PARTIUM

XIX. ÉVFOLYAM | A PARTIUMI ÉS BÁNSÁGI MŰEMLÉKVÉDŐ ÉS EMLÉKHELY TÁRSASÁG HONISMERETI LAPJA | 2015. 1. SZÁM

Dr. Vajda Sándor

A LEVEGŐ LOVAGJA AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN

Az ember mindig csodálkozva nézte a madarakat, amikor azok szelték a hatalmas levegőeget és az évezredek során egyik legrégebbi vágya a repülés volt. Számos regében, mesében, mitológiában találkozunk repülő lényekkel és szerkezetekkel, így Daidalosz és Ikarosz repülésével, repülő sárkányokkal vagy repülő szőnyeggel. Mindig élt olyan ember, aki hitt abban, hogy a repülés megvalósítható. Nagy szárnyakat kötöztek a kezeikre, vagy különböző szerkezeteket készítettek és megpróbáltak elszakadni a földtől, többnyire sikertelenül. Az első repülő szerkezeteket már 2–3000 évvel ezelőtt Kínában alkalmazták a Shu-dinasztia idején kongming lámpások formájában. Ezek kis méretű, papírból készült lámpások voltak, belsejükben mécsest helyeztek el és katonai jelzések céljából engedték a magasba.

A legjelentősebb tudományos kísérleteket Leonardo da Vinci végezte. Az 1497-ben megjelent tanulmányában sárkányrepülők, helikopter és az ejtőernyő őse is szerepel. A 17. században Francesco Lana Terzi jezsuita szerzetes leírja az aeronautika alaptörvényét, vagyis hogy a levegőnek súlya van, így ami nála kisebb sűrűségű, az felemelkedhet a levegőbe.

Az 1700-as évek közepén a franciaországi Annonay-ban működő papírgyáros család két fia, a Montgolfier fivérekként ismért Josef és Etiene kísérletezni kezdtek, s először vízgőzzel próbálták magasba emeltetni légballonjukat, de a kihűlő vízgőz kicsapódott és átnedvesítette a papírból készült légballont. Később arra figyeltek fel, hogy az égő papír hamuja felszáll az ég felé. A zárt füstöt is fel akarták használni, de az hamar lehűlt. Végül az alulról történő folyamatos melegítés mellett döntöttek. Először üresen engedték fel léggömbjüket a magasba, később állatokat helyeztek a kosárba. Az első embert is szállító hőlégballonos repülést is ők hajtották végre 1783. november 21-én. A repülés 25 percig tartott, ezalatt kb. 7,5 km-t sikerült megtenni. A hőlégballonnak hamarosan megjelent a vetélytársa. 1783. december 1-jén Jacques Alexandre Cesar Charles és Ainé Roberts – szintén Párizs környékén – kénsav és vasreszelék reakciójából származó hidrogénnel töltött léggömbbel emelkedett kb. 550 m magasba. Az első felszállást Magyarországon Männer és Kraskovits hajtották végre 1811. június 3-án. A Magyar Aëro-klub 1902. március 2-án alakult meg és május 1-jén szállt fel a Turul, az első magyar tulajdonú ballon.

A madarak repüléséhez hasonló, a levegőnél nehezebb repülő eszköz azonban emberrel a léghajóknál csak mintegy száz évvel később, 1891-ben Lichterfeldben emelkedett a magasba és végzett rendszeres repüléseket Otto Lilienthal a saját készítésű siklórepülőjével. Az első sikeres siklórepülés után már csak mintegy 12 évre volt szükség, amire a Wright testvérek 1903. december 17-én végrehajtották az első sikeres motoros repülést. Magyarországon az első hitelesen sikeresnek tekinthető motoros repülést L. Blériot hajtotta végre 1909. október 17-én. Nem sokkal utána repült az első magyar pilóta, Kutassy Ágoston egy külföldi Farmann biplán repülővel. Az első magyar tervezésű repülő

magyar pilótával, Adorján Jánossal 1909. december 5-én emelkedett a levegőbe Rákosmezőn. Az ősrepülők között meg kell említenünk a Partiumban és Bánságban végzett sikeres repüléseket is. 1900-ban Némethy Emil ember nélküli siklórepülést végzett az aradi papírgyár tetejéről. Ő használt először acélcsöveket a repülőgép építéséhez. 1911-ben Lányi Andor Nagyváradon megépítette az első biplán repülőgépét. Ugyanebben az évben Aradon Vas Emil saját tervezésű repülőt gyártott. 1914-ben Aradon Hiero repülőgépmotorokat és repülőgépeket szerelnek össze a Magyar Automobil Rt. Arad (MARTA) gyárban. 1915. szeptemberében Temesváron léghajókikötőt és gázgyárat létesítettek. Az ősrepülők korszaka az első világháborúig tartott, a tervezők és kivitelezők között számos nagyszerű ember volt, közülük nem egy az életén kívül a vagyonát is a repülésre tette fel.

Az Osztrák–Magyar Monarchia fischamendi repülőbázisán, a léghajófejlesztés befejezése után, 1911-től az Osztrák–Magyar

Repülőarzenál kísérleti intézetei kezdték meg működésüket. Franz Conrad von Hötzendorf, a Monarchia vezérkari főnöke által elindított repülőgép-modernizáció során 1912. április 24-én Emil Uzelac-ot, a tapasztalt és jól képzett horvát származású hadmérnököt nevezte ki a légierő főparancsnokának. A korabeli statisztikai adatok szerint az első világháború kitörésének pillanatában az Osztrák–Magyar Monarchia a jelentősebb hatalmak közül rendelkezett a legkisebb mennyiségű katonai repülőgépekkel, amelyekre ekkor már feltétlenül szükség volt egy korszerű háború sikeres megvívására.

A KÖZPONTI HATALMAK FEGYVERES EREJE[1]				
Ország	**A hadsereg létszáma a háború kitörésekor (Millió fő)**	**Könnyű-tüzérség (a háború kitörése-kor)**	**Nehéz-tüzérség (a háború kitörésekor)**	**Repülő-gépek (a háború kitörésekor)**
Németország	3,822	4840	1688	232
Osztrák–Magyar Monarchia	2,3	3104	168	65
Összesen	6,122	7944	1856	297
AZ ANTANT FEGYVERES EREJE				
Ország	**A hadsereg létszáma a háború kitörésekor (Millió fő)**	**Könnyű-tüzérség**	**Nehéz-tüzérség**	**Repülő-gépek**
Oroszország	5,338	6848	240	263
Nagy-Britannia	1	1226	126	90
Franciaország	3,781	3360	84	156
Összesen	10,119	11 434	450	509

AZ OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIA REPÜLŐGÉP-IPARÁNAK TELJESÍTMÉNYEINEK ÉS ALKALMAZOTTAINAK NÖVEKEDÉSE 1914 – 1918 KÖZÖTT[2]						
Év	Repülőgépek		Repülőgép-motorok		Repülőgép-iparban dolgozók	
	Ausztria	Magyar-ország	Ausztria	Magyar-ország	Ausztria	Magyar-ország
1914	40	30	50	22	849	577
1915	195	143	300	140	2338	1717
1916	517	414	650	204	3824	3024
1917	1050	664	900	330	5285	4100
1918	1600	778	1300	450	7650	4300
Ösz-szesen	3402	2029	3200	1156		

(Dr. Szabó Béla nyomán)

1912-ben a Ganz–Danubius és a Weiss Manfréd-gyár közösen megalapította a Magyar Repülőgépgyár Rt.-t, ennek műszaki igazgatója a neves pilóta, Wittmann Viktor lett. A gyárban osztrák tervezésű Lochner biplánokat gyártottak. Ezek első példányai fegyvertelen felderítőgépek voltak, az alkalmazott motorteljesítmény azonban már 85–100 LE körül mozgott. 1915-ben az első világháborús hadirepülőgép-igény nagy mértékben megnövekedett, ezért új, nagy repülőgyárat építettek Albertfalván (Ungarische Flugzeugwerke AG., UFAG). Ez a gyár lett a monarchia legnagyobb repülőgépgyára és alapvetően a német Brandenburg típusokat gyártotta. Ezek szerkezeti anyaga főleg fa volt, amelyet vászonnal borítottak és huzalokkal merevítettek. Az alkalmazott motorteljesítmény 160 LE körül volt. Először a megfigyelőrepülőket látták el Schwarzlose géppuskával, később a felső szárny fölé előretüzelő géppuskát is beépítettek. 1917-től kezdve megjelentek a 200–230 LE teljesítményű motorok. 1914-ben indult meg a repülőgépgyártás az aszódi Magyar Lloyd Repülőgép- és Motorgyárban, főmérnöke Melczer Tibor volt. A MÁG (Magyar Általános Gépgyár) 1916-ban létesített repülőgépgyártó üzemet Mátyásföldön és repülőmotor gyárat a Váci úton. Főként Fokker típusú vadászrepülőket gyártottak. A mátyásföldi üzem mellett kialakított repülőtér a későbbiekben nagyon fontos szerepet kapott a magyar polgári repülésben. A háború alatt Aradon a MARTA automobil üzemet átállították hadiipari termelésre. Akkoriban az aszódi Magyar Lloyd Repülőgépgyár majd az albertfalvi UFAG számára 220 LE-s Benz motorokat gyártott, később átvette a Brandenburg típusú repülőgépek teljes gyártását. A gépek kipróbálására, berepülésére Gájban katonai repülőteret alakítottak ki.

Az első világháború elején a repülőgépek többnyire fegyvertelenek voltak és felderítési feladatokra használták őket. A háború folyamán először a megfigyelő kapott géppuskát, amelyet később a jobb mozgathatóság kedvéért sínre szereltek. A következő lépés az előretüzelő géppuska beépítése volt, amelyet először a légcsavarkörön kívülre építettek, majd megjelentek, a légcsavarkörön

át tüzelő szinkronizált gépfegyverek is, ill. megjelent a motorfőtengelybe épített gépfegyver. A következő időszakban elkezdődött a repülőgépek bombázási feladatokra történő alkalmazása is. A bombákat eleinte szemmérték alapján kézzel oldották ki. 1916-ra a repülők számának és minőségének javulásával lehetővé vált a gyalogság közvetlen támogatása is – megszületett a csatarepülő fegyvernem. A csatarepülőkkel pedig az oltalmazó vadászrepülők működtek együtt, ezek vették fel a légiharcot az ellenséges támadó vadászokkal. Az első világháború alatt a repülés mérföldes léptekkel haladt előre. A motorteljesítmények 60–80 LE-ről 280–300 LE-re, a repülési sebesség 80 km/h-ról 220 km/h-ra, az emelkedési csúcsmagasság 2000 m-ről 4000–7000 m-re, a hatósugár 40 km-ről 200–800 km-re és a bombaterhelés 700–1000 kg-ra növekedett.

A repülési technika fejlesztése mellett nagy jelentőséget tulajdonítottak a pilóták képzésének is. A bécsújhelyi repülőiskolában tapasztalt, nagy tudású oktatók számos magyar pilótát is tanítottak, közülük a legismertebb Kiss József volt. Számos életrajzírója – köztük Vitéz Boksay Antal, dr. Szabó Béla, Szita Róbert és mások – Kiss Ernő vértanútábornok unokájának nevezte. Dr. Csonkaréti Károly A császári és királyi légierőről 2008-ban írt könyvében a vértanútábornok dédunokájának titulálja. Eleméri és ittebei Kiss Ernő honvéd altábornagy családfáját és életrajzi adatait tanulmányozva, nem találtam a „láncszemet", amely Kiss József hősi halált halt pilótával összekötné. Levélben felkerestem Lovag-Vitéz Kiss Jánost, a Magyar Nemzetőrség alezredesét, Kiss Ernő altábornagy Amerikában élő leszármazottját, aki a családi iratok alapján azt közölte, hogy a két személy között nincs rokoni kapcsolat. A Szolnoki Helikopter Bázis 2005 májusától a 14/2005. sz. parancsnak megfelelően ittebei Kiss József hadnagy nevét viseli. Megkeresésemre Magó Károly (aki a hős pilóta életének és tragikus halálának kutatója) azt a választ adta, hogy a vértanú tábornok és az észpilóta között vér szerinti rokonság nem volt. Személyesen sikerült találkoznom Illésfalvi Péter főtanácsossal, a H. M. Társadalmi Kapcsolatok és Háborús Kegyeleti Főosztály Katonai Hagyományőrző és Háborús Kegyeleti Osztály szakreferensével, aki

nagyon segítőkész volt és elküldte a Hadtörténelmi Levéltár Kiss József tartalékos repülőhadnagy katonai pályafutására vonatkozó anyagot. A levéltári iratok szerint a korabeli dokumentumokban egyetlen esetben sem szerepel az „ittebei" nemesi előnév. Feltehetően a két világháború között hozták az első világháborús hőst rokonságba az aradi vértanú ittebei és eleméri Kiss Ernő altábornaggyal. Ennek oka talán az volt, hogy az egyszerű nevet és a meglehetősen alacsony rendfokozatot nem találták „elég méltónak" az egyik legeredményesebb magyar pilótához.

Kiss József, akinek édesapja kertészként a pozsonyi hadapródiskola alkalmazásában állt, 1896. január 26-án született Pozsonyban. Iskoláit szülővárosában végezte, a Magyar Királyi Állami Fémipari Szakiskola szakosztályát végezte el, és egy 1914. július 14-én kiállított bizonyítvány alapján gép-, épület- és műlakatosi képesítést szerzett. Július 28-án önként vonult be a hadseregbe. A pozsonyi 72. gyalogezredbe osztották be, s egységével a keleti frontra vezényelték. A Nida folyónál vívott csatában szerzett sebesüléséből felépülve visszatért az alakulatához. 1915 őszén áthelyezését kérte a cs. kir. légierőhöz. Szerénységével, példamutató magatartásával, szorgalmával és tudás iránti vágyával már a bécsújhelyi kiképzés során kitűnt társai közül. Kiképzése után 1916 májusában az olasz frontra vezényelték, ahol a 24. felderítőszázad kötelékébe került. Egysége a dél-tiroli Perginében állomásozott és az Alpok felett végzett felderítéseket Hanza és Brandenburg D I-es repülőgépével. A fiatal pilóta már az első hónapban hat bombázó és fényképező bevetésen vett részt, sőt légiharcba is bocsátkozott. Egy alkalommal három olasz vadász támadta a Lloyd felderítőt. Kiss József a segítségére sietett, s az önfeláldozó közbeavatkozásának köszönhetően a gép megmenekült. Ezután kapta meg a tábori pilóta kinevezést és előléptették szakaszvezetővé. 1916. június 20-át tekinthetjük repülőpályafutása fordulópontjának, ekkor – az Etsch völgye felett – támadott meg egy nagyobb Caproni alakulatot. Gépe hetven találattal érkezett haza, de az egyik Capronit sikerült a földre kényszerítenie. Augusztus 25-én négy Caproni támadta meg Pergine vasútállomását. Kiss azonnal a levegőbe emelkedett és ez volt az első alkalom, amikor kipróbálta azt a különös harcmodort, amiért később „a levegő lovagja"-ként emlegették. Az elképzelése az volt, hogy: „miért ne lehetne az ellenfelet élve a földre hozni?" Talán kivételes bravúrnak szánta akkor az ötletet, de valószínűbb, hogy átérezte a légipárbaj vesztesének kilátástalan helyzetét, hiszen akkoriban ejtőernyőt még nem használtak a pilóták és a lelőtt repülő vezetője biztosan meghalt. Amint mögé került az egyik Caproni repülőnek, szorosan a nyomában maradt és rálőtt egy figyelmeztető sorozatot. Az ellenséges pilóta hevesen védekezett, mindenáron ki akart törni, de a jól irányzott, rövid gépfegyversorozatok jobb belátásra kényszerítették. A pilóta belátta, hogyha életben akar maradni, engedelmeskednie kell. A Caproni gép alig sérült meg, személyzete pedig teljes épségben került fogságba. Kiss József pilóta ekkor a következőket írta a naplójába: „Este végtelen nyugalom öntötte el egész bensőmet. Jóleső érzéssel feküdtem le, hogy legyőztem az ellenséges gépet és ezt a győzelmet nem árnyékolta be az emberhalál." Kiss József neve fogalommá vált az egész frontvonalon. 1917 novemberében, a hetedik győzelme után az 55. vadászszázadhoz helyezték át. 1917. november 15. és 18. között három bevetésen vett részt, amely során öt alkalommal aratott diadalt ellenfelei felett. Tettéért arany vitézségi érmet kapott. November 28-án, egy nap alatt két győzelmet ért el, melyhez IV. Károly magyar király és a vezérkari főnök személyesen gratulált. Az 55. vadászszázad által ellenőrzés alatt tartott területeken a bombázók nem tudtak érdemleges tevékenységet kifejteni, és ebben Kiss József ászpilótának is jelentős szerepe volt. 1918. január 27-én három olasz vadászpilótával vívott csatát. Repülőgépét számos találat érte és ő maga haslövést kapott, de még volt annyi fizikai és lelki ereje, hogy repülőgépét a földre tudta tenni. Bár túlélte a sérüléseit, de hosszabb kórházi kezelésre szorult, felgyógyulása májusig tartott. Az 55. vadász-

századhoz visszatérve azt tapasztalta, hogy az erőviszonyok teljesen megváltoztak. A dél-tiroli fronton az antant légiereje döntő fölényre tett szert és a jól képzett angol pilóták mellett már jelentős volt a kitűnő francia és amerikai repülőgépek jelenléte is. Az egyéni akciókat megtiltották és a bevetésekre kizárólag kötelékekben kerülhetett sor. Az alakulata jobbára magyar repülőgép-vezetőkből állt, és sorra aratták légi győzelmeiket az Albatros D III gépeikkel. A legmagasabb altiszti rendfokozatot érte el, három arany, négy nagy ezüst, öt kis ezüst és öt bronz vitézségi érmet kapott. Tizenkilenc igazolt légi győzelmet tulajdonítottak neki, és ebből legkevesebb kilenc alkalommal élve, gépestől kényszerítette ellenfeleit a földre. A 22 éves fiatalember mindössze két esztendő alatt alapozta meg hírnevét, ezalatt majdnem mindent elért, amit csak elérhetett egy katona, kivéve a hadnagyi aranycsillagot. Ugyanis iskolai végzettsége nem felelt meg az érettségének és a katonai jogszabályok szerint tiszt csak az lehetett, aki rendelkezett érettségi bizonyítvánnyal. Azonban kimagasló érdemeire való tekintettel elöljárói javaslatára

az uralkodó különös kegyelemből 1918. május 20-án tartalékos hadnaggyá léptette elő. A sors különös fintora következtében, mielőtt az előléptetést tudomására hozhatták volna, Kiss József

tiszthelyettes 1918. május 24-én hősies és elkeseredett légiharcban hősi halált halt. Azon a napon reggel 6 órakor Kiss József Kasza Sándor őrmesterrel és Josef von Maier századossal kötelékrepülésre együtt szálltak fel. A magyar pilótákat a Cizmon folyó völgye felett angol Sopwith típusú repülőgépek támadták meg. Kiss József ügyes manőverezéssel az angol pilóták mögé került és tüzelni kezdett. Egy repülőt sikerült lelőnie, de géppuskája az első sorozat kilövése után meghibásodott. Mivel gépe védtelenné vált, megpróbált kitérni a csata elől. Hosszas manőverezésbe kezdett, azonban az angol pilóták végül Campolongo községnél utolérték és kilőtték a repülőgépet, amely lezuhant. Az 55. vadászszázad tisztikara gyászjelentést bocsátott ki, amelyben az addig tiszthelyettesként szolgáló Kiss József már hadnagyként szerepelt. Pár nappal halála után az angol pilóták koszorút dobtak le a repülőtérre, amelynek szalagjára a következőket írták: „A királyi légierő végső üdvözletét küldi bátor ellenfelének, Kiss József pilótának, aki Campolongo felett halt hősi halált". Kiss József hadnagy holttestét osztrák katonák hozták le a hegyről, majd két napig Lamon templomában volt felravatalozva. Két nap múlva temették Perginében. A budapesti Az Aëro című szaklap, amelynek ő is munkatársa volt, így búcsúztatta el a levegő lovagját: *„A fiatalság páratlan tettereje, a kiválasztottak rátermettsége és az öregek higgadt bölcsessége jellemezte őt"*. Kiss József alig 22 éves volt, amikor hősi halált halt. A perginei temető több mint kétszáz hősi halottjával nyugodott békében 1970-ig. Akkor földi maradványaikat átszállították Roverettóba a „Castel Dante" osszáriumba.

2014. május 30. – június 1. között egy magyar katonai küldöttség és a veronai tiszteletbeli főkonzul az olasz hatóságokkal együtt emlékművet állított a Monte Coppolo hegycsúcs közelében, Kiss József tiszteletére, amely egy törött, stilizált légcsavart

ábrázol. A táblán három nyelven olvashatók az ászpilótára vonatkozó adatok.

Kiss József hadnagyról elmondható, hogy légi győzelmeit tekintve az Osztrák-Magyar Monarchia légjáró csapatainak egyik legeredményesebb pilótájává vált, de a légiküzdelmek során tanúsított magatartása miatt vált ismertté, mert ellenfeleit lehetőség szerint nem lelőtte, hanem leszállásra kényszerítette. Emberséges viselkedését mindkét oldalon megbecsülték a sokszor kíméletlenül küzdők és még az ellenfelei is „a levegő lovagjának" hívták.

Olasz Angéla

IN MEMORIAM GÁBOR ÁRON

Béhunytam a szemem, hátha úgy meglátnám
Gábor Áron mestert szürke paripáján,
Prázsmár felől szörnyű por és füst kavargott,
s dörögtek a hidfőn a székely harangok.

(Kányádi Sándor: *A kökösi hidon*)

Megdobbant a szülőföld szíve, amikor Gábor Áron Berecken a világra született – tartják Székelyföldön[1]. E gyönyörű település bátorságra és leleményességre nevelte fiait, akiknek évszázadokon keresztül a keleti határok védelme volt a fő feladata.

Történelmünk legendás székely ágyúöntő mestere és tüzértisztje, akit székely ezermesternek is neveznek, 1814. november 27-én született és 1849. július 2-án halt hősi halált – tehát 2014-ben születésének 200., halálának 165. évfordulójára emlékezünk. Az emlékév védnöke Egyed Ákos történész, akadémikus, aki szerint Gábor Áron rendkívül bátor volt a polgári életben ugyanúgy, mint a háborúban, példaként szolgált civileknek, katonáknak egyaránt. Az emlékév március 15-én kezdődött Sepsiszentgyörgyön a Damokos Csaba képzőművész által készített körkép avatásával, mely képregényhez hasonlóan eleveníti fel Gábor Áron életének fontosabb eseményeit.

A forradalom idején kortársai elismerését, majd az utókor csodálatát elnyerő székely hős határőr családban született. Apja Gábor István a város főjegyzője, anyja Hosszú Judit volt, akik öt gyermeket neveltek. A berecki alsó iskola után a Kézdivásárhely melletti Kanta falu ferences nevelőintézetében lépett magasabb osztályba, majd a gimnáziumot Csíksomlyón, a Ferenc-rendieknél végezte. Már gyermekkorában nagy hajlamot mutatott a gépészet és a technika irányába.[2] Bár nagyon jól tanult, 1831-ben meg kellett válnia iskolájától, mivel az érettségi után a szabályzat értelmében székely határőr őseinek nyomdokaiba kellett lépnie. Előbb a kézdivásárhelyi 2. számú határőrezrednél szolgált, ahonnan ezrede 1839-ben Gyulafehérvárra küldte, hogy tüzérségi ismereteket szerezzen. Itt az ágyúkezelő kiképzés mellett káplári rangot is szerzett. 1840-től az 5. pesti tüzérezrednél szolgált. A Bombardier Corpsnál való további szolgálatra irányuló kérését nem teljesítették, ezért leszerelt, de 1842-ben öccse helyett újra jelentkezett a tüzérségnél. A továbbképzésre vonatkozó tervei ez alkalommal sem váltak valóra, így 1845-ben végleg leszerelt. Keserű tapasztalatait ekképpen összegezte: *„Nem, sohasem fogja Magyarországon a katonát elévinni az ész, jellem és derékség – hanem a németség, a szervilizmus és a protekció."*[3] Pár hónapra Bécsbe ment, ahol a Genie – Corpsnál, mint műkedvelő hallgató, főleg az ágyúöntés mesterségét tanulta és e tárgyban szakkönyvekkel látta el magát. Így *„nem áll, hogy Gábor Áron az ágyúöntéshez minden tudományos képzettséget nélkülözött volna"*[4]. Közben az

asztalos szakmát is elsajátította, amiről néhány fennmaradt művészien kidolgozott bútordarab tesz tanúságot. Ezenkívül otthonos volt az esztergapadnál, sőt a lakatos munkához is értett. Fürge ujjai alól sok érdekes tárgy került ki. Egyszer egy önműködő szekérrel állt elé, majd pedig egy egészen új szerkezetű aratógép hagyta el műhelyét. *„Szóval valóságos ezermester volt, egy rejtőzködő lángész, aki ha más, békésebb korban születik, bizonyára világraszóló találmányokkal gazdagítja az emberiséget”* – írta róla Gracza György.[5] Szüntelenül tanult, jegyzetelt, rajzolt, utazott, németül is megtanult, hogy a német nyelven írt szakkönyveket is tanulmányozhassa. 1848-ban Moldvában dolgozott gépészként. Felesége, Velcsúj Jusztina mindenhova elkísérte. A legenda szerint román asszony volt Moldvából, aki valóságos harcostársa volt Gábor Áronnak, segített neki az ágyúöntésben és jelen volt kökösi halálánál is. Jókai is románnak tartotta, a valóságban viszont moldvai csángó-magyar nő volt.[6] A 48-as forradalom hírére azonnal hazasietett.

1848 őszére az osztrák csapatok elfoglalták Erdélyt. Torda, Dés, Szamosújvár után Kolozsvár is elesett. A székely tábort Marosvásárhelyen szétszórták. Heidte tábornok betört Udvarhelyre, sőt Csíkszéket is hatalmába kerítette. Csak Háromszék nem hódolt meg, tartotta magát rendületlenül. Döntő sikert azonban nem értek el, mert nem volt ágyújuk. A fegyver és lőszerhiány miatt nagy volt az elkeseredés. Ezek nélkül Háromszék népe nem tudta sikerrel képviselni a magyar önvédelem ügyét. Az ágyúöntés lehetőségéről Gábor Áron már Agyagfalván is beszélt, ahol az október 16-ra összehívott Székely Nemzetgyűlésen mintegy 60 ezer székely jelent meg. November elején Berde Mózes kormánybiztosnál is jelentkezett, hogy engedélyt kérjen ágyúöntésre. Berde kételkedett ugyan az ötlet kivitelezhetőségében, de Gábor Áron alaposan kidolgozott tervekkel állt elő. Amikor Erdély osztrák katonai parancsnoka, Anton Puchner törvénytelennek nyilvánítja a magyar forradalmi kormányt (a román Nemzeti Komitét ismerve el az országrész ideiglenes irányítószerveként), a székelység arról kellett döntsön, hogy vállalja-e a harcot a császári katonai erők ellen, vagy behódol. Az önvédelem alapvető kérdéseit november 11–12-én a Sepsiszentgyörgyön tartott székgyűlésen tárgyalták első alkalommal. A General-Commandónak megfogalmazott átiratban a székgyűlés kimondta, hogy Háromszék nem támad, de szükség esetén védekezik.[7] Mialatt a széki gyűlés tárgyalt, s megválasztotta a szék vezetőségét, a Sepsiszentgyörgy piacterén összegyűlt tömeg ajkáról többször felhangzott a „Fegyverre, fegyverre” kiáltás.[8] Puchner azonban elutasította a békeüzenetet, teljes meghódolást követelt. A Szék vezetősége 16-án vitatta meg a súlyos helyzetet. Ezen a tanácskozáson mondta el Gábor Áron híressé vált szavait: „Lesz ágyú” (Lészen ágyú). A gyűlésen, melyen Berde Mózes és több főtiszt jelen volt, már a megadást fontolgatták – írja Orbán Balázs – mikor a terem egyik szögletéből egy czondrába öltözött, középtermetű, kerek képű szakállas férfi emelkedett fel, s szót kért: *„Uraim, hallom, hogy a főtiszt urak azt mondják, meg kell hajolnunk az ellenség előtt, mivel nincs muníció, nincs ágyú. Uraim, ha csak ez a baj, úgy én mondom, hogy két hét alatt lesz ágyú, lesz muníció amennyi kell.”* Szavai hatalmas lelkesedést váltottak ki és új reményt öntöttek az elkeseredett emberekbe, akik „Éljen Gábor Áron!”, „Harcolunk utolsó csepp vérig!” felkiáltásokkal jelezték, hogy fegyverrel védik meg szabadságukat.[9] Ingóságai jórészét pénzzé tette, a háromszékiek pedig sorra hordták a harangokat. Az első község mely templomi harangjait odaajándékozta ágyúfémnek, Bölön volt. Székelyföld asszonyai pedig felajánlották összes ón- és rézedényeiket.[10]

Az első ágyúkat Bodvajon készítette, az első neve Jókai szerint Jancsi volt.[11] (Bodvajon Zakariás Antal a balánbányai rézművek bérlője alapított bányát és vasművet 1831-ben. Gábor Áron jól ismerte a bodvaji kohót, már híres fogadalma előtt járt itt és előkészült az ágyúöntésre. Elsőnek próbaképpen egy háromfontos ágyút készítettek, majd két hatfontos ágyú öntőformája is elkészült és hamarosan sikeres öntést ünnepelhettek.

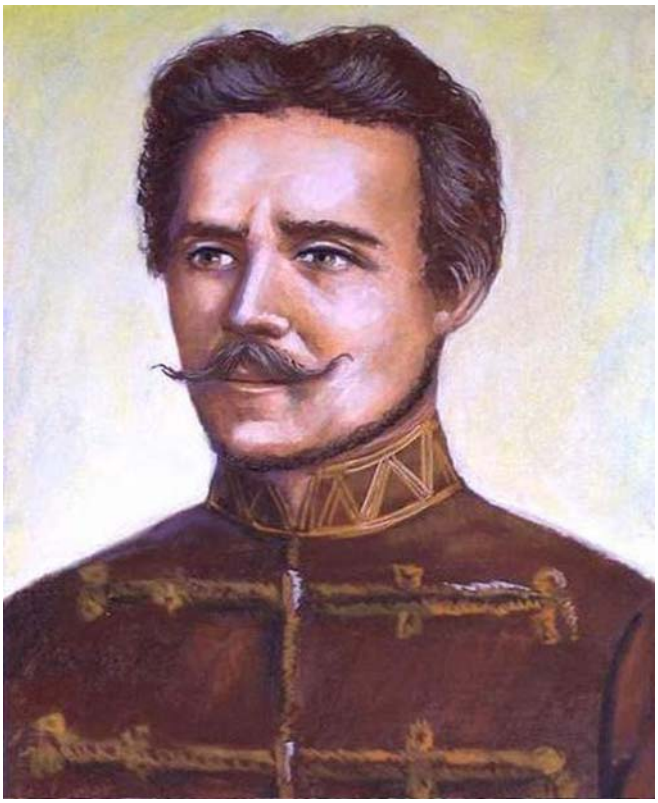

Gábor Áron

Az ágyúk készítéséhez teljesen új technológiát kellett kidolgozni.[12] Nem volt lehetőség a függőleges öntéshez, nem volt ágyúfúró a cső kifúrásához és az öntéshez csak vas állt a rendelkezésre. Az ágyúkat vízszintes helyzetben, vasból és furattal kellett önteni. Ezért az öntőmintát fából kifaragták, majd két füle között függőleges síkban kettéfűrészelték. A két fél csövet agyaggal töltött ládákban lemintázták. A csőfurat elkészítéséhez agyaggal vastagon bevont tölgyfa hengert helyeztek a formába.[13] Gábor Áron első ágyúinak külalakja nem volt „csinosnak” mondható – miként ezt Egyed Ákos megfogalmazta, s bár az ágyúcső furatát vésőkkel megtisztították, kívülről mindegyik erősen bozontos maradt, ezért varasbékának nevezték őket. A szükségmegoldás eredményesnek bizonyult. Az ágyúk november 27-én ott álltak Sepsiszentgyörgy piacán és 28-án a próbalövés célba talált. Az ezermester bebizonyította, hogy tud jól működő ágyúkat önteni, s így Gábor Áront az ágyúöntés folytatásával bízták meg.

Először november 30-án a hídvégi csatában használták őket, Heidte 4 ezer emberből álló serege ellen és a székelyek megnyerték az ütközetet.[14] Gábor Áron egy dombtetőn állította fel ágyúit. Amikor eldördült az első lövés, a székely harcosok lelkesen kiáltották: *„a miénk nagyobbat szólott, mint az ellenséggé, a miénk a győzelem!”*[15] S valóban az első hídvégi csatában a honvédek győztek. A futárok megerősítést kérve rohantak Puchnerhez, aki pedig naplójába azt írta: *„A beérkezett jelentések szerint francia tűzérség tartózkodik Háromszéken”.*[16] A siker nemcsak az ágyúk tűzerejének volt köszönhető hanem lélektani hatásuknak is, mert amint Bodola Lajos visszaemlékezésében olvasható *„leírhatatlan erkölcsi erőt kölcsönöztek Gábor Áron első ágyúi”.*[17]

Gábor Áron gőzerővel dolgozott. Hermányban, Kézdivásárhelyen szinte minden anyagi alap nélkül a fegyvereket gyártó telepek sorát teremtette meg. Sepsiszentgyörgyön Kiss János harangöntő műhelyében négy háromfontos ágyút öntött, decemberben pedig Túróczi Mózes rézöntő műhelyében kezdett tevékenykedni. E műhely valódi hadiüzemmé vált. Nyolc részlege volt: ágyúöntő, esztergályos, lakatos, kovács, asztalos, kerekes, nyerges és szerszámkészítő. Javítottak az öntési eljáráson is, már nem vízszintes helyzetben, hanem a formát kb. 30 fokban megdöntve készítették az ágyúcsövet. A lakosság lelkesen vett részt

Gábor Áron szobra Kézdivásárhelyen

Gábor Áron ágyúja

az ágyúöntés és fegyvergyártás munkájában. A nők főzték a salétromot, az öregek gyártották a puskaport, a gyermekek öntötték a golyót, a férfiak pedig puskát és lándzsát ragadva, elkergették Heidte császári tábornokot. Egy ember hazaszeretete, lelkesedése megmozgatta a székelységet. A Háromszéken készült ágyúkról László Ferenc 1906-ban azt írta, hogy összesen 70 db készült, éspedig Fülében 2 db hatfontos, Sepsiszentgyörgyön 4 db háromfontos, Kézdivásárhelyen pedig 64 db három- és hatfontos.[18] Egy másik állítás szerint, mely 1891-ben a Székely Nemzetben jelent meg, Gábor Áron 93 ágyút öntött a magyar hadseregnek.[19] Függetlenül az ágyúk számától leszögezhető, hogy az ágyúk öntése a székely ágyúöntőt dicséri és a székelyek lelkesedését példázza. A székelyföldi ágyúöntésre összesen 313 harangot gyűjtöttek a székek – Háromszék 125, Marosszék 93 harangot szállított Kézdivásárhelyre.[20] Gábor Áron személyesen felügyelte a munkát, emellett irányított, tanított, tüzérséget szervezett. A tüzéreket ő maga képezte ki a kézdivásárhelyi diákok közül. 1849 tavaszán híre már országos, egyre gyakrabban hívják különböző helyekre ágyúöntő gyárak tervezésére. 1849. március 24-én Bem József, az erdélyi hadsereg parancsnoka tüzér őrnagynak nevezte ki, Debrecenben Mészáros hadügyminiszterrel tárgyalt, májusban pedig Kossuth kormányzó elnök is fogadta és 60 ezer Ft-os segélyt utaltatott ki a kézdivásárhelyi gyárnak. Debreceni útja alkalmával kinevezték az összes székelyföldi hadigyárak főigazgatójává, s a Hadügyminisztérium a székely tüzérség parancsnokává tette meg.[21]

Háromszék önvédelmi harcának katonai szempontból óriási jelentősége volt, mivel Puchner kénytelen volt 1848 decemberében a haderő felét Háromszék irányába küldeni, s így a Debrecen felé visszavonuló magyar forradalmi sereg nem került harapófogóba. S hogy Gábor Áron életének méltó befejezése legyen, életét ágyúgolyó oltotta ki július 2-án, a kökösi hídnál, ahol Gál Sándor vezénylete alatt 6000 székely sorakozott a szabadság védelmére. *„Gábor Áron ott állott baloldalán hatalmas fringiájával, jobb oldalán pedig tiszti kardjával ... s harminchat ágyúja ugyancsak dolgozott az oroszok hatvan ágyúja ellen, még pedig nem sikertelenül.”* [22] Ő maga lelkesített, segített irányozni, vagy sajátkezüleg sütötte el az ágyút – amíg az ellenséges ágyúgolyó ki nem oltotta életét. Örök álmát az eresztevényi temetőben alussza.

Ágyúiból, melyeket a szabadságharc leverése után a honvédek elástak, az eltelt 165 év óta mindössze egy ágyúcső került elő. 1906-ban találtak rá a kézdivásárhelyi Rudolf- kórház területén. 1923-ban a Sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban állították ki, majd 1972-ben Bukarestbe vitték, végül 2011-ben sikerült visszahozni a Székely Nemzeti Múzeumba.

„Vannak emberek, akik néhány hónapba sűritve élik végig valóságos, csonkaságában is teljes, jelképpé váló életüket; így élt Gábor Áron is 1848 őszétől 1849 nyaráig. Ennyi idő is elég volt, hogy tettei naggyá növesszék” – írta róla Imreh István.[23] Népe emlékezetében a mesterségek fortélyaiban járatos ágyúöntőként és a forradalom ügyéért életét áldozó hős tüzértisztként él tovább. Életéről feljegyezték, hogy mind egyszerűség, mind vitézség szempontjából valódi spártai volt. Éhezni, szomjúhozni, virrasztani, s bárminő sanyarúságot tűrni tudott, emellett józan életű volt. Modora, bánásmódja mindenki irányában szelíd volt, de kötelesség teljesítésében szigorú. A csatában rettenthetetlen bátorsággal bírt, mindig ott volt, ahol a legnagyobb veszély mutatkozott.[24] Érthető, hogy életét és példáját hősi halála pillanatától kezdve visszaemlékezések, tudományos munkák, szépirodalmi művek és képzőművészeti alkotások idézik. Íme néhány példa: egykori hadsegéde, Nagy Sándor Háromszék önvédelmi harca 1848–49-ben című írása, Egyed Ákos Háromszék 1848–49-ben, Sombori Sándor regénye, Kányádi Sándor A kökösi hídon című verse, Szabó Dániel színműve, Kókai Rezső Lészen ágyú című daljátéka. A Sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum gazdag levéltári anyaggal rendelkezik Gábor Áron életéről és itt látható Gyárfás Jenő Gábor Áron halála című hatalmas olajfestménye is. Kézdivásárhelyen állították fel Nagyvarjasi Oláh Sándor szobrát, Sepsiszentgyörgyön Gergely István bronzszobrát, Berecken pedig 1992-ben avatták fel Vajda Mihály alkotását, ahol egy emlékházat is berendeztek. 1941-ben jegyezték fel a Gábor Áron rézágyúja című népdalt *„Véres a föld, magyar tüzér vére folyik rajta”* – mondja a dalszöveg. A szabadságharc oltárán sokan áldozták életüket. Kányádi Sándor Nyergestető című gyönyörű verséből tudjuk:

Úgy haltak meg a székelyek
mind egy szálig olyan bátran
Mint az a görög háromszáz
Termophüle szorosában.

Mi pedig, akik 165 esztendő múltával a hősi halált halt Gábor Áronra emlékezünk, Jókaival valljuk, hogy:

Vérrel öntözött sír nem marad áldatlan
Aki hazáért halt meg, halhatatlan.

Jegyzetek

[1] Gábor Áron az önnálló tűzérség megteremtője, AH Museum. Internet
[2] Sombori Sándor: *Gábor Áron,* Kriterion, Bukarest 1979, 16–17.
[3] Egyed Ákos: *Erdély 1848-49.* I. Pallas Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda 1998, 260 old.
[4] Orbán Balázs: *A székelyföld leírása,* MEK.
[5] Gracza György: *Az 1848-49-iki magyar szabadságharc története,* III. Bp. 1896.
[6] Egyed Ákos i.m. 287.
[7] Egyed Ákos uo. 266.
[8] uo. 267.
[9] Orbán Balázs i.m. MEK. Lásd még Dr. Hankó Vilmos: *Székelyföld,* Laude Kiadó 2000, 189. old; Egyed Ákos i.m. 268; Sombori Sándor i.m. 80.
[10] Dr. Hankó Vilmos i.m. 190.
[11] Történelmi hősök: Gábor Áron / internet
[12] Bán Attila: *Az ágyúöntés különös nehézségei Háromszéken* / internet
[13] Uo.
[14] Székelyföld info Gábor Áron 1814–49 / internet
[15] Gracza György i.m
[16] Orbán Balázs i.m., Gábor Áron az önnálló tűzérség megteremtője, AH Museum. Internet.
[17] Egyed Ákos, i.m. I. 280.
[18] Albert Ernő: *Adatok Gábor Áron ágyúiról,* in Történettekercsek az idő toronygomjában, Gábor Áron emlékezete, Sepsiszentgyörgy 2012, 167. old.
[19] uo. 209. old.
[20] Egyed Ákos: *Erdély 1848-49,* II. 186.
[21] Egyed Ákos II. 196.
[22] Jancsó Benedek: *Csarnok,* in Történettekercsek... 220 old; Sombori Sándor i.m. 151.
[23] Imreh István: *Erdélyi hétköznapok 1750-1850.* Kriterion, Bukarest 1979, 240. old.
[24] Orbán Balázs, i.m.

MISKOLCZY LAJOS

AZ OTRANTÓI ÜTKÖZET ÉS A CATTARÓI MATRÓZFELKELÉS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN

Az otrantói csata – ahogyan az otrantói tengerzár felszámolására, az osztrák–magyar haditengerészet által 1917. május 15-én indított hadműveletet szokás nevezni.

A hadtörténelem, azon belül a tengeri háborúk iránt fogékonyak számára előadásom különösen jelentős. Egyrészt, mert akinek tengeri csatájáról szól, magyar tengerésztiszt, Horthy Miklós, sorhajókapitány. Másrészt, tudott dolog, hogy az utóbbi évtizedek hadtörténeti magyar munkáiban megjelent írások szerzői, történészek és publicisták haditengerészeti kérdésekben tökéletes tájékozatlanságról tesznek tanúbizonyságot.

Előadásom alapjául szolgált a világszerte ismert angol–amerikai történészszerző, Paul G. Halpern műve, az Otrantói ütközet, az első világháború alatt az Adrián vívott legnagyobb tengeri ütközetnek számító eseményről a legátfogóbb, és pártatlanság szempontjából a Alegjobb mű.

A második világháború utáni Magyarországon kialakult ideológiai és politikai helyzetben az eseményt szinte említeni sem volt szabad, és ha ezt néha meg is tették, azt csak lekicsinylő és pejoratív jelzőkkel illették, emlékét is igyekeztek kitörölni a nemzeti emlékezetből.

Nagybányai Horthy Miklós központi szerepet játszott mind a későbbi akció megtervezésében, mind a kivitelezésben. 1868-ban született Kenderesen, egy középnemesi református földbirtokos családban. Azután lépett be a haditengerészeti iskolába, hogy az ott tanuló bátyja balesetben meghalt. A fiatal Horthy a bátyját akarta követni és a magyar miniszterelnök támogatásával rávették a császárt, hogy vegyék fel az akadémia egyik sokak által óhajtott szabad helyére. Horthy messze nem volt egy intellektuális típus, de nagy adottsága volt a nyelvek, csakúgy, mint az atlétika iránt és jó műszaki képességekkel rendelkezett. Háború előtti karrierjében a legnevezetesebb időszak az, amikor 1911 novembere és 1914 májusa között Ferenc József császár szárnysegédjeként szolgált.

A helyzete 1914 decemberében változott meg, amikor szerencséjére egy elit beosztást kapott, a Novara új könnyűcirkáló parancsnokságát.

Erich Heyssler parancsnoktársa a következőképpen írt kinevezéséről: *„Tény, hogy ennek a gyors cirkálónak nem is találhattak volna jobb parancsnokot.”* Horthy a Haditengerészeti Akadémián mindig az utolsók közé számított az évfolyamában. Az inkább túl elegánsan öltözködő, fiatal korában meggondolatlan és könnyelmű tiszt sohasem halmozott fel túl sok ismeretet az iskolapadban. Talán ezért tudta megőrizni egészséges és természetes józan gondolkodását. Jókedélyű, a végletekig merész ember volt, jó lovas, kitűnő vívó, jó vitorlázó és céllövő. Emellett nagyszerű tengerész, aki jól manőverezett vitorláshajóval, torpedónaszádokkal vagy akár nagyhajókkal. Mindezek mellett a legszívélyesebb és legbarátságosabb bajtárs volt. A Novara parancsnoka, egyben kötelékparancsnokát történetesen Horthy Miklósnak hívták; egy jólképzett osztrák–magyar sorhajó kapitányt takar ez a név 1915-ben, az otrantói történetben. Sem többet, sem kevesebbet.

Tekintsük hát így és ismerjük meg közös hadtörténelmünk eme izgalmas csatáját egy független szakértő leírása alapján.

Az Adrián vívott tengeri háború formáját bizonyos sajátságos földrajzi viszonyok befolyásolták. Ez a terület nagyon különböző az Északi-tengertől, mely helyszín sokkal ismertebb volt. Az Adria valójában a Földközi-tenger egyik nyúlványa és nagyvonalakban egy hosszú keskeny négyszöghöz hasonlít. A nagyjából 110 km széles Otrantói-szoros jelenti a kijáratát a Földközi-tengerre. Általában az Adria keleti és nyugati partjai között sincs sokkal nagyobb távolság. Következésképpen miután Olaszország az antant oldalán hadbalépett, a szemben álló haditengerészeti erőket csupán néhány órai hajóút választotta el egymástól. Az Otrantói-szoros megfelelő helynek tűnt az Adriáról való kifutás meggátolására, továbbá arra, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiát a tenger felől elszigeteljék a világ többi részétől. A

Monarchiát ezért a hátrányért az Adrián belőli földrajzi viszonyok kárpótolták. Az Adria keleti, azaz osztrák–magyar oldalán elhelyezkedő szigetek sokasága egy belső útvonalakkal és átjárókkal megáldott, védelmi szempontból kiváló szigetláncot alkotott a szárazföld mentén. Az osztrák–magyar hajók legalább részben, a külső oldal felől érkező támadásoktól védve közlekedhettek. Ezzel ellentétben, az Adria nyugati, azaz olasz partja teljesen nyitott volt és emiatt sokkal könnyebben megtámadhadták. Valószínűleg ez az a másik ok, amiért a Cs. és Kir. Haditengerészet olyan hosszú ideig képes volt folytatni a küzdelmet a sokkal nagyobb haditengerészeti hagyományokkal rendelkező hatalmak, mint Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország tengeri erőivel.

Ez a hadművelet nem hatalmas hajóegységek elsüllyesztéséért, nem elpusztított bruttó regiszter tonnákért zajlott, hanem egy hallatlanul fontos stratégiai átjáróért, az Adriáról a Földközi-tengerre való kihajózás kulcspontjáért, az Otrantói-szorosért.

A két nagy osztrák–magyar haditengerészeti támaszpont az Adria két végéhez közel helyezkedett el, nevezetesen északon az Isztriai-félsziget csúcsánál, Polánál, míg a másik délen a Cattaróiöbölben.

Az első világháború kitörésekor az osztrák–magyar haditengerészet ekkorra már olyan erőt jelentett, amit a haditengerészeti vezérkaroknak figyelembe kellett venni.

Az 1882-es Hármas Szövetség szerint, mind Olaszország, mind Ausztria–Magyarország Németország szövetségese volt, de problémát jelentettek az olaszul beszélő területek, melyek Habsburg-uralom alatt álltak, ez egyszer még háborús indokként merülhet fel. Az általánosan hangoztatott nézet szerint Olaszországnak és Ausztria–Magyarországnak vagy szövetségre kellett lépnie, vagy háborút kellett vívnia egymással. Miután flottáik növekedése elért egy bizonyos fokot, felbukkant egy nagyon csábító lehetőség: ha összevonnák flottáikat, akkor méltó ellenfelei lehetnének a rendszerint jóval erősebb francia flottának. Ezért Németország áldásával 1913-ban jött létre a Hármas Szövetség haditengerészeti egyezménye, de amikor 1914-ben kitört a háború az olaszok semlegesek maradtak, sőt az olasz kormány az 1915. április 26-án aláírt londoni egyezményben elkötelezte magát a hadbalépés mellett az antant oldalán, hogy egy hónapon belül belép a háborúba.

Horthy a különleges feladatok embere volt. 1915 májusában, kevéssel Olaszország hadba lépése előtt, őt bízták meg azzal, hogy az UB-8-tengeralattjárót átvontassa az Otrantói-szoroson, amely sikeresen elérte a török vizeket. Nem sokkal később az osztrák–magyar flotta nagy hadműveleteket hajtott végre az olasz partok ellen. Az Osztrák–Magyar haditengerészet igen jól használta fel az újonnan feltalált önjáró torpedót és a híres Whitehead torpedó üzem is Fiumében volt, amellett az osztrák–magyar tengerészeti vezetés igen hatékony haditengerészeti hajók építését egyrészt befejezte, másrészt folytatta. Az a kérdés merült fel, hogy vajon Olaszország haditengerészeti forrásai elegendők lesznek-e az Adrián kialakult helyzet megváltoztatására. Nem így történt. Továbbra is fentálltak az új technikai és földrajzi tényezőkből adódó kényszerűségek.

Haus lélektani előnyt akarván szerezni, már május 23-án bevetésre vezette a teljes osztrák-magyar flottát, mely során az olasz partok mentén különböző, stratégiai szempontokból fontosnak tűnő pontokat bombáztak és elsüllyesztettek egy olasz rombolót. A háború során ez volt az osztrák–magyar flotta legnagyobb végrehajtott és egyben utolsó ilyen hadművelete.

Előrevetítve hangsúlyoznom kell, hogy az otrantói ütközet bátran nevezhető a Földközi-tenger Skagerrakjának, amennyiben mindkét ütközetben egy gyengébb flotta intézett rohamot egy erősebb ellen, amelyben a gyengébb flottának sikerült elmenekülnie, miután jóval nagyobb kárt okozott az ellenfélnek, mint amennyit maga elszenvedett. Hiszen elsüllyesztettek két rombolót, egy szállítóhajót és tizennégy zárvédő felfegyverzett gőzöst (halászhajót), driftert, miközben ők egyetlen hajót sem vesztettek. Otrantó azonban összességében meghaladta Skagerrakot (Jürlandot), ugyanis mindkét fél oldalán (felhők felett, vizen, vizek alatt folyt a küzdelem) valóságos szerepet játszottak a repülőgépek, a csatahajók és a tengeralattjárók a torpedókkal, míg ezek a brit–német összecsapásban nem jelentek meg a csatatéren.

Az otrantói csata mindezen felül multinacionális jellegű összecsapás volt, mivel az egyik oldalon az osztrák–magyar, míg a másikon a brit, az olasz és a francia flotta erők harcoltak. Külön érdekessége, hogy egy olasz tengernagy brit hadihajóról irányította a hadműveleteket.

Már, mint gyermek átható ismereteket szereztem némileg a tengerészeti-haditengerészeti fogalmakról, mivel az édesapám nyolc évig volt és szolgált az adriai haditengerészet kötelékeiben, és baráti beszélgetéseinél jelen lévén, később nekem is sokat mesélt róluk.

1910-ben vonult be, mint tengerész az adriai tengerészet kötelékeibe, elvégezvén a torpedószerelő 4 éves főiskolát, közben különböző hajókon szolgált, mint: Tegetschoff, Alpha, Beta, Schwarzenberg, és a Gäa anyahajón, Polába, Cattaroba stb. Minden év minősítése: keine erhalten (kifogástalan) eredménnyel zárult 1914–1918 között. Az első világháborús részvételben megszerezte a torpedófőszerelő címeket: harmad-, másod- és első osztályát.

A Haditengerészeti –arancsnokság 1917. február 21-én kelt 47. számú rendelete alapján: Az ellenséggel szembeni harcokban tanúsított életreszóló különleges elkötelezettsége elismerésének jeléül a „Vaskereszt" katonai kitűntetésben részesült a ‹Torpedószerelő› csoport tagjaként, mivel, mint torpedófőszerelő az általa szerelt torpedók 98 százalékos teljesítményt nyújtottak találatukkal.

Nem sokkal később, közvetlenül Olaszország hadba lépése után, az osztrák–magyar flotta nagy hadműveletet hajtott végre. Ezen a bevetésen Horthy egy torpedónaszádokból és rombolókból álló csoportot vezetett Porto Corsini megtámadására. Merészen a part közelébe vitte a Novarát, hogy elvonja az olasz parti ütegek tüzét, a Scharfschütze rombolóról a Novarát találatok érték és veszteségei is voltak. Még abban az évben, december 5-én, a Novarával négy rombolót és három torpedónaszádot vezetett a San Giovanni di Medua kikötője ellen. A köteléknek sikerült elsüllyesztenie három gőzöst és néhány kisebb vitorlást.

1916. január 27-én Horthy egy másik támadással próbálkozott, a Novarával és két rombolóval Durazzo ellen sikertelenül, ugyanis a két romboló összeütközött. Július 9-én nagyobb szerencsével járt, megtámadván a drifterek záróvonalát és kettőt elsüllyesztett, kettőt pedig megrongált, így könnyű megérteni Horthy jó hírnevét; a szakértelem és bátorság mellett magasfokú kezdeményező képesség is jellemezte.

Miután 1915-ben Bulgária belépett a háborúba a közös német, osztrák–magyar és bolgár támadás nyomán végül is legyőzték Szerbiát.

A Cattaróiöböl sebezhető volta montenegrói területen levő ütegek által, végül is a hegyen felállított 15 centis üteget az osztrák–magyar Monarch osztályú csatahajó 24 cm-es lövegeinek ellentüze hatásos volt, de Haus véget vetett a veszélynek, amikor október 21-én a Bocheba küldte a Radetzky hajót, amely 30,5 lövegei elhallgattatták az ütegeket és a franciákat az állásaik kiürítésére kényszerítették, így a Cattaróban állomásozó flotta biztonságban maradt.

Haus tengernagy két könnyű cirkálót és hat Tátraosztályú rombolót és hat T-74-es osztályú torpedónaszádot helyezett át a Cattaróiöbölbe. Ezek képviselték a rendelkezésre álló legmodernebb és leggyorsabb könnyűerők legjavát. Az osztrák–magyar erők támadások sorozatát hajtottak végre és sok Szerbia és Montenegro felé tartó utánpótlást szállító hajót süllyesztettek el. 1916. január 8–10. között sikerült megtisztítania a Lovcen hegyen a montenegrói erőket. A montenegróiak végül is fegyverszünetet kértek és kiléptek a háborúból.

A Budapest partvédő csatahajó, kart VI. páncélos cirkáló, a Keiser Franz-József I-védettcirkáló, valamint a kisméretű Aspern

védettcirkáló és a Panther torpedócirkáló megmutatták erejüket. Így igen megnőtt a Cattarói-öbölnek mint támaszpontnak az értéke. Haus ide vezényelte Sebenikóból a cirkálóját is.

Az 1916 elején történt balkáni hadjárat befejezésével az adriai-háború, legalábbis a felszínen, úgy tűnt, hogy befejeződött vagy legalábbis lecsillapodott. Ez nem jelentette azt, hogy nem folyt semmiféle harci tevékenység. Minden haditengerészet könnyű egységei, rombolói, torpedónaszádjai és tengeralattjárói aktív szerepet játszottak, akár csak a légierők, továbbra is.

Horthy emlékiratai nem sokat árulnak el a támadás eredetéről, talán azért, mert sok-sok évvel íródtak az események után, amikor Portugáliában élt száműzetésben, és valószínű nem nagyon férhetett hozzá a hivatalos feljegyzésekhez. Beszámolója szűkszavú. Horthy ugyanígy nem ad világos képet a terv eredetéről és az esetleges német részvételről: *„Eldöntöttem magamban itt az ideje egy nagytakarítást csinálni az Ottrantói-szoros szűk kijáratánál állhatott tengerzár felszámolására."* Horthy tervében, az elgondolás szerint, a három könnyű cirkáló: Novara, Helgoland és a Saida játszott központi szerepet. Ezért főárbócaikat megkurtították, hogy éjjel csak egy-egy rombolónak nézzék őket, így az ellenség nem hív azonnal a helyszínre nagy túlerőt.

1917 márciusának elején Alexander vette át a flottilla parancsnokságát. Az előkészületek nagy titokban folytak, Hansa ellentengernagy május 13-án írta alá a támadási parancsokat. Két párhuzamos hadműveletet terveztek. A főcsoport, a három cirkáló 19,45-kor indul el a Bocheból, Novara, Saida, Helgoland sorrendben. A cirkálóknak egymástól függetlenül kell megkezdeniük a támadást. Ha a cirkálókat üldözőbe vennék és szükség volna, a Sankt Georg páncélos cirkáló és az öreg partvédőcsatahajó, a Budapest is kifuthat a Cattarói-öbölből. A hadműveletet osztrák–magyar repülőgépek támogatták. A támadás másik részét a Csepel és a Balaton rombolók hajtják végre II. József fregottkapitány Csepel parancsnokának, Lichtenstein hercege vezetésével. Ezeket az osztrák–magyar haditengerészet legmodernebb és legjobb rombolóit két, 10 cm-es torpedóvető csővel szerelték fel. A támadásnak volt egy harmadik haditengerészeti ellene is, a tengeralattjárók. Három tengeralattjáróból kettő osztrák–magyar és egy német bevetését tervezték. A nap harcitevékenysége akkor kezdődött, amikor a Lichtenstein fregottkapitány összetalálkozott a Borea konvojával és megtámadta azt. A Csepel és a Balaton teljes sebességre gyorsított és 1000 méteres távolságra haladtak el az olasz hajók mellett, a Csepel tüzet nyitott, míg a Balaton a sorra következőt és a Carrociat kezdte lőni. Mind a Borea, mind a Caroccia találatokat kapott. A Caroccia kapitánya elrendelte a hajó elhagyását, a harmadik gőzös is kapott néhány találatot, a Bersagliere, de nem voltak súlyosak. Végül a harcicselekmény 3,45-kor véget ért. A Borea, miután parancsnoka elhagyta a hajót, elsüllyedt. Az osztrák–magyar támadás olyan gyorsan következett be, hogy a Borea és Caroccia képtelen volt rádiózni egymással. A Csepel és a Balaton támadása csak elterelő hadmozdulat volt, a támadást a három cirkáló hajtotta végre difterek (motoros halászhajók) zárvonala ellen.

A drifterek záróvonala elleni főtámadás

A cirkálók 2,15-kor szétváltak. A Saida eltűnt a Helgoland látásköréből, így a három hajó már csak magára számíthatott. Helgolanddal Heyssler hajója jól belátott a Tarantói-öbölbe, de ott nem észleltek hajóforgalmat. Visszafordította a hajót a drifterek felé, hogy megkezdje a támadást, de keletről ágyúdörgést hallottak. A Capella drifteren tartózkodó sorhajóhadnagy rájött, hogy a driftereket érte a támadás. Az osztrák–magyar tengerészek felszedték a vízből az ellenség embereit. Heyssler észrevette az olasz driftereket és tüzet nyitott a Helgoland jobboldali ütegéből, két drifterre sikeres volt a támadás. Heyssler hol a jobboldali, hol a baloldali ütegekből tüzelt. Nem az összes drifter emberei hagyták el hajójukat a lehengerlő túlerővel szemben, néhányan a harcot választották. A sor hatodik driftere 50 m-ről a parancsnoki hídra irányította kisméretű ágyúját, mire a Helgoland mind a hat jobboldali ágyúja tüzet nyitott és pusztító eredményeket ért el. A halászgőzös széttört és elsüllyedt, a hatból egy maradt, a Lea, komoly sérülésekkel. A Helgolandot nem érték támadások.

Kora reggel megpillantotta Heyssler a Saida körvonalait és jelzést kapott, ha nincs veszteségük, a csatatér felé hajózzanak. A Helgoland és a Saida, szétválása után, Purscha sorhajókapitány várakozó állásból megkezdte a támadást, az első drifter gyorsan lángbaborult, majd másik két driftert gyújtott fel, majd elindult a találkozási pont felé.

Horthy akkor érte el a drifterek vonalát, hogy a másik két cirkáló már megkezdte a támadást, amikor is tizenkét driftert észlelt maga előtt és a Fano-szigettől nyolc mérföldre levő pozícióban tüzet nyitott, a hat egységből három elsüllyedt, kettő pedig működésképtelenné vált. A Novara megállt felszedni az elsüllyesztett drifterek személyzetét. Horthy hét driftert süllyesztett el, így ő érte el a legtöbb találatot. A Novara 5,35-kor elfordult, hogy a cirkálók találkozási pontjára hajózzon.

Az osztrák–magyar támadás sikerrel járt. Tizennégy driftert süllyesztettek el, hármat súlyosan, egyet pedig könnyebben megrongáltak; aznap éjjel 47 egység tartózkodott a záróvonalon, ez mégsem volt az a tisztára seprés, amit Horthy emlegetett a támadás megtervezésekor előadott szónoklatában, de a brittek mégis katasztrófaként emlegették.

Az osztrák–magyar kötelék eddig nagyon szerencsés volt, az albán partoknál elsüllyesztettek még egy rombolót és egy teherhajót anélkül, hogy maguk bármilyen veszteséget szenvedtek volna. A három osztrák–magyar cirkáló 165 mérföldre volt a Cattarói támaszponttól, Brindisi pedig a maga potenciális fölényével 40 mérfölddel volt közelebb a Cattarói-öbölhöz.

Üldözés

Az ellenség összevonta erejét, megpróbálta elvágni az osztrák–magyar hajók útját. Az olasz francia hajók egymás mellett, míg a Novara, Saida és Helgoland sorrendben, egymás után hajóztak és 8000 méteres távolságból rövid, hatástalan lövésváltások történtek. Az osztrák–magyar cirkálókat több légitámadás érte, Heyssler nem rendelkezett kellő tapasztalattal a légitámadások elhárítására, a légitámadásokat olasz és francia gépek hajtották végre. Ekkor osztrák–magyar repülőgépek érkeztek a cirkálók segítségére, észlelvén a szövetséges hajókat csakúgy, mint a saját rombolóikat, a Csepelt és a Balatont; a vezető szövetséges hajó tüzet nyitott az osztrák–magyar rombolókra, mely összecsapás után a Csepel és a Balaton igyekezett elmenekülni a Volona szomszédságából. A Csepel lövedéke áthatolt az Aguilla vastag lemezén, a hajó mozdulatlanná vált. A másik négy olasz romboló nem tudta elérni az ellenséget, így sikerült a két osztrák–magyar rombolónak elmenekülni.

Horthy oszlopokba rendezte hajóit. A Novara haladt az élén, a Saida követte, majd a Helgoland zárta a menetet. Az volt a szándéka, hogy felzárkózik az ellenséghez és lőtávolba kerülve elvonja őket a Csepel csoporttól. De a Dartmauth hajó tüzet nyitott a Novarára, a Novara lemaradt és a Saida mellett haladt, ekkor az utolsó hajóra, a Helgolandra tüzeltek. Helgoland nem csökkentette sebességét és majdnem összeütközött a Novarával. A Dartmauth a Novarára összpontosította tüzét, sikeresen. A Novara első tisztje elesett, egy másik lövedék szétrombolta a térképszobát, maga Horthy is mindkét lábán megsérült és a kormányos is megsérült. Horthy a lövedékek mérgesgázaitól el is szédült; hordágyra helyeztette magát és úgy irányította a védekezést. Egy lövedék a hátsó turbina gépházában robbant, szétvágott egy gőzkondenzátort és csövet, s megölt 11 embert. Heyssler a Dartmauthra helyezte át a tüzelést, de közben a Helgoland is kapott találatot. A Dartmauth brit cirkáló a Saidával került egyvonalba, de hamarosan rájött, hogy mindhárom osztrák–magyar cirkáló rá összpontosítja tüzét, majd találat is érte több helyen, ezért parancsot kapott, hogy távolodjon el

lőtávolságon kívül. A Dartmauth el akarta vágni a Saida útját de az osztrák-magyar cirkálók tüzébe került. Az osztrák-magyar repülőgépek ismét bomba- és géppuskatüzet nyitottak a Dartmauthra és a Bristol ellen. A szövetségesek viszont igyekeztek elvágni a Saida útját. Horthy jelezte, hogy a Novara már csak 10 percig tud haladni a saját erejéből. Leállította a kazánjait, majd a Novara leállt. Ugyanakkor Acton ellentengernagy elfordult, ugyanis tudomására jutott, hogy az osztrák-magyar megerősítő erők kifutottak Cattaróból. A Helgolandból kaptak üzenetet, hogy a Saida vontába veszi a Novarát. Az osztrák-magyar kötelék tudta, hogy a segítség közel van, éppen akkor, amikor az ádáz küzdelem véget ért. Az osztrák-magyar hajóknak nehézséget okozott a Novara gőzcsörlőjének meghibásodása, így kézi erővel kellett végezni a vontába vételt. Acton döntése, mely lehetővé tette az osztrák-magyar cirkálók megmenekülését azóta is vita tárgyát képezi.

Horthyt és a többi sebesültet átszállították a Cattarói-öbölben állomásozó kórházhajóra, ahol műtét közben találkozott feleségével. Később maga vitte Polába a Novarát megjavítás végett, hordágyon feküdve.

A támadó erők visszatérésük során kemény harcot vívtak a francia-olasz, haditengerészeti túlerőben levő egységeivel, melyben három ellenséges rombolót és tehergőzöst süllyesztettek el, s húsz felfegyverzett őrhajót. A három osztrák-magyar cirkáló emberei kitüntetésben részesültek. Horthy nagy dicsőítése, majd gyors előmenetele sértődéseket váltott ki.

Később a német egységek elhagyták az Adriát, miután Ausztria-Magyarország fegyverszünetet kért.

A cattarói matrózfelkelés

Ausztria-Magyarországon belül 1918-ban feszültségek támadtak. Az igazi bajok a Cattarói-öbölben kezdődtek, ahol az elégedetlenséget sok tiszt viselkedése is szította. Az emberekhez képest viszonylagosan luxuskörülményeket élveztek, sőt még a feleségüket és családtagjaikat is Cattaróba hozatták. Itt a haditengerészeti fejadagokat is olcsóbban lehetett beszerezni, mint a hátországban, ahol sok dolgot már nem is lehetett kapni. A legénység ritkán mehetett szabadságra és a Cattarói-öbölből a Monarchia többi részébe való utazás nagyon bizonytalan volt. Február 1-jén lázadás tört ki a Cattarói-öbölben.

A Szent György páncéloscirkáló a cattarói flotta legnagyobb hajójának számított, jelentőségét növelte, hogy egyben a flotta zászlóshajója volt: a hajóhad parancsnoka innen irányított.

Francz Rash fedélzetmester, Anton Grahar első osztályú fedélzeti matróz és Jerkó Sisgoric fegyvermester, e három tengerész főszerepet játszottak a felkelés megszervezésében. Ugyanígy a Kronprinz Rudolf csatahajón szolgáló fedélzetmester. A másik társaság a Gäa hajón szolgáló Francz Bajzel lövegmester, Székely Lajos első osztályú matróz és hangadójuk, Mate Bernicevic első osztályú lövészmester volt.

Az osztrák-magyar haditengerészet matrózai között ebben az időpontban már igen nagy volt az elkeseredés és főként a béke utáni vágyakozás. Példaképül állt előttük az Aurora cirkáló szereplése, a nagy Októberi Szocialista Forradalom győzedelmes kivívásában.

A Szent György és a Gäa fedélzetén folyt a titkos szervezkedés, lassanként más hajók legénysége is csatlakozott hozzájuk, a felkelés központja a Szent György cirkáló lett. A flotta mintegy 40 hajóján, mintegy 6000 tengerész szolgált.

A tűntetés 1918. február 1-jére, 12 órára volt tervezve. A Szent György fedélzetén eldördült egy ágyú. A lövést a magyar származású Schach Ferenc tűzmester adta le. Ugyanezekben a percekben vörös zászlót vontak fel a Szent György árbocára. A tiszteket lefegyverezték és a kabinjukba kísérték. A Gään a Szen-György jelzésére a legénység határozottan lépett fel. A fegyverkamrákat feltörték, a tiszteket itt is lefegyverezték és kabinjukba zárták őket; Mate Bernicevic felvonta a Gäa árbocára a vörös zászlót. Fél egy tájban két német tengeralattjáró tűnt fel a Gäa közelében, és veszélyeztették a Szent György és Kaiser Karl megtorpedózását. A Gäa kitűnő torpedóelhárító fegyverzetét haladéktalanul a két német tengeralattjáró ellen irányították, így nem léptek akcióba. A vörös zászlók felkerültek a Helgoland, Francz Josif csatahajóra is.

A Csepel torpedóromboló délután 4-kor megkísérelte, hogy elszakadjon a lázadóktól, de Mate Bernicevic az ágyútoronyból a Csepel elé lőtt, figyelmeztetve a következő lövéssel már a tenger fenekére küldi a hajót. A Novarán kívül a többi hajó is csatlakozott a lázadókhoz.

A cattarói matrózok harcát nem lehet egyszerűen zendülésnek minősíteni, mert a programjuk középpontjában a béke követelése állt. Érdemes megjegyezni, hogy a hajókon a vörös zászlók mellett megmaradtak a piros-fehér-piros osztrák-magyar flotta lobogói is. Ezzel a tengerészek kifejezésre juttatták, hogy ők a háború ellen, de nem a császár ellen és nem a Monarchia ellen lázadtak fel. Ugyanakkor sok hajóra a fehér zászlót is felvonták, a békevágy jeleként.

Megállapítható, hogy a cattarói felkelés több volt egyszerű katonai lázadásnál. A kitűnő szervezőmunka és a vezérkar megalakítása is mutatta, hogy itt nem ösztönös, elhamarkodott felkelésről volt szó. A résztvevők tudták miért harcolnak. Azonban a Novara, a Helgoland, a Kaiser Karl és 16 torpedóhajó árulása folytán, a felkelők flottája a felére csökkent.

Polából három nagy csatahajó, s számos torpedóromboló és naszád érkezett a Cattaró bejáratához, hogy leverje a felkelést. A túlerővel szemben kénytelenek voltak megadni magukat.

A lázadás elegendő volt arra, hogy forrásba hozza azt az érzést, mely szerint a haditengerészet fiatalítására lenne szükség. Ennek eredményeként Károly császár 1918 márciusában a 49 éves Horthy Miklóst választotta ki a flotta parancsnokának, aki akkor még sorhajókapitányi rangban volt Polában, a Prinz Eugen parancsnokaként. Horthyt előléptették ellentengernaggyá.

Gusseck kikötőparancsnok felelősségvonásra ítélte a lázadás vezetőit. 800 letartóztatottból 40-et rögtön ítélőbíróság elé állítottak. A vádtanúkat Mitrovic civil ügyvéd védte. Négy vádlottat halálra ítéltek: Francz Rascht, Anton Grabart, Mate Bernicevicet és Jerko Sisgorikot; Francz Bajzel tízévi, Székely Lajos pedig ötévi szigorított büntetést kapott, Viktor Zoreket és Paul Ubaldinit felmentették.

Az uralkodó már nagyon féltette államát és trónját, ezért engedményeket tett. Október 19-én elrendelte, hogy a vádlottak közül 348 fő ellen be kell fejezni az eljárást. A forradalmi, október végi napokban megszűnt létezni az Osztrák-Magyar Monarchia. Ez után az ügyészek és a bírák elmenekültek, a per egész iratát otthagyták, amit állítólag később megsemmisítettek (Grobavic, cattarói gimnáziumi tanár a tengerbe dobta).

Október 31-én, a budapesti forradalom győzelmével egyidőben, Polába utasítás érkezett Bécsből, hogy a Monarchia flottáját adják át a Jugoszláv Nemzeti Tanácsnak. Ez a feladat Horthy Miklósnak jutott. Milyen múlandó is a dicsőség, februárban került az osztrák-magyar hajóhad élére, máris távoznia kellett. Ezután sietve Bécsbe utazott, felkereste a lemondásra készülő IV. Károlyt és biztosította őt „töretlen alattvalói hűségéről".

Három év múlva a Magyarországra visszatérni szándékozó IV. Károly erőszakkal kényszerítette távozásra. Felajánlotta szolgálatait a magyar forradalmi kormány hadügyminisztériumának, de vele, „a Cattarói hóhérral" nem álltak szóba.

Így ért véget a cattarói matrózok históriája. Bruno Frei helyesen állapítja meg könyvében 1918 végének nagy átalakulásáról: *„Ezekben a napokban két per ért véget. A Habsburgok pere a cattarói tengerészek ellen és a történelem pere a Habsburgok ellen."* Mindkettőt a Habsburgok veszítették el. Horthy viszont jócskán kivette részét az Őszirózsás Forradalom leverése után a megtorlások kivitelezéséből is.

BOKOR IRÉN

BUDAI ÉZSAIÁS
(1766–1841)

A bölcsész és hittudós, író, történész, tanár, református püspök 1766. május 7-én született Szilágypéren ötödik gyermekként a családban. Édesapja Budai András, édesanyja Tárnok Katalin. Korán árvaságra jutott. Bátyja, Budai Ferenc (1760–1802), aki tógás diák volt Debrecenben, magával vitte a debreceni kollégiumba. Bár szolgadiák volt, tanulmányi eredményei kitűnőek voltak.

A kollégiumból Lőcsére ment németet tanulni, hisz külföldön akarta folytatni tanulmányait, Svájcban vagy Németországban.

1791-től helyettes tanár a kollégiumban, történelmet és görög–római ékesszólást tanít.

1792-ben Göttingába nyert ösztöndíjat. Itt tanult világtörténelmet, jogot, politikát, hadtörténetet, fizikát, matematikát, természetrajzot, irodalomtörténetet. Két évig tanult Göttingában, közben megfordult Hollandiában és Angliában.

Debrecenből megkapja a feladatot, hogy hazatérte után történelmet fog tanítani. 1794-től történelmet, valamint az ókori görög és latin írókat tanítja. Ebben az évben védte meg doktori disszertációját is. 1808-tól a hittudományok tanára. Fő kidolgozója kora legátfogóbb protestáns tantervének, a Ratio Institutionisnek.

Egykori tanítványa, majd utódja a katedrán, Péczely József így jellemzi: „Maga a természet is tanítónak szülte. Értelmes beszédű, szép hangja, méltóságos tartású komoly viselkedésű, de mégis nyájas természetű, mérsékelt gondolkodású volt”.

Tanítványa volt Csokonai Vitéz Mihály is, aki hálás volt tanárának: „Sokat köszönhetek a tudós Budai Ézsaiás úrnak abban, hogy kiművelte gondolkodásomat, képzelőerőmet, érzéseimet. Ugyancsak sokat tanított költők olvasására és a költészet ismereteire.”

Budai Ézsaiás sokat tett a magyar anyanyelvű oktatás meghonosításáért. Bekapcsolódott a Kazinczy-vezette nyelvművelési mozgalomba, s a nyelvújítás eredményeit alkalmazta könyvei és tanulmányai írásában.

Korában az iskolák tanítási nyelve a latin volt, ő magyar tankönyveket írt és alkalmazott és hozzájárult a kollégium határozatához (1797), hogy ezután „minden tudományok magyar nyelven taníttassanak”.

Legfontosabb munkái: Közönséges história (világtörténelem) Debrecen 1800; Régi tudósvilág históriája (irodalomtörténet) Debrecen 1802; Oskolai magyar új Atlasz Debrecen, 1804; Magyarország históriája, mely három fejezetből áll: Magyarország históriája Mohácsig, 1805; A magyarság históriája Buda visszavételéig, 1808; A magyarság Buda visszafoglalásától az író koráig, 1812; Régi római nagy deák írók élete Debrecen, 1814.

Írt több egyházi beszédet és a régi református énekeskönyvben a 6. és a 27. dicséret tőle van.

Sokan megütközéssel fogadják, hogy a sikeres tanári pályát elhagyva 1821-ben debreceni lelkésszé nevezik ki, majd 1822-ben a Tiszántúli Egyházkerület püspökévé választják.

1828-ban tagja a Magyar Tudós Társaság alapszabályait kidolgozó tekintélyes testületnek. 1831-ben az első akadémiai nagygyűlésen Budai Ézsaiást a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjává választották. Kiadja bátyja, Budai Ferenc Polgári Lexikon, magyar történelmi családok tára, háromkötetes művét Nagyváradon (1804–1805). 1841. július 11-én 75 éves korában halt meg veseelégtelenségben.

A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem díszudvarának galériafalain emléktáblák örökítik meg a jogelőd Református

Kollégium, majd a Debreceni Tudományi Egyetem nagy egyetemi tanárainak és diákjainak a nevét, köztük van Budai Ézsaiás neve is.

Debrecenben utca is őrzi a nevét.

Debrecen új köztemetőjét 1932–36 között alakították ki. A főbejárattól jobbra helyezkednek el a díszsírhelyek. Itt nyugszik a magyar művelődéstörténet számos nagy alakja – köztük Budai Ézsaiás – akiknek földi maradványait a felszámolt régi temetőkből hozták át.

Szülőfalujában ápolják emlékét, 1991-ben emléktáblát avattak a református templom portikuszában. Itt található Petkes József képzőművész festménye a tudós professzorról. A helyi vegyeskar felvette a nevét.

2002. október 30-án bronz mellszobrot állítottak emlékére a templomkertben, amely Kövér József debreceni szobrász munkája.

CSORBA TERÉZIA MÁRIA

KAZINCZY FOGSÁGÁNAK ÉVFORDULÓJÁRA

„Az alkotó korszakok szellemi nagyjai ősüknek, sőt mintegy munkatársuknak érezték és dicsőségükből adót vittek nevének. A nagy katasztrófák nem eltemették, hanem inkább feltárták működésének nyomait, mint földrengéskor az omlások alól előtűnnek az alapok. Születésének századik évében az osztrák önkényuralom alatt sínylő nemzedék, mint a nemzeti feltámadás szimbólumát ünnepelte nevét, s pályájában a szellem diadalát érezte az anyagi hatalommal szemben. Halálának ebben a századik évében a mi lesújtott nemzedékünk is, mint a nemzet életerejének halhatatlan képviselőjére tekint fel reája." Az idézet Négyesy László Kazinczy pályája című művéből származik, amely 1931-ben, Kazinczy születésének centenáriumára jelent meg, és azért tartottam helyénvalónak idézni, mert mi arra a katasztrófára emlékezünk, amelynek következményei azóta is sújtanak bennünket, és terhét nem tudjuk letenni. De emlékeznünk kell egy másik szomorú eseményre is, – amelyet Kazinczy nemzetéért viselt el – fogságba esésének 220. évfordulójára.

Kazinczy életműve rendkívül változatos és nem lehet leszűkíteni csupán a magyar irodalom területén kifejtett áldásos tevékenységére. Ő nyitott volt korának társadalmi problémáira is, és együtt az akkori magyar társadalom haladó egyéniségeivel arra törekedett, hogy az Európában egyre erősödő reformkor eszméit elterjessze és megvalósítsa Magyarország területén. Mint író, 1789 után tudatosabban terjeszti a francia felvilágosítók eszméit, sorra fordítja le a francia és német kortársírók műveit. Alkotóan járul hozzá a kor művelődési problémáinak megoldásához, irányt szab a nyelvújítói törekvéseknek, támogatja a kilencvenes évek elején kibontakozó akadémikus törekvéseket és a megszülető, állandósulásra törekvő magyar színpadi kultúrát.

Kazinczy nem csupán vallja a felvilágosodás eszméit. 1791-től Bihar vármegye táblabírája lévén, a megyei közgyűléseken élesen szembeszáll a feudalizmust védő írókkal, a megyei reakcióval és a papsággal. Természetesnek tűnik, hogy amikor értesül Martinovics Ignác mozgalmáról, Hajnóczy és Szentmarjay példáját követve, ő is belép a Reformátorok Társaságába és vállalja mindazt a veszélyt, amelyet a titkos társaságba való belépés jelentett. Martinovics az országot négy forradalmi kerültre osztotta és élükre egy-egy igazgatót állított. Az ország keleti része élén Szentmarjay állott, Kazinczy az ő közvetlen alárendeltje volt. Kazinczynak az a szerep jutott, hogy megteremtse az erdélyi és a magyarországi jakobinusok közötti kapcsolatot. A magyarországi és erdélyi összeesküvők először 1794-ben, Nagykárolyba találkoznak, gróf Károlyi József főispán beiktatása alkalmával. Az öccse, Dienes, aki ebben az időben Bihar vármegye főjegyzője, itt ismerkedik meg a Martinovics-szervezkedéssel. Másik testvére, Miklós szintén szimpatizánsa a mozgalomnak és ezért le is tartóztatták, de bizonyítékok hiányában 1795. május 17-én szabadon engedték. Kazinczy szabadkőművessége és kapcsolata a marosvásárhelyi Nyelvmívelő Társasággal lehetővé tette, hogy az összeesküvés számára szimpatizánsokat nyerjen. A jakobinusi eszmék terjesztésében nagy előnyt jelent számára a népes Fráter családdal való rokoni kapcsolata is, akik Szatmár, de főleg Bihar megyében több településen rendelkeztek földbirtokokkal és igen kiterjedt baráti körrel. Így könnyen sikerül Szatmár, de főként Bihar megyében megnyerni az összeesküvők nagy részét és minden bizonnyal debreceni híveit, így Csokonait is. Sándor Lipót nádor 1795. április 3-án a következőket írja az uralkodóhoz *„Legfőbb fáradozásom, hogy kikutassam az Erdélyre vonatkozó kapcsolatot, gyanúokok és nyomok vannak, de még nem látok tisztán, különösen mivel az itt lefogott Kazinczy, ki sokáig volt Erdélyben, s hitelt érdemlő értesítések szerint a katekizmust terjesztette, makacsul tagad".*

Kazinczy jakobinizmusának jellemző vonása, hogy a nemzeti függetlenségért vívott harcban hangsúlyozott szerepet kap a nemzeti nyelv és művelődés kifejlesztése. Az ő világnézeti fejlődésében ebben az időszakban a magyar nyelv megújításáért, a haladó tartalmú nemzeti irodalom megteremtéséért vívott szenvedélyes harc állott.

Martinovics a jakobinus mozgalom megszervezésében két titkos társaságot létesített:

– Reformátorok Társaságát és a Szabadság és Egyenlőség Társaságát.

– A Reformátorok Társasága – ennek volt tagja Kazinczy is – azt a felelősségteljes feladatot kapta, hogy kirobbantsa a forradalmat, és fegyveres felkeléssel megdöntse a Habsburgok uralmát, ezt követően pedig létrehozza a szövetséges köztársaságokat. A szövetséges köztársaságok területein élő lakosok nyelve lett volna az illető köztársaság hivatalos nyelve, így biztosítván az együtt élő nemzetek egyenjogúságát.

– A Szabadság és Egyenlőség Társasága, arra lett volna hivatva, hogy a fegyveres felkelés győzelme után végrehajtsa a polgári demokratikus forradalmat.

A Martinovics vezette összeesküvést azonban korán felfedezték, vezetőit kivégezték és az egész mozgalmat csírájában elfojtották. Kazinczyt 1794. december 14-én tartóztatták le, apja alsóregmeci birtokán. December 19-én éjjel ért Budára fogoly társaival: december 29-én kihallgatták bizonyos „forradalmi káté" terjesztése miatt. A kihallgatások folytatódtak, 1795. február 23-án Kazinczyt a királyi tábla elé állítják. Ugyan ez év május 8-án felolvassák előtte a királyi tábla határozatát: pallosra és jószágvesztésre ítélték. Május 16-án ezt az ítéletet helyben hagyta a hétszemélyes tábla is. A halálos ítéletet azonban a királyi kegyelemnél fogva börtönbüntetésre változtatták „míg vétkességök elegendő próbái rájok bizonyulnak." Szeptember 26-án Kazinczyt társaival Budáról Brünnbe vitték várfogságba. 1796. január 6-án a Brünn melletti fenyítőházba szállítják át a rabokat. 1796. augusztus 22-én Bihar vármegye Várad-Olasziban, Beöthy László főispán elnöklete alatt tartott közgyűlésén, a státusok levélben fordultak a királyi főherceghez, hogy közbenjárását kérjék a foglyok szabadlábra való helyezéséért. A kérelem azonban eredménytelen volt, sőt még válasz sem érkezett rá. 1799. január 22-én Kufsteinbe helyezik át a rabokat. A francia sereg közeledtére 1800. június 30-án, Pozsonyon és Pesten keresztül érkezik fogságának utolsó állomására, Munkácsra. Innen szabadul 1801. június 28-án, hét és fél év, pontosabban kétezer-háromszáznyolcvanhét börtönben eltöltött nap után. A börtönévek alatt Kazinczy a lehetőségekhez mérten folytatta munkáját, olvasta és fordította a francia és a német irodalom klasszikusait. Ezeket, a fordításokat szabadulása után megpróbálja megjelentetni. 1812 elején Kölcsey akadémiai emlékbeszédében a következőképpen jellemzi ezt az időszakot: *„A mi barátunk búban mint örömben, kétség mint remény közt, saját ideálához hű maradt, és a brünni erősségben, mint a kufsteini hegyormon, s a munkácsi vár falai közt szerelme a nyelvhez nem kisebbedék. Ott, a vigasztalástól üres magányban, érlelte ő meg a nagy gondolatot: újító változást hozni a nyelvbe: s ez által ízlésünknek, gondolkozásunk módjának s tudományi mivelődésünknek más és nagy befolyású utat mutatni."*

1801. július 19-én érkezik Érsemjénbe, és 1806. május 16-ig többnyire itt tartózkodik. A börtönből való szabadulása azonban nem jelenti a megpróbáltatások végét. A családja ellene fordul és megpróbálja kitudni minden vagyonából, a széphalmi házát és birtokait az öccse, József kisajátítja, de szülőfalújában, Érsemjénbe sem hajlandóak birtokhoz juttatni. A régi barátai

közül sokan hátat fordítanak neki. 1802-ben például arra az elhatározásra jut, hogy a börtönévek alatt lefordított irodalmi alkotásokat megjelenteti. A nyomtatáshoz szükséges költségek előteremtéséhez régi barátai segítségét kérte, azonban gróf Széchényi Ferenc válasz nélkül hagyta a hozzá intézett levelet, gróf Festetics György, akihez még rokoni szálak is kötötték, a titkárával íratja meg a visszautasító választ. Egyedül Wesselényi Miklós küld 500 rénes forintokat. Mindezek ellenére az irodalom és a magyar nyelv újításában elkezdett munkáját teljes bevetéssel folytatja. Ebből az időből származik jelmondata: „a haza éljen! ... s vesszek el én bár, a haza fénye örök!...” Az irodalom területén kifejtett tevékenysége sok ellenséget szül és még több keserűséget okoz életében. Egyenes beszédével, bátor szókimondásával, sokszor kivívja környezete megvetését, gáncsoskodását. Fellázított maga ellen sok írót, de ez a lázadás oly kilobbanást okozott, mely írókra és a nemzetre elektromos szikraként hatott és a kialakulóban lévő irodalom parányi körét kiszélesítette. Önmaga és mások bátorítására is, gyógyírként hangoztatja ezt a mondatot: „Nem merni, amit merni kell, gyalázat”.

Kortársai nevezték őt „szép öregnek”, a „magyar nyelv apostolának”, de sokszor érték méltatlan megjegyzések és elmarasztalások is. Mindezek ellenére az irodalom igazán nagy egyéniségei hálával méltányolják tevékenységét és elismerik, hogy nélküle sem a magyar irodalom, sem a magyar szellemiség nem érte volna el azt a szintet, amelyre Kazinczy jóvoltából került. Ismét Kölcseyt idézem: *„az én ősz barátomat soha nem tartottam szánásra méltónak a nyilak miatt, miket ellenségi kezek rája mint íróra lőttenek. Csak azt mondám: Kazinczy ízlést erőhöz csatolva, kezdett a nyelvvel küzdeni olly korban, midőn az egy nagy és következéssel teljes mozdulatra vala hajlandó, és ízetlenség és gyöngeség által örökre hibás utat vett volna magának”.* Mi bihariak, különös büszkeséggel és hálával kell hogy ápoljuk emlékét, mert a mi nyelvjárásunkra építette fel azt a magyar nyelvet, amelyet országhatárokon innen és túl 15 millió magyar tekint magáénak. Kijelentésemet Négyesy László, az MTA tagjának egy mondatával szeretném alátámasztani: *„A nagy nyelvreformátor anyanyelvi ismeretének forrása tehát ugyanaz a bihari beszéd volt, amely egykor Pázmány, akkortájban a Csokonai, később az Arany János nyelvkincsét táplálta.”* (idézet: Négyesy L. Kazinczy pályája Budapest, 1931). Kazinczy maga 1816 júniusában erdélyi körútjára indulva megírja az első levelét, amely így kezdődik: *„Én gyermeki éveimnek nem kis részét Biharban éltem, a magyar nyelvű s magyar szellemű magyarok közt: s innen is történhetik, hogy midőn a Zemplény és Abaúj magyarjai közül kik korcsosodni kezdenek a tót nyelvűek között, s ezeknek színeket, önmagok által is meg nem sejtve, fel-felszívják, ide letérek, visszaadva érzem magamat egykori honomnak, s örvendve, gyönyörködve nézem a szép, a jó fajnak ezt a délceg tüzét, valamíg rossz kedv nem feketiti.”* Bihar megye több figyelmet kellene hogy szenteljen Kölcseynek is, hiszen a magyar himnusz szerzője ugyanattól az érsemjéni Fráter Máriától származik, mint Kazinczy. A magyar nyelv két kimagasló alakja harmadfokon unokatestvér. Büszkék kellene lennünk amiatt is, hogy Kazinczy már 220 évvel ezelőtt megfogalmazta a nemzeti kisebbségek egymás melletti békés létezését, amit korunk politikusai ma sem tudnak kivitelezni. Elszomorító, de tény, hogy erre a nevezetes évfordulóra, Bihar vármegye nem emlékezik. Egyetlen újságcikk, egyetlen rendezvény nem méltatja azt, aki a legnagyobb áldozatot hozta nyelvünkért és nemzetünkért. Befejezésül Petőfit hívjuk segítségül, aki 1847-ben Kazinczy sírjának elhanyagoltsága miatt lázadozott. A sírja most teljes díszben pompázik, de dicsőségének fénye, legalábbis nálunk alaposan megkopott.

„Hiszen mit tett ő a hazáért?
Miatta hét esztendeig szivá csak, a börtönök dögvészes levegőjét,
És csak fél évszázadig tartá vállán, mint Atlasz az eget, nemzetiségnek ügyét.
Magyar nemzet, most nem volnál magyar,
Ő akkor volt az, midőn senki sem volt, midőn magyarnak lenni szégyen vala.
És te, hazám, így fizetted őt!”

PÁSZTAI OTTÓ

A TISZA CSALÁD

A Tisza család nagyon jelentős szerepet töltött be Magyarország politikai életében, a kiegyezés utáni békés, alkotó fejlődés biztosításában, az ország számos törvényének megalkotásában. Ugyanakkor központi alakjai voltak a politikai csatározásoknak, sokszor erőszakos karhatalmi beavatkozásoknak.

Jeles családtagok: Tisza Lajos kormánybiztos
Tisza Kálmán miniszterelnök
Tisza István miniszterelnök

A borosjenői és szegedi gróf Tisza család régi magyar nemesi család. A krónikák a 17. század közepétől ismerik.

Gróf Tisza Lajos Bihar vármegye alispánja, akiben a Tiszák vasereje, szívóssága, kitartása, tántoríthatatlan hazafisága, a politikai életben kitűnő, éles elméje érvényesült, mint elődeiben. A Tiszák mindig hű fiai voltak hazájuknak.

Éles elméjük, s velük született diplomata képességük mélyebb bepillantást adott nekik a jövő lehető eseményeinek számbavételére. Tisza Lajos, mint annyi sok konzervatív magyar, lángolva szerette hazáját és meg volt győződve, hogy a haza csak a nemzet és a király egyetértése mellett virágozhat. Ebben is teljesen Széchenyi követőjének tekinthető.

Balsejtelmekkel, de a hazáért teljesített kötelességek megnyugtató tudatával hagyta oda az adminisztrátori széket, mikor az események visszalépésre kényszerítették. Többet nem avatkozott a politikai életbe. Bár szíve vérzett a nemzet és a király között kitört viszály miatt, nem habozott felserdült fiait a nemzeti ügy szolgálatába állítani. A szabadságharc bukását követő megtorlás mélyen érintette, s számára megváltás volt a korai halála, 58 éves korában.

Gróf Tisza Kálmán (Geszt, 1830 – Budapest, 1902) Nagybirtokos, képviselő, politikus, miniszterelnök, az MTA tagja, igazgatója. Édesapja, gróf Tisza Lajos kormánybiztos, édesanyja, gróf Teleki Júlia. Hat fiútestvére volt. Nevelője az Akadémia egyik alapítója, Szőnyi Pál volt. Az évenkénti vizsgákat részben Nagyváradon, részben Debrecenben tette le kitűnő eredménnyel.

Az 1848-as forradalom idején önkéntes nemzetőr, majd a Vallás és Közoktatási Minisztérium fogalmazója. 1849-ben elkísérte a forradalmi kormányt Debrecenbe. A szabadságharc leverése után, testvérével külföldre távozott, Franciaországba, Németországba és Angliába. 1850–51-ben Berlinben, a Friedericanumban történelmi, államtudományi és természeti előadásokat hallgatott.

Hazatérve Geszten gazdálkodott, majd a szalontai egyházmegye gondnokává választották. E minőségében 1859-ben nagy visszhangja volt bátor kiállásának, tiltakozásának az egyháza önkormányzatát csorbító „protestáns pátens”' ellen, amely az autonómiát veszélyeztette.

Hasonlóképpen fellépett a magyar törvényhozást a Birodalmi Tanácsnak alárendelő „októberi diploma” ellen is. Ezért visszautasította a kormány felajánlását a Bihar megyei főispáni tisztségre.

1861-ben Debrecen városa küldte az akkor megnyíló országgyűlésbe, mivel a jövő egyik hivatott harcosát látták benne. A fiatal Tisza Kálmán tekintélyének bizonyítéka, hogy az Országgyűlés alelnökévé választják. Ekkor a Határozati Párt tagja, amely szemben állt a Deák Ferenc által vezetett Felirati Párttal.

1867-ben a megváltozott nemzetközi viszonyoknak, s nem kis mértékben Deák érdemeinek tulajdoníthatóan létrejött a kiegyezés, amit Tisza Kálmán a balközép vezéreként, lojális ellenzékként bírált, de nem utasította el. 1868-ban Tisza közreadta a *Bihari pontokat,* amelyben bírálta a közös ügyeket, mint Magyarország függetlenségének korlátozóit, de igyekezett az ellenzéket fékezni, a szenvedélyeket csillapítani, az elszakadásra is kész vérmes személyeket lehűteni.

1875 elején megvalósította a balközép és a Deákpárt fúzióját és az így létrejött Szabadelvű Párt vezére lett. Deák és Tisza gyémánt jelleme, elismert nagy tekintélye, meghozta a békét, a rendet és fejlődést. Ugyanebben az évben, március hónapban Tisza belügyminiszterként tagja lett az átmeneti kormánynak. Októberben Deák Ferenc és gróf Andrássy Gyula javaslatára, I. Ferenc József kinevezte az ország miniszterelnökének.

Tisza Kálmán nevéhez kapcsolódik a magyar történelem leghosszabb miniszterelnöksége, ugyanis 1890-ig maradt a kormány élén. Miniszterelnöksége idején számos fontos reformot valósított meg a közigazgatás, a jogrend, a pénzügy, az államháztartás, közlekedés, városfejlesztés művelődés terén. Megszervezte a számvevőszéket, az adminisztrációt. Minisztersége idején fogadták el az új büntetőtörvénykönyvet és a Trefort Ágoston nevével fémjelzett iskolatörvényeket. Egységes csendőrséget és fővárosi rendőrséget szervezett. Gazdasági programja biztosította a tőkés gazdasági növekedést, állami megrendelésekkel, kedvezményekkel és előnyös jogszabályokkal segítette a hazai ipar fejlődését.

Kormányzása nem volt zavartalan, konfliktusoktól, támadásoktól mentes. Többször került válságos helyzetbe. Jószándékait gyanakvás és féltékenység árnyalta be. Az ellenzék mindvégig hazafiatlansággal vádolta, amit Tisza Kálmán bizonyos nemzetiségellenes intézkedésekkel és „erőszakos magyarosítással” igyekezett cáfolni. A tanügyben bevezetett ilyen irányú intézkedései az együttélő nemzetiségek elégedetlenségét váltották ki.

Kormányzati módszereinek belső ellentmondásai, táborának (mamelukok) korruptsága, az ellenzékkel szembeni erőszakossága az évek folyamán aláásta tekintélyét és fokozatosan összekovácsolta ellenzékének egységét, s utcai tüntetésekkel elősegítette bukását.

Miután 1890-ben úgy értékelte, hogy I. Ferenc József bizalmát is elvesztette, reálpolitikus lévén, lemondott miniszterelnökségéről, megtartva képviselői mandátumát. 1901-ben nagy csalódás érte régi kerületében, Nagyváradon, vereséget szenvedett a képviselő-választáson Barabás Bélával szemben. Csak a pótválasztáson jutott be az abrudbányai választási körzetből. Ez a bukás annyira hatott rá, hogy teljesen visszavonult a politikai küzdőtérről.

A szomorú az, hogy sokan elfelejtették, s szándékosan ma is el akarják felejteni azokat a bizonyos, sokat emlegetett „békeéveket”, amikor mind az ország, mind polgárai is prosperáltak és évszázados lemaradásokat, mulasztásokat sikerült rendbe tenni. Ami pedig a parasztság sanyarú helyzetét mutatta, abban megmerevedett nézetek, egy olyan kiváltságos társadalmi osztály ellenállása szegült szembe, ami lehetetlenné tette a megoldást.

A Tisza családban a tulajdonképpeni nevelő, maga a geszti otthon volt. Tisza Kálmán naponta lóra ült s fiaival kilovagolt. Szinte spártai módon edzette őket, ráterelve figyelmüket arra, amit szerinte tanulniuk kell. Nagyon jó iskola volt ez, s későbbi éltük folyamán igen nagy hasznát látták.

Tisza Kálmán sokat tett református egyházáért, anyagilag is támogatta missziós és nevelő tevékenységét. A Tiszántúli Egyházkerület főgondnoki tisztét nagy odaadással és buzgalommal látta el. Halála után özvegye, jelentős összeggel támogatta a református Tanítóképző létrehozását, épületének felépítését.

Hosszú közéleti működése alatt számos kitüntetésben volt része. 1880-ban a Szent István Rend Nagykeresztjét kapta. 1885-ben, tízesztendős miniszterelnöki jubileuma alkalmából az ország minden részéből köszöntötték. Kitüntették a Porosz Királyi és Veres Sas-renddel, a román Koronarend Nagykeresztjével, a szerb Királyi Takova Rend Nagykeresztjével, a belga Oroszlán-rend és az olasz Szent Lázár Rend Nagykeresztjével.

1881-ben a Magyar Tudományos Akadémia igazgatójává, 1888-ban tiszteletbeli tagjává választották.

A sors nem volt kegyes hozzá. Noha dicsőséggel teljesítette történelmi küldetését, a modern magyar állam megteremtését, mégis csalódottan, megkeseredetten kellett visszavonulnia a politikai életből, s csak halála után ismerték el igazi érdemeit.

Dr. gróf Tisza István (Budapest, 1861 – Budapest, 1918.) Jogász, politikus, miniszterelnök, az MTA tiszteletbeli tagja.

Azt a közéleti és politikai munkásságot, amellyel a Tisza család évtizedeken át a leglelkesebb hazafisággal vett részt Magyarország és különösen Bihar vármegye történelmének irányításában, ősei tradiciójához híven, elveihez és eszméihez mindenkor törhetetlenül ragaszkodva, folytatta a háború végéig Tisza István.

Középiskolai tanulmányainak befejezése után, az egyetemet Heidelbergben, Berlinben és Budapesten folytatta, jogi és közgazdasági tanulmányokat végezve. A Budapesti Tudomány Egyetemen az államtudományok doktorává avatták.

Pályáját a Belügyminisztériumban kezdte, majd Bihar vármegye tiszteletbeli főjegyzője lett. 1886-ban országgyűlési képviselővé választották, a Szabadelvű Párt programjával, s mindvégig tagja volt a képviselőháznak.

Már kora ifjúságában főleg közgazdasági tudományokkal foglalkozott, és e téren igen figyelemre méltó tevékenységet fejtett ki. Számos tanulmánya jelent meg a Budapesti Szemlében és a napilapokban. A Magyar Ipar- és Kereskedelmi Bank elnöke, több részvénytársaság igazgatósági tagja volt. A képviselőházban, mint a közgazdasági és közigazgatási bizottság tagja működött. Emellett, mint Bihar megye bizottsági tagja élénk részt vállalt a közügyek intézésében.

Európai látókörű, megalapozott tudásról tanúskodó parlamenti beszédei, közfigyelmet keltettek. Nagyobb szabású tanulmánya a *Valutáink rendezéséről* 1893-ban jelent meg. 1897-ben pedig a *Magyar agrárpolitika* című tanulmánya.

A Khuen–Héderváry kormány lemondása után 1903-ban elvállalta a miniszterelnökséget. Politikai pályája kezdetén felismerte, hogy a Monarchia előbb-utóbb háborús konfliktusba keveredik és az erre való felkészülést sürgette, a véderő reformját. Az ellenzéki obstrukciót a házszabályok gyökeres módosításával küzdötte le. Kieszközölte a királynál II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatalát.

Kemény kézzel lépett fel, a munkás- és agrárszocialista mozgalmak ellen, erőszakkal elfojtotta a vasúti sztrájkot. Az 1905-ös választáson, mivel szigorúbban megkövetelte a közigazgatási tisztviselőktől a választás tisztaságának biztosítását, a koalicióban tömörült ellenzék legyőzte a kormánypártot. Ekkor lemondott, de mint ügyvezető kormányelnök a helyén maradt 1906-ig. Feloszlatta a Szabadelvű Pártot és maga is visszavonult a közvetlen politikai tevékenységektől.

1910-ig csak a Főrendiház működésében vett részt. Geszti birtokán mintaszerű gazdálkodást folytatott. Modernizálta a gazdaságot, csatornahálózatot létesített, amellyel nagyobb lett a művelhető földterület. Fásított, erdőt telepített. Hitelszövetkezetet alapított Geszten. Orvosi ellátást biztosított, óvodát építtetett, gyógyszertárt létesített, felállította a csendőrségi őrsöt.

1910-ben megalapította a Nemzeti Munkapártot, s ennek egyik vezére lett. 1911-ben Herczeg Fercnccel együtt megindította a *Magyar Figyelőt.*

1912-ben a képviselőház elnökévé választották. Ekkor történt, hogy az obsztrukció idején a házszabályok alkalmazásának ellentálló képviselőket karhatalommal kivezették. Kovács Gyula képviselő a karzatról reálőtt, de Tisza sértetlen maradt.

1913-ban újra miniszterelnökké nevezik ki. Második miniszterelnöksége közvetlenül a háborús készülődés jegyében zajlott. A belső konszolidációt szolgálták a nemzetiségek egy részének, a horvátok és a román nagytőke megnyerésére irányuló kísérletei. Ő felismerte az erdélyi román nemzetiségi kérdés megoldásának szükségességét és ezért több ízben folytatott tárgyalásokat az erdélyi román Nemzeti Párt vezérférfiaival, amelyek azonban nem vezettek sikerre. Bihar megyében főként az ő határozott akaratára neveztek ki a főjegyzői székbe, a posta és pénzügyigazgatóság igazgatói állásaiba román főtisztviselőket, valamint a megye románlakta járásaiba román főszolgabírókat és szolgabírókat.

A minisztertanács ülésén 1914. július 7-én a Koronatanácsban egyedül szavazott a háború ellen. Másnap levélben arra kérte Ferenc József császárt, hogy a Monarchia ne indítson háborút, végsőkig ellenezte a háborúban való részvételt, mivel a nemzetközi erőviszonyokat kedvezőtlennek találta számunkra! Még a vétója következtében meghiusult háború-indítás újratárgyalásakor, július 14-én is azzal a feltétellel engedett a ránehezedő nyomásnak, ha jegyzék születik a nagyhatalmak és az érintett országok felé arról, hogy Magyarországnak egy győztes háború esetén sem lesznek területi igényei a megtámadni tervezett Szerb Királysággal szemben. E tényállással szemben a szövetséges hatalmak sajtója telekürtölte a világot azzal a gyalázatos hazugsággal, hogy gróf Tisza István szervezte volna meg az első világháború kirobbantásának ürügyéül használt szarajevói gyilkosságot, amelynek áldozatául esett Ferenc Ferdinánd trónörökös. Ezzel szemben a politikum akkor is tudta, s később cáfolhatatlanul igazolást nyert, hogy a szerb titkosszolgálat által kitervelt és levezényelt akcióról volt szó!

Miután a hadüzenet az ellenzése ellenére is megtörtént, megmaradt miniszterelnöki állásában. Mint katonatiszt részt vett az oroszok elleni harcokban, a debreceni huszárezred parancsnokaként 1917-ben. Ez év májusában beadta lemondását. 1918. október 17-én a képviselőházban bejelentette a háború elvesztését. Amikor a Magyarország ellen koncepciózusan felépített háború-indítási vádat cáfolni lehetett volna, október 31-én a forradalom kitörése után, fegyveres katonák betörtek a lakásába, s szerettei szemeláttára agyonlőtték a háborút vétójogával is megakadályozni próbáló magyar miniszterelnököt. Nem ezt a sorsot érdemelte! Egy nagy formátumú államférfi távozott az örökkévalóságba. Teljes joggal megérdemelné, hogy az utókor méltón őrizze emlékét!

Családja tradícióihoz híven, Tisza István is élénken részt vett a református egyház ügyeinek intézésében. A dunántúli református egyházkerület gondnoka is volt.

Tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának, s elnöke a Petőfi Társaságnak.

Fontosabb művei: *Összes munkái (I-VI. Bp. 1923), Gróf Tisza István képviselőházi beszédei (I-IV. Bp. 1930-1937).*

WANEK FERENC

MÁRTONFI LAJOS

egy szilágysomlyói származású tudós tanár

Mártonfi Lajos 1857. május 21-én született Szilágysomlyón, egy tehetős örmény család fiaként. Elemi iskolai tanulmányait szülővárosában, a gimnázium alsó tagozatát a zilahi, a felsőt a kolozsvári Református Főgimnáziumban végezte 1876-ban [2]. Ezt követően, a Kolozsvári Tudományegyetem hallgatója lett. Tanárai közt találjuk Kanitz Ágost, Fabinyi Rudolf, Entz Géza és Koch Antal nevét. Főleg az utóbbi kettő volt nagy hatással a már középiskolában a természettudományok iránt elkötelezett ifjú Mártonfira. Ez a hatás érződik egész későbbi tudományos munkásságán. Mégis, egyes életrajzírók állítása szerint, Brassai Sámuel tanácsára kezdett el foglalkozni a foraminiferák őslénytanával [7]. Ezt nem látjuk bizonyítottnak, sőt valószínűnek sem, hiszen nemcsak diákkorában, hanem egész élete folyamán rendkívül jó és szoros kapcsolatban állt Koch Antallal, aki végig támogatta, kölcsönösen látogatták egymást. 1878–79-ben gyakornokként dolgozott Koch Antal mellett [11]. Utóbb, az Erdélyi Múzeum-Egylet kötelékében, a nyári szünidőkre, kutatói munkát biztosított számára. Még akkor is, amikor a mester már a Budapesti Pázmány Péter Tudomány-egyetemre távozott, a szamosújvári artézi kút ügyében, az egykori tanítvány hozzá folyamodott, s Koch le is utazott az örmény metropolisba, szakértői véleményt mondani a kérdésben [19]. Ugyanakkor, a Brassaival állítólagosan fenntartott kapcsolatának egyéb nyomát nem találni.

1879-ben egyetemi pályadíjat nyert dolgozata, mint második közleménye jelent meg. 1880-ban, *Őslénytani tanulmányok a foraminiferákról* című dolgozatával avatták doktorrá. Tanárvizsgáját, már működése alatt 1882-ben tette le.

Bár korában – épp úgy mint ma – igen nehéz volt tanárként saját szakmában elhelyezkedni, örmény kapcsolatai és a szerencse révén, még végzése évében, a nagy múltú szamosújvári Örmény Katolikus Algimnázium természetrajz–földrajz tanára lett, igaz, eleinte nemcsak szakmája szerinti órákat tartott, de történelmet, német nyelvet, szépírást, sőt testnevelést is oktatott. (Zárójelben: itt tanítványai közt volt 1886–1890 között, a híres román botanikus, Iuliu Prodan, kinek életrajzírói kiemelik Martonfi hatását pályaválasztásában, s azt is elmondják, hogy később is, jó baráti kapcsolatban voltak.)

Mártonfi Lajos arcképe

Fizetése nyomorú volt. Többször megpróbált állást változtatni, nem utolsó sorban kutatói ambíciói megvalósítása végett is. Szegénysége, időbeni túlterheltsége (heti akár 28–30 órát is tanított) mellett, a kutatásról nem mondott le. Rendkívüli rendszerességgel és kitartással dolgozott, amint már láttuk, ezt Koch Antal is nagyra értékelte, munkájában ösztökélte, segítette. Távollétében – gyakorlatilag minden alkalommal –, Koch Antal mutatta be Mártonfi Lajos dolgozatait az Erdélyi Múzeum-Egylet felolvasóülésein (például 1890. október 31-én [16], 1891. február 27-én [17], vagy 1892. december 16-án [18]). Gyakran járták együtt földtani felvételeken Erdély tájait (például 1891-ben [5], [10], vagy 1892-ben [6]), de rögtön a helyszínen termett Mártonfi akkor is, mikor Koch a

mócsi meteorithullás darabjait gyűjtötte [4].

Széles körben bekapcsolódott kora tudományos társaságaiba, még diákként (1879) lett az Erdélyi Múzeum-Egylet [15], és a Magyarhoni Földtani Társulat tagja – éppen Koch Antal javaslata alapján [14]. De tagja volt a Magyarországi Kárpát-Egyesületnek, majd az Erdélyi Kárpát-Egyesületnek és a Magyar Nemzeti Pedagógiai Egyesületnek is. Amikor 1904. október 22-én megalakult az Örmény Múzeum-Egyesület, ő biztosította az új főgimnáziumi épületben az alakuló ülésnek a helyt, melyen természetesen jelen volt.

Közben, 1893-ban megnősült, felesége Merza Gabriella, szintén örmény család sarja, aki férjét négy gyermekkel örvendeztette meg. Mártonfit kevés idővel házasságát követően, a szamosújvári örmény algimnáziumból állami főgimnáziummá alakított iskola igazgatójává nevezték ki, 1894-ben ideiglenesen, majd 1895 augusztusában megerősítették állásában. Ez, anyagi szempontból előnyt jelentett, hiszen, a városka egyik legjobb keresetű embere lett (e tekintetben, halála előtt egy évvel a 21. volt a városka rangsorában [21]), ám ez a feladat annyira lekötötte, hogy a továbbiakban tudománnyal nem volt ideje foglalkozni. (Az ő igazgatósága alatt épült fel a Főgimnázium új, Alpár Ignác műépítész által tervezett épülete.) Elképzelhető, hogy mentora, Koch Antal távozása 1895-ben a kolozsvári egyetemről a budapestire, szintén negatívan hatott Mártonfi tudományos tevékenysége folytatásában.

Életírója [2] sejteti, hogy utolsó éveiben, éppen volt tanítványai részéről érte övön aluli támadás, holott emberségéhez kétség nem fért. Ennek nyomaira bukkantam a helyi sajtóban [20], amikor érezhetően támadó kérdéseket tettek fel neki. Ezek a támadások felőrölték egészségét, rohamosan elhatalmasodott a titkos (vélhetően rákos) betegsége, és úgyszólván búcsú nélkül távozott 1908. december 20-án, egy kétségbe esett özvegyet és négy kiskorú árvát hagyva maga mögött. (Legnagyobb fia végül egy élő emlékezetű, nagyra becsült, neves orvos lett Szilágysomlyón [13]).

Hátrahagyott tudományos munkássága – vidéki tanárhoz mérten – meglepően gazdag, sokoldalú. Bár zöme földtani (elsősorban őslénytani) fogantatású, de vannak állattani irányultságú, sőt botanikai, földrajzi, történelmi dolgozatai is. Természetesen, az iskolaüggyel kapcsolatos írásai is jelentősek.

Végül, lássuk, hogyan viszonyult szülővárosához.

Csak tudomásom van arról, hogy szülővárosában is közölt tudománynépszerűsítő és publicisztikai írásokat (például, *Madárvonulás Szilágy-Somlyó felett* címen, Gemma álnéven, a *Szilágy-Somlyó*, 1885. április 9-i számában), de még nem tudtam átnézni Szilágysomlyó korabeli sajtóját, így az még adósságom.

Szamosújvári tanárként, csereprogramot kezdeményezett az iskolák természetrajzi gyűjteményei közt, melynek keretében a szilágysomlyói minorita gimnáziumának természettudományi múzeumi gyűjteménye gazdagításához ily módon is hozzájárult [12].

Kiemelkedő értékű azonban az a tanulmánya, melyben [8] Szilágysomlyó területén, az általa begyűjtött „mediterran", vagyis badeni-kori kövületeket feldolgozta. Több helyről gyűjtött, de ezek ma már nem fellelhetők, beépültek, holott az általa közölt faunalista a szakirodalomban egy kiemelkedően jelentős rétegtani bizonyítékká vált az Erdélyi-szigethegységtől Ny-ra fekvő neogén képződmények biosztratigráfiájában. Ebben a dolgozatában elsőként jelzett középsőmiocén üledékeket a környékről. Sajnos, közleményében a kövületeket részletesen nem írta le, nem ábrázolta őket. Nyolc badeni és egy szarmata feltárásból gyűjtött anyaga az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményébe került, ami tudvalevőleg az egyetem kezelésében volt. Ott viszont, Eugen Nicorici eufemikus megfogalmazásában *a kolozsvári egyetem Földtan tanszékén, az elmúlt* [akkor] *majdnem 100 év alatt nem a legszerencsésebb feltételek mellett őrződött. A sok költöztetésnek betudhatóan, az alakok* [ez nem példány-, hanem fajszámot jelent] *egy része elveszett, vagy elkeveredett* [10]. Így, amikor az említett szerző a gyűjtemény fontosságát felismerte, az 1970-es években, a Mártonfi által felsorolt 130 fajból már csak 60-at (összesen 246 példányt) tudott azonosítani, 70 faj példányai szőrén-szálán eltűntek. Ezt a meglelt 60 fajt azonban újrahatározta. Nagyon tanulságos számunkra az eredménye, mely Mártonfi munkásságát minősíti – magas fokon! A fajokat, döntő többségükben, az akkor még diák (!) Mártonfi 20. századi igényességgel is, helytállón határozta meg. Aki valamit is ért az őslénytanhoz, az pontosan tudja, hogy mit jelent az, hogy 8 faj kivételével (nem ellenőriztem, de azok közt is lehetnek olyanok, melyek utóbb szinonimába estek, ezért szerepelnek ma más néven), faji szinten jól határozta meg a megőrződött alakokat. Nicorici [10], az újrahatározással annyit tudott pontosítani, hogy 15 alak esetében alfaji szintig továbbment (a 19. században ilyesmi fel sem vetődött), és egy esetében az alfajt újnak találta, ami alapján leírta azt, *Astraea (Ormastralium) carinata silvanica* Nicorici 1978 néven Nagyon fájdalmas, hogy a revideált fajok közt egyetlen foraminifera sincs (nem őrződtek meg), mert azok megfelelőssége fényt vetne arra, hogy azon a területen, melyiken őslénytani munkássága zömét hátrahagyta, milyen hitelességgel bírnak a faunalistái. Azért, közvetve erre is van egy utalás Nicorici említett revíziójában. Ugyanis, néhány csiga meg kagyló őrizte a befoglaló kőzet maradványait, azokat Nicorici összegyűjtötte, a mikroszkopikus elemeket kimosta és feldolgozta, azaz meghatározta a foraminiferákat, arra a következtetésre jutva, hogy ezekből: *egy hasonló foraminifera-társulást határoztam meg*.

Úgy érezzük, méltó lett volna Nicoricinak az új kövült badeni csiga-alfajt Mártonfi nevére keresztelni, nem tette. Jogában állt a választás. Vigasztaljon minket az, hogy Héjjas Imre, egy másik Koch Antal-tanítvány, 1894-ben róla nevezett el egy kagylósrákot [3] (*3. ábra*), mely ma is érvényben van, *Leguminocythereis martonfii* (Héjjas 1894) néven [1]. Ennek holotípusát éppen Mártonfi gyűjtötte be Szilágysomlyón.

Mártonfi Lajos örmény tartásához tartozik, hogy kis számú, de jelentős, igényes és tartalmas tanulmányt közölt nemzete történetével kapcsolatban (lásd a csatolt *Mártonfi Lajos irodalmi munkásságá*ban).

2014 februárjában, a Kolozsvárt székelő magyar tudományos intézmények közös rendezésében (együtt az Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társasággal), Emlékkonferenciát rendezett Mártonfi Lajos tiszteletére.

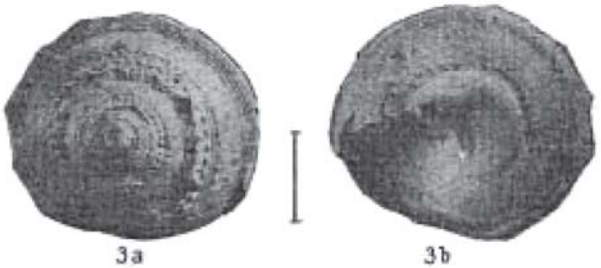

Astraea (Ormastralium) carinata silvanica **Nicorici 1978 [10]**

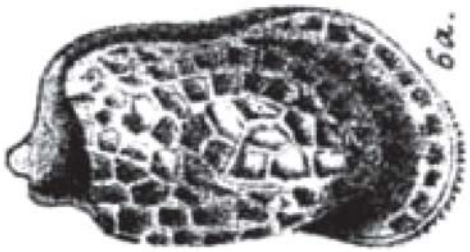

Leguminocythereis martonfii **(Héjjas 1894) [3]**
(60-szoros nagyítás)

Irodalom:

1. Brestenská, Edita, Jiøíèek, Rudolf 1978: Ostracoden des Badenien der Zentralen Paratethys, in: Seneš, Jan [red.]: *Chronostratigraphie und Neostratotypen. Miozän der Zentralen Paratethys VI: M_4 Badenien*, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, 405–439, Bratislava.
2. F. J. [Feczkó János] 1909: Dr. Mártonfi Lajos 1857. V. 21.–1908. XII. 20., *A szamosújvári m. kir. állami főgimnázium értesitője*, 15. (1908/909), 3–16, Szamosújvár.
3. Héjjas Imre 1894: Új adatok Erdély fossil Ostracoda-faunájához, *Értesitő az Erdélyi Muzeum-egylet Orvos-Természettudományi Szakosztályából, II. Természettudományi Szak,* XIX(XVI)/I. 35–68, Kolozsvár.
4. Koch Antal 1885: Az erdélyi országos muzeum meteoritgyüjteményének jegyzéke, *Orvos-Természettudományi Értesitő II. Természettudományi Szak*, X(VII)/I. 70–75, Kolozsvár.
5. Koch Antal 1892: Földtani észleletek az erdélyi medence különböző pontjain, *Orvos-Természettudományi Értesitő II. Természettudományi Szak*, XVII(XIV)/I. 65–78, Kolozsvár.
6. Koch Antal 1893: Az Erdélyi Múzeum-Egylet 1893. május 10-ikén tartott közgyűléséből. Jelentések I. Az ásvány-földtani osztályról, *Orvos-Természettudományi Értesitő II. Természettudományi Szak*, XVIII(XV)/II. 166–168, Kolozsvár.
7. Major Miklós 1997: Mártonfi Lajos (1857–1908), *Erdélyi Gyopár*, VII/5. ..., Kolozsvár.
8. Mártonfi Lajos 1879: Adatok a sz,-somlyói Neogen képletek ismeretéhez, különös tekintettel a kövülethordó rétegekre, *Orvos-Természettudományi Értesitő II. Természet-tudományi Szak,* IV(I)/III. 175–196, Kolozsvár.
9. Mártonfi Lajos 1892: Kirándulás a Ciblesre az ilosvai patak völgyén, *Erdély*, I/III. 139–146, Kolozsvár.
10. Nicorici, Eugen 1978: Contribuţii la cunoaşterea faunei Badeniene de la Şimleul silvaniei. Revizuirea faunei din colecţia L. Mártonfi (1879), *Dări de seamă ale şedinţelor Institutului de Geologie şi Geofizică, Paleontologie*, LXIV/3. (1976–1977), 251–264, Bucureşti.
11. Papp Károly 1909: A geológia halottai 1908-ban. Mártonfi Lajos dr., *Földtani közlöny*, XXXVIII/11–12. (1908), 692, Budapest.
12. Pripon, Emanoil 2008: *Achivements and museografical prospects to 'imleul Silvaniei*, Lucrare de doctorat (Coordonator Ştiinific: Eva Mârza), 206 o. Alba Iulia.
13. Veress István 2002: Megemlékezés dr. Mártonfi Istvánról (1895–1965), *Orvostudományi Értesitő*, 74. 379–380, Marosvásárhely.
14. *** 1880: A magyarhoni földtani társulat szaküléseinek jegyzőkönyvi kivonatai. V. 1880. évi május hó 5-én, *Földtani értesitő*, I/5. 108, Budapest.
15. *** 1886: Az erdélyi muzeum-egylet orvos-természettudományi szakosztálya tagjainak névsora 1885-ben, *Orvos-természet-tudományi értesitő II. Természettudományi szak* XI(VIII)/I. 89–94, Kolozsvár.
16. *** 1890: Jegyzékönyvi kivonat a tartott szakülésekről, *Orvos-Természettudományi Értesitő II. Természettudományi Szak*, XV(XII)/III. 335, Kolozsvár.
17. *** 1891: Jegyzékönyvi kivonatok a megtartott természettudományi szakülésekről, *Orvos-Természettudományi Értesitő II. Természettudományi Szak*, XVI(XIII)/I. 74, Kolozsvár.
18. *** 1893: Jegyzékönyvi kivonatok az 1892. év folyamán megtartott természettudományi szaműlésekről, *Orvos-Természettudományi Értesitő II. Természettudományi Szak*, XVII(XV)/III. 374, Kolozsvár.
19. *** 1904: A Fúrott kutak, *Szamosújvári közlöny*, II/36. (1904. szeptember 4.), 2, Szamosújvár.
20. *** 1907: Gimnázium, *Szamosújvári közlöny*, V/45. (1907. november 6.), 1–6, Szamosújvár.
21. *** 1907: Szamosújvár legnagyobb adót fizetőinek névsora, *Szamosújvár és vidéke*, I/49. (1907. november 30.), 4, Szamosújvár.

Kovács Rozália

EMLÉKEZÜNK – EGY KIÁLLÍTÁS MARGÓJÁRA

Ezt a címet adtuk annak, a Nagy Háborúra emlékeztető kiállításnak, amely 94 hős katonáról, érmihályfalvi lakosokról, nagyapáink, dédapáink életének háborúban eltöltött szakaszáról szól. Helytállásról, hitről, magyarságról, háborús sorsokról mesél.

Emlékezünk itt az odamaradt katonákról is, azokról is, akik hosszú fogságot szenvedtek, a túlélőkről, akik haza jöttek. Hazajöttek és a háborúban történteket elmesélték, néha leírták emlékeiket. Sok család a mai napig megőrizte a háborúban készített tárgyakat, ezekből is láthatunk itt. Feljegyzésekből, levelekből, kit-ntetésekből, a frontról írt képeslapokból, és tárgyakból gyűlt össze a kiállított anyag.

A tablókon látható fotó és írott anyagon helyet kaptak a debreceni 39. gyalogezred hősei, 31 nevet és adataikat sikerült összegyűjteni, majd 21 hadviselt zsidó mihályfalvi hős katona adatait láthatjuk, akik a Magyar zsidók aranyalbumában is szerepelnek. Névsor szerint van összeírva továbbá annak a 42 hős katonának neve, akik a többi ezredben szolgáltak, végigharcolták, szenvedték és bejárták a háború majd minden frontját, Isonzó, Volhinia, Galícia, Doberdó hadszíntereit.

A kiállítás anyagának összegyűjtését hosszú kutatómunka előzte meg. Könyvforrásaink mellett sok segítséget kaptunk a leszármazottaktól, akik elhozták, vagy elküldték régi fényképeiket, a régi feljegyzéseket és kölcsön adták azokat a régi tárgyakat, amelyek a világháborúból a dédszülőktől, nagyszülőktől maradtak rájuk.

Levelek, képeslapok is maradtak ránk örökségül, feljegyzések, naplószerű írások, amit egy kis könyvecskébe, ma azt mondanánk noteszbe írt a katona, amely a zubbony zsebében is elfért, a vele történt fontos eseményekről, gondolatairól, Istenbe vetett hitéről, honvágyáról írt, mint Nyéki Sándor, aki feleségét és négy gyermekét itthon hagyva járta meg a háború poklát és fogságát. Egyszer így írt a kiskönyvbe: „Csendes most a falu tudom odahaza, nem hangzik a zene, hogy is hallatszana, mikor gyász mindenütt, férfiaknak java harcol messze földön. Otthon meg siralom, gyász üti tanyáját, mindenki siratja hozzátartozóját. Ne sírjatok otthon asszonyok, gyermekek. Ne félj, nem veszett el mind a férfisereg! Ki kórházban pihen, ki pedig elfogva, akik kimerültek a nagy hosszú harcba." – „Uram, jó Istenem a harcot szüntesd meg, a megmaradottakat vezéreljed haza! Imánkat hallgasd meg mennyei jó Atyánk, ki-ki hadd lássa meg szerető családját!"

És jöttek a frontról haza a levelek: „Tudatom, hogy egészséges vagyok, hasonlót kívánok számotokra is" – írja a szomorú katona –„... Jó Istenünk, tekints reánk és vezérelj jobb sorshoz, mert tán egy szót sem tudnánk panasz nélkül leírni."

Rájuk, a sok-sok érmihályfalvi hős katonára és az áldozatokra emlékezünk ma ezzel a kiállítással: EMLÉKEZZÜNK!

Elhangzott Érmihályfalván,
2014. november 22-én.

DUKRÉT GÉZA

BÚCSÚ KORDICS IMRÉTŐL

Már rég tudtuk, hogy közeleg az elkerülhetetlen vég, hisz régóta szenvedett súlyos betegségben. Mégis mindenkit szíven ütött. Nagyon nehéz elbúcsúzni egy barátról. De Ő több volt, mint egy jó barát. Éveken keresztül együtt jártuk Bihar megye településeit, közösen Borbély Gáborral, felmérni épített örökségünket, emlékműveinket, emlékhelyeinket. Imre határozta meg a stílusokat, Gábor végezte a felmérést, én a leírást és összesítést. Nélkülük nem jelenhetett volna meg a könyvem, Épített örökségünk Bihar megyében.

Mindig alaposan felkészülve ment ki terepmunkát végezni. Legelőször Ő ismertette – napilapokon keresztül – épített örökségünk gyöngyszemeit, műemlék templomainkat, kastélyokat, kúriákat. Elkötelezett műemlékvédő volt. Szívén viselte és állandóan nyomon követte műemlékeink és emlékműveink sorsát. Figyelmeztetett pusztuló értékeinkre, bemutatva fényképeken keresztül. Felhívta a figyelmet még a legapróbb részletekre is, mint egy pusztuló szobor, egy fríz, egy oszlopfő, egy zászlótartó.

Kordics Imre 1953-ban született Nagyváradon. Itt tanult, és itt élte le egész életét. Érdeklődése múltunk pusztuló értékei, már-már feledésbe merülő személyiségei iránt a letűnt század 80-as éveiben körvonalazódott. Az elsők között ismerte fel, hogy a váradolaszi temető pusztulása, nemcsak egy temető felszámolását jelenti, hanem két évszázad (1779–1980) történelme tűnik el. Fényképezőgéppel a szatyrában settenkedett a bokrokkal, cserjékkel benőtt sírhantok, kápolnák között, hogy megörökítse a történeti üzenettel is bíró temetőművészeti értékeket. Az anyag egy része 1998-ban, kötetben is megjelent: Sírok, sírjelek a Várad-Olaszi temetőben. Mementó ez a könyv, egyben rekviem is egy temetőért. Talán több is, figyelmeztető: Várad lakosságának két évszázados tükre, alig két évtized alatt semmisült meg! Az utolsó négy évben ugyanezt a kutató és felmérő munkát végezte a Rulikowski temetőben. Ennek anyagát 80 százalékban meg is írta, de már nem tudta befejezni.

Kordics Imre segítségével, 1998. március 15-én a váradrogériuszi református templom előtti téren új, 1848-as emlékhely született, a forradalom és szabadságharc 150. évfordulójára.

1997-től oszlopos tagja volt a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaságnak. Óriási helytörténeti kutatómunkát végzett, számos előadást tartott különböző konferenciákon. Írásai a Bihari Naplóban, Erdélyi Naplóban, Harangszóban, Magyar Közéletben, Református Kalendáriumban, Partiumban és a Partiumi füzetek gyűjteményes összeállításaiban jelentek meg. Figyelemre méltó írásokat közölt az ippi és érkeserűi Fráter családról, kastélyaikról, udvarházaikról, Verebélyi Mazsó Imre regénybe illő katonai karrierjéről, a Hoványi család életéről. Dolgozatait a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely

Bizottság által kiírt pályázatokon is díjazták. Rendszeres tagja volt a dolgozatokat elbíráló bizottságnak.

Sokrétű munkássága elismeréséül számos díszoklevelet és díjat kapott. 2005-ben, a helytörténeti munkában, történelmi örökségünk megóvásában, a honismereti nevelésben elért kimagasló eredményeiért Fényes Elek-díjban részesítették.

Sajnos, Nagyvárad jelentősebb utcanevei 1940–1944 között című kötetének megjelenését, amely most van a nyomdában, már nem érhette meg. 2015. január 1-jén, nulla óra 30 perckor, súlyos fájdalmak között, itt hagyott minket. Nagy veszteség ez a történész és a műemlékvédő társadalomnak, de magyar közösségünknek is. Emlékét megőrizzük.

Drága Imre barátom, pihenésed legyen csendes, nyugodjál békében.

(Megjelent a Bihari Naplóban, 2015. január 5-én)

HÍREK, ESEMÉNYEK 2014-BEN

Január 1. – Szatmárnémeti. Megemlékezés a Petőfi-szobornál. Jelen volt Fazekas Lóránd és Tóth Géza Ivor.

Január 21. – Könyvbemutató Margittán. Emődi János, Wilhelm Sándor, Sándor Mária: A margittai fazekasság című kötetét Dukrét Géza ismertette. A szerzők elmondták, hogyan kutatták fel az anyagot, s hogyan készült el a kötet.

Január 22. – Magyar Kultúra Napja: a nagyváradi Szigligeti Színházban. Pásztai Ottó Életműdíjat, Kordics Imre, Szabó István, Wilhelm Sándor Emlékplakettet, valamint Egyesületünk Magyar Kultúra Díjat kapott.

Január 23. – Könyvbemutató Berettyóújfaluban. A Margittai fazekasság című kötetünket Dukrét Géza ismertette. A szerzők elmondták, miként készült el a kötet. Köszöntőt mondott Muraközi István polgármester.

Január 24. – Könyvbemutató a Lorántffy Zsuzsanna Egyházi Központ múzeumtermében. Emődi János, Wilhelm Sándor, Sándor Mária: A margittai fazekasság című kötetét Dukrét Géza ismertette. A szerzők elmondták, hogyan kutatták fel a hozzá kapcsolódó anyagot és dokumentumokat. Beszédet mondott Biró Rozália szenátor. Közreműködött a Stadler Klarinét Együttes.

Február 11. – A Tóth Árpád Irodalmi Kör meghívottjaként az Arad megyei könyvtárban egyesületünk két tagja, Matekovits Mihály és Matekovits Mária tartott előadást Matematika a természetben és a művészetekben címmel. Matekovits Mihály matematikatanár a matematikai törvényszerűségek (szimmetria, a Fibonacci-sorozat) érvényesülését igazolta a képzőművészetben, az építészetben, de az irodalomban is. Matekovits Mária természetrajztanár ugyanezt bizonyította a minket körülvevő növény- és állatvilágból vett példákkal, de az ember anatómiájával is.

Február 15. – Wanek Ferenc a Mártonfi Lajos Emlékkonferenciát rendezte és vezette Kolozsváron, 60 résztvevővel, ahol összefoglaló előadást tartott a konferencia névadójának életéről és munkásságáról, s a konferencia kiadványát is szerkesztette.

Február 26. – Nagyváradon a Várad folyóiratnál bemutatkozott Érmihályfalva. Szalai Ilona az alkotókör tevékenységét ismertette, Kovács Rozália a helytörténeti munkáról és könyveiről beszélt.

Február 28-án elindítottuk a Bihari Múltidéző előadássorozatunkat, minden hónapban tartottunk egy előadást.

Március 11–Megjelent a Partiumi füzetek 77. száma. Kiss Kálmán: Túrterebes földrajzi neveinek története.

Március 15. – Dukrét Géza tartotta az ünnepi díszbeszédet a rogériuszi református templomban.

– Érmihályfalván, a református egyház szervezésében, Szilágyi Andrea és Kovács Rozália koszorúztak a Bernáth József emléktáblánál. Ugyanakkor, a város szervezésében, megkoszorúzták Petőfi Sándor emléktábláját is.

– Szilágysomlyón megemlékezést tartottak a városi művelődési házban, majd megkoszorúzták a Bem-emléktáblát a református templomban. A rendezvény egyik szervezőjeErdei János volt.

– Szatmárnémetiben koszorúzás a Petőfi-szobornál, amelyet díszgyűlés követett. Jelen volt Fazekas Lóránd és Tóth Géza Ivor.

Március 22. – Partiumi Honismereti Találkozó a Partiumi Keresztény Egyetemen. A következő előadások hangzottak el: Sárközi Zoltán: A nagyváradi 4-es honvédek Isonzónál – egy emlékmű története; Puskel Péter: Arad pedig a magyar Golgota – 120 éve halt meg Kossuth Lajos; Vallasek István: Az Irinyi testvérek, János és József életműve; Olasz Angéla: Emlékezés Dózsa Györgyre és az 1514-es parasztháborúra; Dr. Vajda Sándor: Kereszthalál orvos szemmel; Ujj János: Szántay Lajos, aradi műépítész; Wilhelm Sándor: Népi vadászat és vadfogás eszközei az Érmelléken; Nagy Béla: Haray Viktor honvéd százados. Az előadásokat közgyűlés követte.

Március 26. – A Művelődés folyóirat új számának és arculatának bemutatója volt a Györkös-Mányi Albert Emlékházban, Kolozsváron. E számban Verespatak bányászattörténetéről írt cikket Wanek Ferenc.

Március 27. – A X. Kárpát-medencei Nemzetközi Környezettudományi Konferencián, Kolozsváron vitaindító előadást tartott Wanek Ferenc az aranybányászat környezeti kérdéseivel kapcsolatos kerekasztal-beszélgetésen, Az Aranynégyszög történelmi bányászata címmel. Másnap a földtani részleg előadásain volt szekcióelnök.

Március 30. – Elhunyt Fărcaş Piroska tagtársunk. Hosszú éveken keresztül Ő volt egyesületünk pénztárosa.

Április – Az EME kiadásában az olvasók asztalára került Dr. Jancsó Árpád: Az oravica–aninai hegyi vasút története című kötete.

Április 3–6. – Wanek Ferenc a 16. vándor jellegű Bányászati, Kohászati és Földtani Konferenciát rendezte Székelyudvarhelyen, közel 200 résztvevővel. Ugyanakkor a konferencián Jurcsák Tibor tudományos hagyatékáról tartott előadást egyben a 35 oldalas szakmai tanulmányi kirándulásvezető társszerzője, szerkesztője volt.

Április 4–6. – 19-en vettünk részt az V. Nemzetközi Isaszegi Konferencián. Egyesületünk részéről előadást tartott: Erdei János: 1848–49-es események Szilágysomlyón és környékén. Fazekas Lóránd: Szatmár megye 1848–49-es emlékhelyeinek bemutatása. Kupán Árpád: A 160 évvel ezelőtti Nagyvárad egy demokrata leírásában. Vasárnap meglátogattuk Budapesten a Magyar Nemzeti Múzeumot.

Április 11. – Könyvbemutató a Barátok templomában. A Keresztutak című kötetet Mihálka Zoltán ismertette. Hozzászólt Fodor József vikárius és Böcskei László püspök.

Április 18. – A műemlékvédelem világnapja alkalmából sajtótájékoztatót tartottunk a Bihar megyei RMDSZ székházában. Közreműködött Sárközi Zoltán, Jakabffy László és Dukrét Géza. Kb. egy órát beszéltünk a műemlékvédelem feladatairól, eredményeiről.

Április 24. – Egyháztörténeti konferencia a Partiumi Keresztény Egyetemen. Fehér József, a Kazinczy Ferenc Társaság elnöke bemutatta a Széphalom című, a társaság 2013-as évkönyvét.

Április 25. – Szatmárnémeti. A Dózsa György-féle felkelés 500. évfordulójára az EMKE és a Kölcsey Kör konferenciát szervezett Társadalmi megmozdulások a Felső-Tiszavidéken, a Dózsa György féle parasztfelkeléstől a jobbágyság felszabadulásáig címen. Részt vett Fazekas Lóránd.

– Nagyszeben. Wanek Ferenc a Nemzetközi Gépészeti Találkozó (OGÉT) szakmai kirándulását vezette (Kisdisznód vártemploma, Nagydisznód: város és templomerőd, Cód: Erdély első – ma is működő – vízerőműve), az általa írt, kinyomtatott kirándulásvezetővel.

Április 26. – A szatmári EMKE szervezésében, a nagymajtényi zarándoklaton és koszorúzáson Erdei János 12 középiskolás kíséretében vett részt. Jelen volt még Fazekas Lóránd.

– Wanek Ferenc az EKE kirándulását vezette a Mezőségre: Mezőzáh, Kissármás, Mezőörményes és Magyarszovát (természetvédelem, földfelszíni alakzatok, építészeti műemlékek).

Május 7. – Könyvbemutató a Lorántffy Egyházi Központ múzeumtermében. A Keresztutak című kötet Mihálka Zoltán által írt recenzióját Mihálka Nándor olvasta fel. Közreműködött Thurzó Sándor József brácsaművész.

Május 14. – Érmihályfalván megemlékeztek a 130 éve született Nagy /Grosz/ Zoltán nyugatos író-költőről.

Május 16. – Könyvbemutató a Lorántffy Egyházi Központ múzeumtermében, a Festum Varadinum keretében. Péter I. Zoltán A nagyváradi vár építészettörténete című kötetét Dukrét Géza ismertette.

Május 21. – A Szatmári EMKE Páskándi-megemlékezést szervezett Szatmárhegyen. Jelen volt Fazekas Lóránd.

Május 27–29. – Kirándulás autóbusszal: Trieszt, Buránó-, Muránó szigetek, Velence. Nova Gorica hegyén első világháborús emlékmű újraavatása, emléktábla avatása Visintiniben.

Június 13. – Megjelent a Partium könyvsorozat 79. száma, Fazekas Lóránd: Ódon sírkertek ösvényein.

Június 14. – Műemlék-látogatás, mikrobusszal, Biharfélegyházán (református templom, tájház), Biharvajdán (Árpád-kori templom). Dovin Irmáéknál ebédeltünk.

Június 22. – Újranyílt Wilhelm Sándor halászati múzeuma Székelyhídon, Halászat és vadfogás címen.

Június 25–26. – Részt vettünk a Magyar Művelődési Társaság által szervezett, A nemzeti kultúra határai című konferencián, Budapesten. Az első nap meglátogattuk a restaurált Vigadót. Délután a Wekerle Társaskör Egyesület vendégei voltunk. A második nap előadások hangzottak el. Dukrét Géza A PBMET és annak szerepe a Partium kulturális életében című értekezését tartotta. Délután meglátogattuk az Országházat, az új látogatóközponton keresztül.

Június 26–29. – Wanek Ferenc Szilágysomlyón rendezte meg a VII. Tudomány- és Technikatörténeti Konferenciát félszáz résztvevővel, ahol előadást is tartott Mártonfi Lajos, egy szilágysomlyói származású tudós tanár címen. Szerkesztette a konferenciakötetet, vezette a szakmai kirándulást (kinyomtatott, 30 oldalas kirándulásvezetővel).

Június 28. – Nagyiratos (Arad megye) községben emlékeztek meg az első világháború kitörésének centenáriumáról. Ez alkalommal felújították a falu bejáratánál található, 1933-ban a helyi római katolikus közösség által állított kőkeresztet. A keresztre erősített márványlapokon az első világháborúban odamaradt 40 nagyiratosi lakos neve szerepel. A rendezvényen György Zoltán plébános áldotta meg az emlékművet, majd Ujj János történelemtanár beszélt a világháború kitörésének körülményeiről. Fellépett a helyi Forray asszonykórus, majd megkoszorúzták az emlékművet.

Június 29. – Kecskeméten megkoszorúzták Sárközy Pálné nemes Ketzely Krisztina sírját, aki az 1700-as években érmihályfalvi lakos volt, és 1774-ben egy úrasztali terítőt adományozott a református egyháznak, amelyről szép monda is maradt fenn. Jelen volt Szilágyi Andrea, Kovács Rozália, Vörös László kecskeméti helytörténész.

Június 30.–július 4. – Részt vettünk Kecskeméten a 42. Országos Honismereti Konferencián. Társaságunkat Kovács Rozália, Szilágyi Andrea és Dukrét Géza képviselte.

Július 9. – Érmihályfalva. Benedek Mátyás, néhai érmihályfalvi kereskedő olaszországi leszármazottjait Kovács Rozália kalauzolta a városban, a temetőben, akik őseik nyomait kutatták.

Július 10–12. – Részt vettünk Mezőkövesden a Város és Faluvédők Szövetségének 33. Országos Találkozóján és Szakmai Konferenciáján. Téma: Múlt, Jelen, Jövő: Örökségvédelem–Hagyományápolás–Értékmentés.

Július 17. – Az EMKE Markovits Rodion születésének 130. évfordulóján megemlékezést szervezett Kisgércen és Szatmárnémetiben. Társaságunk részéről Kiss Kálmán volt jelen.

Július 19. – Érmihályfalva. Kovács Rozália, a Bernáth család leszármazottjával, bernáthfalvi Bernáth Lászlóval bejárta a városban található családi emlékeket, a református templomot, Bernáth József-emléktáblát (Bernáth László koszorúzott is), s régen a Bernáthok tulajdonában volt kastélyt és teljesen elhanyagolt parkját. Majd Gálospetribe mentek, ahol megtekintették a volt Fráter–Bernáth kastélyt, temetőt. Ottományban, Szentimrén és a

nagykárolyi kastélyban is jártak, az itt látható helytörténeti érdekességeket nézték meg.

Július 31. – Bujanovics Eduárd tett látogatást Érmihályfalván, ahol néhány helytörténeti dologra hívta fel a helytörténészek figyelmét, a most visszakapott tulajdonával, a kastéllyal kapcsolatban.

Július 30. – augusztus 4. – Erdei János tanár Szilágysomlyóról részt vett a Bem–Petőfi-zarándoklaton 8 fős diákcsapattal.

Augusztus 7. – A Kölcsey-zarándoklaton, Sződemeteren, Erdei János Szilágysomlyóról 12 diákkal vett részt. Jelen volt még Tóth Géza Ivor Szatmárnémetiből.

Augusztus 16. – Az Arad megyei Nagyiratos községhez tartozó Nagyvarjas faluban rendezték meg a Nagyvarjasiak világtalálkozója címet viselő rendezvényt. Kezdeményezője a PBMET tagja, Nagy István pécskai fizikatanár, valamint Szabó István sarkadi (Magyarország) történelemtanár volt. A templomban tartott hálaadó istentiszteletet követően az iskolaudvaron került sor az említett szerzőpáros Nagyvarjasi harangszó című könyvének bemutatójára. A kiadványt Irházi János közíró, szerkesztő méltatta.

Augusztus 20. – Szatmárnémeti. Szent István-szobor koszorúzása a székesegyháznál. Részt vett Fazekas Lóránd és Tóth Géza Ivor.

Augusztus 20–24. – Wanek Ferenc a HUNGEO – Magyar Földtudományi Szakemberek Debrecenben tartott XII. Világtalálkozóján előadást tartott Halaváts Gyula őslénytani hagyatéka a Bánság, Erdély és Partium területén címmel, majd a kétnapos tanulmányi kirándulás Erdélyi-szigethegység területén lévő részét vezette (kinyomtatott, 20 oldalas szakmai kirándulásvezetőjével).

Augusztus 22. – Erdei János a Mária úti zarándoklatot vezette a Zilah–Somlyó zarándokúton, Bartók Márta budapesti zarándoklatszervező felkérésére. Ezen az úton még három somlyói diák is elkísérte.

Szeptember 5–7. – XX. Partiumi Honismereti Konferencia – Biharszentjános.

Szeptember 12. – Székelyhíd: könyvbemutató. Wilhelm Sándor: Tanulmányok az Érmellékről című kötetét Dukrét Géza ismertette.

Szeptember 20. – Kovács Rozália részt vett a nagyecsedi református találkozón az érendrédi egyház vendégeként.

Szeptember 25–26. – Szilágysomlyói Báthory Napok. A rendezvények főszervezője Széman Péter, szervezője Erdei János.

Szeptember 26. – Aradon, a Jelen Ház kapualjában emléktáblát avattak Faludy György Kossuth-díjas író, költő tiszteletére. Az Irodalmi Jelen és a Nyugati Jelen által készített tábla a költő 2004-es aradi látogatásának állít emléket. A táblát Faludy Fanny, a költő özvegye és Szőcs Géza államtitkár, a Magyar PEN-klub elnöke leplezte le.

– Dr. Jancsó Árpád Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémia Domus vendégházában tartott előadást Az Oravica–Anina hegyi vasút története címmel.

Szeptember 27. – A Csongrád megyei Honismereti Szövetség látogatása Nagyváradon. Városnézés Dukrét Géza vezetésével, besegített Lakatos Attila és Mihálka Nándor.

Szeptember 28. – Részt vettünk Kisszántón a turulmadaras világháborús emlékmű avatásán. Jelen volt Kupán Árpád, Voiticsek Árpád, Voiticsek Ilona és Dukrét Géza.

Október 2–4. – Jelen voltunk a XIX. Népi Építészeti Konferencián, Békésen. Társaságunk nevében Dukrét Géza köszöntötte a konferenciát, beszámolva a legutóbbi eredményekről. Második nap szakmai kirándulás volt a Maros mentén: Borosjenő – Világos – Ópálos – Máriaradna – Lippa – Arad. Aradon Puskel Péter ismertette a város műemlékeit.

Október 3. – Dr. Jancsó Árpád Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémia Domus vendégházában tartott előadást Műszaki érdekességek az Oravica–Anina vasútvonalon címmel.

Október 5. – Nagykereki. Sárkány Viola, a Bocskai István Tásaság elnökének meghívására részt vettünk a köleséri és kereki hajdúk 1604. október 5-i győzelmének megemlékezésére szervezett ünnepségen. Egyesületünk nevében Dukrét Géza és Voiticsek Ilona megkoszorúzták Bocskai István szobrát.

Október 15. – Péter I. Zoltán megkapta a Rimanóczy-díjat. Az ünnepélyes átadás a hajdani Rimanóczy-komplexumban volt, a mai Aranyhordó vendéglőben. Felkérték, többek között Dukrét Gézát, értékelje az esemény jelentőségét. A díjat Szabó Ödön, az RMDSZ Bihar Megyei Szervezetének ügyvezető elnöke adta át. Jelen voltak Rimanóczy Kálmán leszármazottai is.

Október 20. – Berettyóújfalu. Részt vettünk a 40 éves a Bihari Múzeum ünnepi megemlékezésen. Dukrét Géza kifejtette Társaságunk és a múzeum közötti jó kapcsolatot, ismertetve a közös rendezvényeket.

Október 23. – Egykori diákjai kezdeményezésére a Koch Antal Földtani Társaság és a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem szervezésében került sor a 70 éves Wanek Ferenc nyugdíjas egyetemi oktató Tiszteletkonferenciájára, melyre egy méltató kötetet adtak ki. A rendezvényen megkapta az említett egyetem által nekiítélt Herman Ottó Emlékérmet és diplomát.

Október 23–25. – Részt vettünk a XIII. Civil Akadémián, Horvátországban, a Drávaszögben.

Október 23–26. – Wanek Ferenc megrendezte Várfalván (az egykori Aranyosszéken) a XVI. Székelyföldi Geológus Találkozót 84 hazai és magyarországi résztvevővel. Ennek a kötetét is ő szerkesztette, melyben az általa vezetett szakmai tanulmányút kirándulásvezetője (12 oldal) is benne volt.

November 7. – Szent Flórián-szobrot avattak Nagykárolyban, a szobor Deák Árpád alkotása. Egyesületünk részéről jelen volt Fazekas Lóránd.

November 11. – Gyertyagyújtás és megemlékezés a Rulikowski temetőben a világháborús emlékműnél. Beszédet tartott Dukrét Géza és Sárközi Zoltán: megemlékezés az első világháború befejezéséről, a háborús hősökről.

November 14–15. – A Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából a Kolozsvári Akadémiai Bizottság Temesváron tartott konferenciát: Temesvári és bánsági tudományosság – múlt, jelen, jövő címen. Előadást tartott Dr. Jancsó Árpád: Első hegyi vasutunk műszaki különlegességei címmel.

November 15. – Elnökségi ülés. Összeállítottuk a jövő év programját.

November 16. – A Tiszántúli Református Egyházkerület, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területfejlesztési és Környezetgazdálkodási Ügynökség együttműködésével, turisztikai központot avattak Ákoson, a Középkori templomok útjának turisztikai célú attrakciófejlesztése című program keretében. Társaságunkat Fazekas Lóránd képviselte.

November 22. – Érmihályfalva. Koszorúzással, műsorral és kiállítással emlékeztek meg az első világháború érmihályfalvi hőseiről. A kiállítási tárgyak, képek, levelek és a 94 hős katonáról összegyűjtött anyag feldolgozása és rendezése Szilágyi Andrea és Kovács Rozália munkája. Kovács Rozália Emlékezünk címmel ismertette a kiállított fotókat és beszélt az összegyűjtött anyag jelentőségéről.

– Erdei János, 10 diák kíséretében, részt vett az Ady-zarándoklaton, Érmindszenten, a szatmári EMKE rendezésében.

December 6. – Herman Ottó halálának századik évfordulója alkalmából konferenciát tartottak a Károlyi-kastélyban, délután pedig emléktáblát avattak Börvelyben a tudós tiszteletére. Jelen volt Fazekas Lóránd.

December 9. – Érmihályfalva. Máté Imre költőről emlékeztek meg, halálának 25. évfordulóján. A Gödör rendezvényházban tartott megemlékezésen, majd a koszorúzáson Szalai Ilona és Kovács Rozália vettek részt.

December 10. – A Heti Új Szó kiadásában megjelent Temesváron a Mindenki Kalendáriuma 2015. 190 oldal terjedelemben közöl helytörténeti cikkeket. Jancsó Árpád javaslatára Helytörténeti Évkönyv felirat került a borítójára. Következő tagtársaink szerepelnek írásokkal: Dr. Jancsó Árpád, B. Krestyán Ilona, Pálkovács István.

December 11. – Erdei János történelmi vetélkedőt szervezett Szilágysomlyón, dr. Kiss Zoltán kolléga segítségével. Nyolc, egyenként háromfős csapat vett részt rajta, hat iskolából. Meghívott és előadó volt Csulák Péter kolozsvári konzul.

December 12. – Megjelent A nagyváradi zenei élet apostola. Thurzó Sándor emlékére című kötetünk.

December 13. – Wanek Ferenc a Csíkszeredában megszervezett Kristó András Emlékkonferencián megemlékező előadást tartott az ünnepelt földrajztanárról, geológusról.

December 20. – Székelyhíd: könyvbemutató. Ismertették Wilhelm Sándor és Harka Ákos Partium halai című kötetét.

December – Dr. Jancsó Árpád befejezte a Bánáti várak, városok, helyek metszeteken 1800-ig, valamint A Jaszenova–Oravica–Anina vasútvonal műtárgyai című könyveinek kéziratait.

Egész évben – A temesvári Heti Új Szóban, Temesközi szárnyaskerék címmel Dr. Jancsó Árpád folytatta a bánáti vasutak építéstörténetéről indított sorozatát, mely a 87. részhez ért.

– Tácsi Erika a Bartók Béla Kórust menedzselve, számos rendezvényen vett részt (Bánsági Magyar Napok stb.)

– Erdei János kezdeményezte az első és a második világháborús emlékmű újraállítását Szilágysomlyón. A gyűjtést egyedül végezte. Eddig elkészíttette a két világháború halottainak névsorát tartalmazó három emléktáblát, és folyamatban van a turul kivitelezése is. A gyűjtés meglepően jó úton halad. A hozzávetőleges 14 ezer lejes költségnek a 60 százalékát már összeházalta.

DUKRÉT GÉZA

XX. PARTIUMI HONISMERETI KONFERENCIA

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság 2014. szeptember 5–7. között Biharszentjánoson, a Kultúrházban szervezte meg XX. Honismereti konferenciáját.

Az ünnepélyes megnyitó a Szózat eléneklésével kezdődött. Ezt követően ökumenikus áhítatot tartott Monsignore Fodor József általános helynök és Forró László előadó-tanácsos. A résztvevőket köszöntötte: Dukrét Géza, a PBMET elnöke. Szabó Ödön, parlamenti képviselő, a Bihar Megyei RMDSZ ügyvezető elnöke kifejtette, hogy ne szégyelljük mondani, hogy igenis ez a fórum nem más, mint a Partiumi Akadémia, ahol bel- és külföldi szakemberek magas szintű előadásokat tartanak, hozzájárulva így a történelemtudományhoz. Lőrincz Lajos, Bors község alpolgármestere, mint házigazda köszöntötte a konferenciát, ismertette, hogyan jutott el a falu az ismeretlenségből a kolostor romjainál állított emlékjelig, amelytől a neve származik. A konferenciát köszöntötte még Széman Péter, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) országos elnöke, Gaál György, a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság elnöke, Wanek Ferenc, az Erdélyi Múzeum-Egyesület elnökségi tagja, Ráday Mihály, a Város- és Faluvédők Szövetsége, a Hungaria Nostra elnöke, Fehér József, a Kazinczy Ferenc Társaság elnöke, Révász Gizella, a Határon Túli Magyar Emlékhelyekért Alapítvány elnöke.

Ezt követte Dukrét Géza beszámolója. Ismertette a húsz konferencia témaköreit, és annak eredményeit. A háromnapos konferenciákon átlagban 20 előadás hangzik el, amelyek nagy részét közzéteszik. Külön kitért az egyesület könyvkiadására: 1997 óta napjainkig 96 könyvet adtak ki, amelyből 80 a Partiumi füzetek könyvsorozatában, 16 kötetet sorozaton kívül. Hírül adta, hogy a délutáni emléktábla-avatással együtt, eddig 15 emléktáblát avatott fel az egyesület.

Az idei Fényes Elek-díjakat a következők kapták meg: Wilhelm Sándor Székelyhídról és Révász Gizella Isaszegről. Tizenketten kaptak díszoklevelet azok a tagok, akik két évtized alatt a legtöbb előadást tartották a konferenciákon, gazdagítva a helytörténeti ismereteket.

Dénes Zoltán atya átveszi a diszoklevelet

A délelőtt folyamán elhangzott még két előadás: Bátori Géza polgármester ismertette Bors község történetét és az utóbbi húsz év eredményeit. Kupán Árpád nagyváradi történész Biharszentjános történetét mutatta be, többször hivatkozva az általa írt Hűség és helytállás című könyvére, amely a falu történetét tartalmazza.

Délután dr. Dénes Zoltán kanonok, egyetemi docens a Johannita-lovagokat és kolostorukat, majd a Domonkos-rendet mutatta be. Ezt követően autóbuszokra ültek és kimentek a falu határában hajdan állott kolostor romjainak maradványaihoz. Itt, az önkormányzat segítségével egy emléktáblát és egy négynyelvű magyarázó táblát helyeztek el. Dukrét Géza kifejtette, hogy ezen a helyen csak bronzkori leleteket kerestek, és mint ilyen hely szerepel a műemléklistán, de az ásatások nem irányultak a kolostor feltárására. Az őseink tiszteletére elhelyezett emlékjel jelentőségéről beszélt, majd megáldotta azt Csomay Árpád helyi református lelkipásztor. A római katolikus egyház részéről Dénes Zoltán kanonok áldotta meg az emlékművet.

Az emléktábla és négynyelvű magyarázó tábla

Visszatérve a kultúrházba, könyvbemutatót tartottak. Wilhelm Sándor: Tanulmányok az Érmellékről című, a Partiumi füzetek 80. kötetét Dukrét Géza ismertette. Wilhelm Sándor részletesen ismertette, miért választotta kutatásának tárgyául az Érmelléket: Itt élte le egész életét, mint a haltudomány doktora, itt kutatta a folyóvizek élővilágát, tanulmányozta az itteni emberek halászó, vadászó szokásait, eszközeit.

Magas színvonalú kultúrműsor zárta a napot: a helyi református énekkar, a Galagonya néptáncegyüttes frenetikus előadása és az Isaszegi Nyugdíjasok Baráti Köre rendkívüli fiatalos, példamutató táncparódiái.

Szombaton, a konferencia fő témájához, a Száz éve tört ki az első világháború témaköréhez kapcsolódó előadások hangzottak el: Deák József (Borossebes) a háború történetéről beszélt, Halmágycsúcstól Borossebesig. A konkrét eseményeket és az eddig ismeretlen tömegsírokat mutatta be, fényképekkel illusztrálva. Miskolczy Lajos (Nagyvárad) az 1917. május 15-én lezajlott otrantói ütközetet és a kattarói matrózfelkelést ismertette. Dr. Dénes Zoltán (Debrecen) püspöki leveleket ismertetett az első világháborúból. Számos érdekes levél felolvasásával színesítette előadását. Megtudhattuk, hogy milyen sok mindennel foglalkozott az egyház a háború ideje alatt. Fehér József (Sátoraljaújhely) Ady Endre gondolatait és véleményét ismertette a háborúról. Tar Mihály Ady-versek felolvasásával illusztrálta az előadást, melyből megtudhattuk, hogy Ady gyűlölte a háborút.

A Klastromdomb

A Klastromdombot út vágja át

Kiss Endre-József (Sárospatak) az egyházi szolgálatot mutatta be az első világháborúban. Tácsi Erika (Temesvár) egy katona emlékeit ismertette a Keleten a helyzet változóban című előadásában. Kolozsvári István (Berettyóújfalu) Trianon szociális következményeit mutatta be, számos példán keresztül, a statisztika segítségével. Dr. Vajda Sándor (Borosjenő) egy rendkívül érdekes előadást tartott A levegő lovagja az első világháborúban címen. (Kolozsvár) Kulin György akadémikusról, a kiváló magyar csillagász életéről tartott előadást.

Az előadásokat közgyűlés követte. Az elnöki beszámoló után röviden a területi elnökök szóltak. Ezután megtárgyalták az egyesület legfontosabb problémáit. Mivel Bors község jövőre ünnepli első írásos megemlítésének 800 éves évfordulóját, így Bátori Géza polgármester kérte, hogy a jövő évi konferenciát

A konferencia résztvevői a biharszentjánosi turulmadaras emlékmű előtt

Ugyanakkor ízelítőt kaptunk a repülés történetéből is. Ujj János (Arad) az aradi első világháborús emlékműveket, emlékhelyeket mutatta be. Előadását, betegsége miatt, Berecz Gábor olvasta fel.

A következőkben a konferencia másik nagy témájához, a Nagy személyiségeink emlékezete témaköréhez kapcsolódtak. Starmüller Géza (Kolozsvár) Árpád-házi királyokról értekezett, Három Árpád-házi hozomány címen. Olasz Angéla (Arad) a Gábor Áron-év alkalmából ismertette Gábor Áron életét és munkásságát. Két kisfilmmel színesítette előadását. Ezt követően társaság kivonult a templom elé és megkoszorúzta az itt álló világháborús emlékművet. Beszédet Csomay Árpád lelkipásztor tartott.

Délután a következő előadások hangzottak el: Dr. Jancsó Árpád (Temesvár) Hazánk első hegyi vasútja címen az Oravica-Anina hegyi vasút építéséről értekezett. Pásztai Ottó (Nagyvárad) a Tisza család történelmi szerepét ismertette, Wanek Ferenc (Kolozsvár) Mártonfi Lajost, egy szilágysomlyói származású tudós tanárt mutatott be. Csorba Terézia (Érsemjén) Kazinczy fogságának évfordulójára címen tartott ismertetőt. Vallasek István

Koszorúzás a világháborús emlékműnél

Csoportkép Szent Imre szobránál, Hegyközszentimrén

Borson tartsák meg. Kupán Árpád korára és betegségére utalva kérte felmentését a Bihar megyei területi elnök tisztségéről. A közgyűlés Dovin Irmát (Nagyvárad) választotta meg Bihar megyei területi elnöknek.

A harmadik nap szakmai kirándulással folytatódott. Micskén meglátogatták az Árpád-kori református templomot és a szoborparkot, Érábrányban a román kori templomromot, Szalárdon a gótikus református templomot, Hegyközszentimrén a református templomot és Szent Imre szobrát, Biharon a református és a római katolikus templomot.

Elmondhatjuk, hogy a huszadik konferencia talán a legsikeresebb volt. Több mint 120-an vettek részt rajta, ami szintén rekord. Sok felemelő mozzanat színesítette a konferenciát, legfelemelőbb a hajdani kolostornál felavatott emlékjel ünnepe volt. Találkozunk jövőre Borson.

A konferenciát támogatta a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Bors község Polgármesteri Hivatala, a Partiumi Keresztény Egyetem Arany János Kollégiuma, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület.

ELNÖKI BESZÁMOLÓ

XX. Partiumi Honismereti Konferencia

Kisebbségi létünk megköveteli a nemzeti tudat erősítését, az ifjúság nemzeti önazonosságának kialakítását és erősítését. Ennek elsődleges feladata történelmi örökségünk megismerése, megismertetése, védelme. Mai világunkban az úgynevezett örökségi értékek láthatólag egyre nagyobb fontosságra tesznek szert. Ez nem véletlen folyamat. A nemzetek feletti eszmeáramlatok, a nemzetközi gazdasági integrációs törekvésekkel szemben ez egy fajta ellenhatás – a globalizációval szemben a nemzeti identitás megmaradása. De számunkra, kisebbségi létünk tudatában, még fontosabb ennek felismerése és gyakorlatba ültetése. És mivel a műemlékvédelem nemcsak gyakorlati, hanem olyan szellemi feladat, amely a kulturális értéktudat társadalmi beágyazottságától függ, ennek kialakításában fő szerep a civil szervezetnek jut. A másik jelentős tevékenységünk a helytörténeti kutatómunka, amely szoros kapcsolatban van a műemlékvédelemmel. Feladatunk a kistérségek és az egyes települések történetének kutatása és közzététele, az itt található fehér foltok felszámolása. Ez az alapkutatás fontos része a történelemtudománynak.

A kutatómunka és a felmérő programok eredményeinek ismertetése, évente két rendezvényen történik: márciusban a Partiumi Honismereti Találkozón, szeptemberben pedig a háromnapos Partiumi Honismereti Konferencián. Minden évben előre meghatározzuk a kutatás témáját. Így egy évben az egynapos és háromnapos konferenciának meghatározott témaköre van. De ez csak a főtéma, ezek mellett megjelennek mindig az előző kutatási programok témái is, mert többen vannak, akiknek egy meghatározott kutatási területük van, vagy csak egy tájegységben kutatnak.

A Partiumi Honismereti Konferencia immár hagyományos és elismert mind belföldön, mind külföldön. Átlagosan 80 ember vesz részt rajta, a Partiumból, Bánságból, Kolozsvárról, Magyarországról. De most rekordot döntöttünk, 115-en vagyunk, nem beszélve azokról, akik csak meghallgatnak egy-két előadást. Vándorkonferencia, hogy bekapcsoljuk a különböző vidékeket a közös kutatómunkába. A konferencia helytörténeti kutatómunkánk és műemlékvédő tevékenységünk legmagasabb fóruma. Ekkor tartjuk az évi közgyűlést is, ekkor osztjuk ki a Fényes Elek-díjakat, azoknak, akik kimagasló munkát fejtettek ki a helytörténeti kutatómunkában és az egyesületi élet szervezésében.

Eddig tizenkilenc konferenciát szerveztünk: 1995-ben Nagyváradon, téma: Egyházi műemlékeink, 1996-ban Bihardiószeg–Székelyhídon, téma: Helytörténeti és néprajzi kutatás az Érmelléken és Hegyközön. 1997-ben Biharon, téma: Partiumi magyar temetők. 1998-ban Sarmaságon, téma: Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc, események, személyiségek, emlékművek. 1999-ben Felsőbányán, téma: Várak, kastélyok, udvarházak, 2000-ben Belényesen, téma: Árpád-kori településeink kialakulása és története. 2001-ben Kaplonyban, téma: Árpád-kori településeink kialakulása és története. 2002-ben Aradon, téma: A 20. század emlékezete, öröksége. 2003-ban Hegyközkovácsiban, téma: A 20. század emlékezete, öröksége. 2004-ben Sárközújlakon, témái: A Bocskai- és a Rákóczi-szabadságharc. 2005-ben Zsombolyán, témái: Pusztuló műemlékeink, Élő népi kismesterségek, Műszaki személyiségeink. 2006-ban Szilágycsehen, témái: 1956 emlékezete, II. Rákóczi Ferenc művelődéspolitikája, A Partium és a Bánság pusztuló műemlékei. 2007-ben Szatmárnémetiben, témái: II.

Rákóczi Ferenc Erdélyben, Pusztuló műemlékeink, Településeink arculata. 2008-ban, Érsemjénben, témái: A reneszánsz éve, Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc emlékei, Pusztuló műemlékeink, A 20. század öröksége. 2009-ben Hadadon, témái: Ipartörténeti műemlékek, Pusztuló műemlékeink, A 20. század öröksége. 2010-ben Nagyváradon, témái: Műemlékeink védelme, Helytörténet, A 20. század öröksége. 2011-ben Mezőhegyesen, témái: Védelmi rendszerek, nagybirtokok és az ipar története a történelmi Partiumban és Bánságban. 2012-ben Nagyszalontán, témái: A Partium és a Bánság egyházi műemlékei, Nagy személyiségeink emlékezete. 2013-ban, Nagykárolyban, témái: A Partium és a Bánság egyházi műemlékei, Nagy személyiségeink emlékezete, Hagyományaink. És most tartjuk a huszadik, mondhatnánk jubileumi konferenciánkat, melynek témái: A Johannita- és a Domonkos-rend Biharban, Száz éve tört ki az első világháború, Nagy személyiségeink emlékezete.

E konferenciákon átlagban húsz előadás szokott elhangzani. Az elhangzó tanulmányokat, dolgozatokat igyekszünk közzétenni. A rövidebb anyagokat időszakos honismereti lapunk, a Partium ismerteti. A nagyobb méretű anyagokat a Partiumi füzetek könyvsorozatában tesszük közzé.

Büszkék vagyunk könyvkiadásunkra. 1997-ben indítottuk el, a Partium és a Bánság helytörténetének, műemlékeinek, népszokásainak ismertetésére. A sorozat célja a helytörténeti kutatásban fellelhető hatalmas fehér foltok eltüntetése, műemlékeink megismerése és védelme. Kritériummá vált a levéltári anyagok felhasználása, valamint az oral history módszerének alkalmazása. 1997-től napjainkig 96 kötet jelent meg. 80 a Partiumi füzetek sorozatában, 16 sorozaton kívül. 1997 és 2002 között 18 kötet jelent meg, elég nehéz körülmények között. Az eladásból bejövő pénzből nyomtattuk ki a következő köteteket. Ez volt a hőskor. 2003-tól kezdve a Bihar Megyei Tanács támogatja könyvkiadásunkat, az RMDSZ Bihar Megyei Szervezete javaslatára. A támogatás pályázat útján történik. Eddig megjelent 16 falumonográfia, 23 történelmi és néprajzi jellegű kötet, 19 műemlékekkel foglalkozó, 11 nagy személyiségeinkről, 5 kötet temetőinkről, 5 iskolatörténet. A sorozaton kívüli tizenhat kötetből öt a Jubileumi Rákóczi Évek sorozatában jelent meg. A sorozat szerkesztője Dukrét Géza, szöveggondozó Mihálka Magdolna. Könyveink az első időszakban a református egyház Szenczi Kertész Ábrahám nyomdájában készültek, majd az Europrint nyomdában. Néhány éve a Litera Print Nyomdában készülnek, amely egyesületünk tagjainak, a Voiticsek házaspárnak a vállalata. Nyugodtan állíthatjuk, hogy e könyvkiadás egyesületünk sikersorozata. Közeledünk a jubileumi 100. kötethez. Nem sok egyesület büszkélkedhet ilyen eredménnyel. Köteteink általában 400–500 példányszámban jelennek meg, a rendelkezésünkre álló anyagi alapok függvényében. Szokássá vált, hogy az egyesület tagjai minden kötetből kapnak egy-egy tiszteletpéldányt. Ugyanakkor eljuttattuk minden jelentős könyvtárba. Az utóbbi években e kötetek felhasználása alapján szervezték meg a középiskolák helytörténeti vetélkedőit.

De büszkék vagyunk arra is, hogy eddig 23 emléktáblát készíttettünk és avattunk fel. Ehhez hozzájön az idei: az első világháborús hősök emléktáblája Visintiniben, Doberdó közelében, és a ma délutáni emlékjelavatás a Klastrom-dombon. Ezek mellett aradi tagtársaink számos emléktáblát avattak a Csiky Gergely Iskolaközpontban. Emléktáblákat és más emlékjeleket avattak Szatmár- és Szilágy megyében is. Minden megyében állagmegőrző tevékenységeket szerveztünk, főleg emlékjeleinknél, temetőinknél. Ugyanakkor, minden évben számos emlékülést, koszorúzási ünnepséget és könyvbemutatót szerveztünk. Felsorolni is nehéz lenne.

Egyesületünk 2001-ben megalapította a Fényes Elek-díjat, amelyet azok kapnak, akik kimagasló eredményt értek el a helytörténeti kutatómunkában, történelmi örökségünk megóvásában, a honismereti nevelésben. 2005-től olyan személyiségeknek is ítéltük oda, akik saját településükön példamutató módon végezték hagyományőrző tevékenységüket.

Természetesen ezt az eredményt csak közösen tudtuk elérni. Ezért szeretném most megköszönni minden tagtársamnak önzetlen, odaadó tevékenységét. Az idén azokat tüntetjük ki, akik előadásaikkal színvonalassá tették konferenciáinkat.

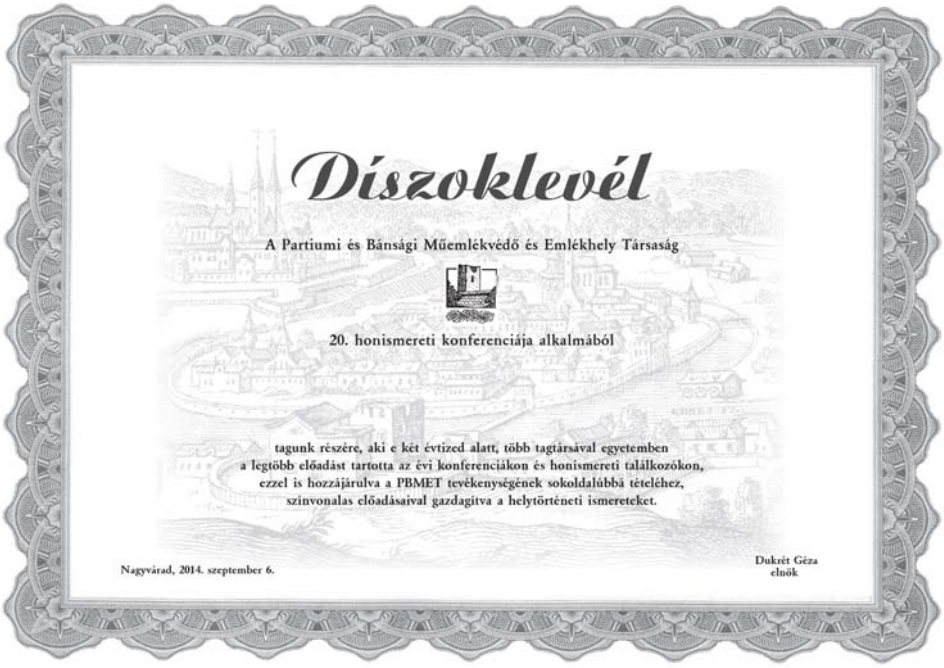
Díszoklevél

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság

20. honismereti konferenciája alkalmából

tagunk részére, aki e két évtized alatt, több tagtársával egyetemben a legtöbb előadást tartotta az évi konferenciákon és honismereti találkozókon, ezzel is hozzájárulva a PBMET tevékenységének sokoldalúbbá tételéhez, színvonalas előadásaival gazdagítva a helytörténeti ismereteket.

Nagyvárad, 2014. szeptember 6.

Dukrét Géza
elnök

A következő tagok kapták meg: Kupán Árpád (22)*, Kordics Imre (16), Jancsó Árpád (15), Dánielisz Endre (14), Kovács Rozália (14), Fazekas Lóránd (13), Ujj János (13), Pásztai Ottó (13), Péter Zoltán (12), Vajda Sándor (12), Antal Béla (10), Puskel Péter (10)

* a zárójelben levő szám jelzi a XX. Konferenciáig megtartott előadások számát.

LAUDATIO
Révász Gizella tiszteletére

Révász Gizella, leánykori nevén Strebo Gizella, 1941. szeptember 18-án született Veszprémben. Gyermekkorát Budapest keleti határánál, Pécelen töltötte, ahol általános iskolába is járt. Középiskolai tanulmányait Aszódon végezte. 1959-től az érettségi vizsga után, munka végzése mellett, 1960-ban műszaki rajzoló szakképzettséget szerzett a Kohó- és Gépipari Minisztérium által szervezett kétéves tanfolyamon. 1974-ben az Országos Tervhivatal hároméves továbbképzése keretében felsőfokú terv-beruházó képesítést nyert. 1986 és 1988 között az Eötvös Loránd Tudományegyetem Jogi Továbbképző Intézetében vállalati gazdálkodásból és mérlegelemzésből szerzett diplomát, majd 1992 és 1994 között a Pénzügyi és Számviteli Főiskolán mérlegképes könyvelő oklevélhez jutott.

1959 és 1963 között Budapesten, az Ikarus Karosszéria és Járműgyárnál, mint műszaki rajzoló, 1963 és 1967 között Pécelen, a Községi Tanácsnál, mint gazdálkodási csoportvezető, 1967 és 1969 között Budapesten, a Közép-Dunavölgyi Vízügyi Igazgatóságnál, mint tervelőadó, 1969 és 1971 között Gödöllőn, a Városgazdálkodási Vállalatnál, mint utókalkulátor, valamint 1971 és 2001 között ismét Budapesten, a Közép-Dunavölgyi Vízügyi Igazgatóságnál, mint belső ellenőr dolgozott.

Révász Gizella átveszi a díjat

Révász Gizella 1965 óta lakik Isaszegen. Második férje halála után, 2002-ben lett élettársa Flóris Jánosnak, akit a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság még életében, 2011. november 22-én, Isaszegen, szintén Fényes Elek-díjjal jutalmazott. Ő oltotta be Gizellát Magyarország történelmének és emlékhelyeinek igaz megismerésére, kutatására, terjesztésére és megörökítésére irányuló vággyal, s elkötelezettséggel. Párkapcsolatuk gyümölcse a 2006-ban létrehozott, Isaszeg székhelyű Határon Túli Magyar Emlékhelyekért Alapítvány lett, melynek alapítója Flóris János és orvos fia, dr. Flóris István volt, míg Révász Tíbornének az Alapítvány kuratóriumának elnöki tisztsége jutott.

Az Alapítvány céljai a következők: A határon túli magyar emlékhelyek felkutatása, fizikai karbantartása, állagmegóvása. Az oktatási tevékenység és ismeretterjesztés keretében, rendszeres előadások szervezése. Hazai és nemzetközi tudományos konferenciák, szervezése. Kapcsolatteremtés és együttműködés hazai és nemzetközi tudományos szervezetekkel. Lehetőségek megteremtése ahhoz, hogy az itthon élő és a határon túli, illetve más országbeli fiatalok jobban megismerjék egymást, országaik életét, kulturális örökségét, mindezzel hozzájárulva az európai szellem gazdagításához. Flóris János 2011. december 25-én bekövetkezett sajnálatos elhunyta után a munka dandárját Révász Tíborné végzi.

Révász Gizella, az Alapítvány Kuratóriumának elnökeként, a 2006-os alapítástól kezdődően, a mai napig lelkiismeretesen és nagy szorgalommal végzi az Alapítvány adminisztrációs tevékenységét, gazdasági-pénzügyi könyvelését, hivatalos levelezését, pályázatainak írását, együttműködési szerződéseinek kidolgozását, rendezvényeinek szervezését és az utazásokkal kapcsolatos teendőket. Az Alapítvány által szervezett minden megmozduláson kulcsszerepet töltött be.

A PBMET-tel való szoros kapcsolatot jellemzi, hogy 2007-től rendszeres az Alapítvány küldöttségének évenkénti részvétele az őszi Partiumi Honismereti Konferenciákon. A honismereti konferenciák sikerei és tapasztalatai alapján az Alapítvány az 1848–49-es Forradalom és Szabadságharc tavaszi hadjáratának 1849. április 6-i győzedelmes isaszegi csatájának emlékére, 2008-tól kezdődően összesen öt alkalommal rendezett háromnapos nemzetközi konferenciát, Másképp a szabadságharcról címmel.

2008-ban, az Érsemjénben megrendezett XIV. Partiumi Honismereti Konferencián, a Társaság fennállásának 15 éves évfordulója alkalmából, Szent István-emlékplakett kitüntetésben részesült.

Ezen kívül az Alapítvány két emléktábla költségeihez is hozzájárult. Nagyváradon Hegyesi Márton helytörténész, Érmihályfalván Kuthy Lajos író tiszteletére.

2009. március 28-án, a Partiumi Honismereti Találkozó keretében, Nagyváradon, a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság és az Alapítvány között együttműködési szerződés ünnepélyes aláírására került sor.

2009. augusztus 21-én, Érsemjénben, a Kazinczy Ferenc tiszteletére tartott emlékünnepségen, Révász Gizella emléklapot és emlékplakettet kapott a Társaságtól. 2014. május 29-én részt vett az első világháborús emlékmű újraavatásán, Goriziában, majd a PBMET által Visintiniben, a magyar kápolnában helyet kapó emléktábla avatásán. Ugyanakkor részt vett számos, a társaság által szervezett koszorúzási ünnepségen és kiránduláson.

Az Isaszegi Hírek és az Isaszegi Önkormányzati Tájékoztató című havilapokban rendszeresen közöl cikkeket, az alapítvánnyal kapcsolatos eseményekről.

Emellett az Isaszegi Nyugdíjasok Baráti Körének alapító tagjaként, és az Isaszegi Múzeumbarátok Körének tagjaként is részt vállal Isaszeg város társadalmi életében. Az Országos Tájak, Korok, Múzeumok Egyesülete és a Kazinczy Társaság tagjaként szerzett ismereteit is kamatoztatja az alapítvány irányításában.

Révász Gizella méltatásából kitűnik, hogy a Határon Túli Magyar Emlékhelyekért Alapítvány céljainak elérésében, különösen más egyesületekkel – így a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társasággal – való kapcsolatok felvételében, s megtartásában, valamint együttműködésük kialakításában és végrehajtásában betöltött sikeres tevékenységéért, a Fényes Elek-díj arra érdemes személy részére került adományozásra. Ennek átadása és átvétele kapcsán további eredményes munkálkodást, jó erőt és egészséget, valamint hosszú és békés életet kívánunk számára.

Biharszentjános, 2014. szeptember 5.

Szendrő Dénes

LAUDATIO
Dr. Wilhelm Sándor tiszteletére

1945. november 7-én született Margittán. Itt is végezte iskoláit. 1968-ban biológus diplomát szerzett a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen. Tanári kinevezését Székelyhídra kapta. A székelyhídi Petőfi Sándor Elméleti Líceumból vonult nyugdíjba, 2007-ben.

Felesége, Petrovics Júlia-Mária történész, a székelyhídi Történeti Múzeum muzeológusa, majd a székelyhídi líceum tanára. Diákjaival több hazai és anyaországi történelmi vetélkedő győztese és helyezettje. Lánya, Imola, a Szegedi Biológiai Kutatóintézet kutatóorvosa. Fia, Ákos-Sándor, erdészmérnök, hagyományőrző íjász, országos bajnok.

Wilhelm Sándor az egyetemen megkezdett halbiológiai kutatásokat tovább folytatta. 1970-ben doktori képzésre iratkozott be a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen, majd vezető tanára halála után átiratkozott a bukaresti Központi Biológiai Kutatóintézethez. Doktori disszertációjának címe: A törpeharcsa növekedése és szaporodása a természetes vizekben és halastavakban. A biológia doktora címet 1981-ben kapta meg. Ő jelezte elsőként a fekete törpeharcsa megjelenését Románia vizeiben.

1998-ban tanulmányi ösztöndíjat nyert a Domus Hungarica alapítványtól a szarvasi Halászati Kutatóintézetbe, amikor a fekete törpeharcsa biometriai felmérését végezte el, majd 2006-ban, amikor a lápi póc táplálkozását tanulmányozta. Részt vett a Tisza vízrendszerét kutató nemzetközi expedíciók munkájában, Romániában, Ukrajnában és Szlovákiában. Maga is szervezett tudományos expedíciókat, amelyek keretében anyaországi ichthiológusokkal kutatták a Berettyó, Kraszna, Túr, Visó, Iza, Mára és az Ér folyó halfaunáját.

Kutatásainak eredményeit több mint ötven tanulmányban közölte hazai és külföldi szaklapokban, magyar, román, angol és szlovák nyelven. Több mint tíz halbiológiai tárgyú kötetet jelentetett meg. Közülük három, egy-egy halfaj monografikus feldolgozása, amelyek az Erdélyi Múzeum-Egyesület gondozásában jelentek meg. Halbiológus tanácsadója a NATURA 2000 programnak. 2002-ben felvették a Magyar Tudományos Akadémia külső köztestülete tagjainak sorába.

Halbiológiai munkássága mellett néprajzi tanulmányokat is folytatott. Rövidebb néprajzi tanulmányait a Fáklya, a Bihari Napló, a Művelődés közölte. Első nagyobb lélegzetű néprajzi dolgozatát a margittai fazekasokról írta, ezt a Népismereti Dolgozatokban közölte. Közéleti témájú írásait a Korunk folyóirat közli.

Az 1970-es években feljárta az Érmellék falvait, felkereste a még élő öreg halászokat, lerajzolta, lefényképezte a még fellelhető halászeszközöket, lejegyezte a halászati módokat, a halászattal kapcsolatos ismereteket, s egy átfogó tanulmányt közölt a Népismereti Dolgozatokban. Hasonlóképpen dolgozta fel az Érmellék népi vadászatát, az apróvad, vadmadár és a ház körüli kártevők fogásának eszköztárát és módszereit. Ezt az anyagot a magyarországi Puszta című lap közölte.

1989 után, amikor lehetősége nyílt rá, újra feljárta a már ismert lelőhelyeket, összegyűjtötte a még megmaradt tárgyakat, és Székelyhídon állandó kiállítás formájában mutatta be az Érmellék népi halász- és vadászeszközeit. Sajnos, az épületet lebontották, s a pótolhatatlan értékű anyag több mint tíz évig raktáron pusztult. Most a közben felépített új múzeumépületben megint megnyitotta állandó kiállítását.

A székelyhídi tanács kulturális bizottságának tagjaként a kultúrotthon falán bronz emléktáblát állított annak emlékére, hogy vándorszínész korában Székelyhídon járt, és verset is írt Petőfi Sándor. Elindítója volt a Székelyhídi Ősz rendezvénysorozatnak, amelyet a színvonalas előadások, szórakoztató rendezvények mellett a környékbeli gazdálkodók termékbemutatójának szánt. Vasadi József agrármérnökkel elsőként megszervezték az Érmelléki Borversenyt, ami a maga nemében nem csak az Érmelléken, hanem az egész Partiumban a legelső volt, s amivel sikerült hagyományt teremteni a Partium számos településén.

Alapító tagja a Romániai Ichtiológusok Társaságának, valamint a Magyar Haltani Társaságnak. Tagja az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek. Aktív tagja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaságnak. A közelmúltban mutatták be a Partiumi füzetek sorozatában a margittai fazekasokról készült kötetet, amelynek társszerzője.

Wilhelm Sándor átveszi a díjat

Tanárként megszámolni sem tudja a nyomdokaiba lépett biológusok, agrármérnökök, orvosok, erdészmérnökök és környezetvédelmi szakemberek tömegét. Diákjaival számos helyezést, sőt első díjat is nyert a magyarországi Természet Világa folyóirat által meghirdetett cikkpályázatokon, s arra külön is büszke, hogy ezeket a díjakat a Magyar Tudományos Akadémia épületében vehették át tanítványai.

Foglalkozik fafaragással is, a debreceni alkotótáborban faragott Bocskai István szobrát a magyarországi Pródon állították fel. Székelyhíd főterén áll az Öreg Halász szobra, amelynek makettjét rajztanár kollégájával, Kerekes Gézával készítették el.

2014-ben megkapta az RMDSZ Magyar Kultúráért emlékplakettjét.

Figyelembe véve sokoldalú tevékenységét, szeretettel nyújtjuk át a megérdemelt Fényes Elek-díjat. Gratulálunk, további sikereket és jó egészséget kívánunk!

Biharszentjános, 2014. szeptember 5.

Dukrét Géza

KUPÁN ÁRPÁD

IN MEMORIAM MIHÁLKA ZOLTÁN

Végső búcsú magyar kultúránk szürke eminenciásától

Újabb súlyos veszteség érte magyar közösségünket Mihálka Zoltán váratlan halálával. A sors kifürkészhetetlen akaratából, rövid időn belül Ő a második értékes, elhivatott emberünk, akit utolsó útjára kísérünk.

Nehéz ilyen szomorú alkalomból szavakat találni Mihálka Zoltán gazdag életművének, értékes tevékenységének méltatására. A szürke eminenciás jelzővel szeretnénk érzékeltetni, mennyire szerény és visszafogott ember volt. Egész élete, sokoldalú munkássága, elért eredményei, sikerei méltán tehették volna büszkévé.

A szatmárnémeti tanítóképzőt kiváló eredménnyel végezte, így tanárai továbbtanulásra biztatták. A kolozsvári, akkor még Bolyai Tudományegyetem történelem szakán nyert kitűnő képesítést. Kiváló íráskészségére, elemzői adottságára – amelyről a diáktudományos körben tett bizonyságot –, már végzős korában felfigyeltek. Az akkori országos napilap, az Előre Bukarestbe hívta meg munkatársnak, ahol külpolitikai rovatszerkesztő és kommentátor volt. 1967-től szerkesztőségi főtitkár, majd a művelődési rovat vezetője lett. Írásai, tanulmányai jelentek meg a Korunkban, a Hétben, a Művelődésben, az Ifjúmunkásban, az Új Életben. Ezek mind értékes művelődéstörténeti, történelmi, esztétikai írások voltak.

A rendszerváltást követő, ígéretesnek induló évben Nagyváradra költözik családjával és 1990-ben a rövid életű Kelet–Nyugat című lap rovatvezetője, 1992-től nyugdíjazásáig az akkor még Nagyváradon megjelenő Erdélyi Napló főtitkáraként dolgozott. Nyugdíjas éveiben is közölt értékes írásokat az Erdélyi Naplóban és a Partiumban, valamint tudósítója volt a Duna TV-nek is.

E sokrétű sikeres és eredményes munkássága ellenére mindig megőrizte szerénységét, nem várt, de sajnos nem is kapott jelentősebb elismeréseket. Munkáját mindig szolgálatnak tekintette, jelentős értékekkel gazdagította kisebbségi magyar kultúránkat. Ezért érdemli meg a magyar kultúra szürke eminenciása címet. Mindig és mindenkivel szemben segítőkész volt. Így mutatkozott meg igazi emberi nagysága. Kitűnő stiliszta volt, rendkívüli tehetséggel megáldott ember, aki sajnos utolsó éveiben meglehetősen visszavonult az írástól, közléstől. Amit írt, az példaértékű, igazi gyöngyszemei a történelmi ismeretterjesztésnek. Éves rendszerességgel közölt tanulmányokat a Református Kalendáriumban. Utolsó munkája 2014-ben Hóman Bálint történész életpályáját, munkásságát elemezte példás precizitással, világosan, közérthetően. Sokunk számára emlékezetes marad a Keresztutak című, szép képes album kapcsán írt ismertetője, történelmi esszéje, melyet a Keresztény szó című katolikus lap is leközölt.

Példás családapa és férj volt, két sikeres, tehetséges gyermekére méltán lehetett büszke. Legnagyobb öröme drága kicsi unokája volt, akit nagyon szeretett és súlyos betegen, jóformán önkívületi állapotban, ha róla beszéltek neki, mindig életjelt adott. Az a legfájóbb családja számára, hogy további fejlődését, formálódását nem láthatta, nem segíthette.

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaságnak több mint tizenöt éve aktív tagja volt. Éveken át együtt elemeztük, értékeltük a pályázatokra beérkezett írásokat. A Partiumi füzetek könyvsorozatának és többi kiadványaink szöveggondozását ma is végző kedves felesége, Magdolna, a felmerült problémákra mindig tőle kapott megfelelő, értékest megoldást.

Végső távozása váradi magyar közösségünk számára is súlyos veszteség. Keresztényként a boldog feltámadás reményében kísérjük utolsó földi útjára. Kérjük a Mindenhatót, adjon erőt és vigaszt szeretteinek az elkerülhetetlen súlyos veszteség elviselhetéséhez.

Drága emlékét szívünkben őrizzük mindhalálig.

(Megjelent a Bihari Naplóban, 2015. február 2-án)

DUKRÉT GÉZA

XIII. CIVIL AKADÉMIA 2014

Drávaszög – Horvátország

2014. október 23–26. között szervezték meg a XIII. Civil Akadémiát, Horvátországban, a Drávaszögben, vagy ahogy ők is mondják, Baranyában. Az akadémia célja a Kárpát-medence legjobban működő magyar civil egyesületeinek tapasztalatcseréje, a különböző országok magyar civil szervezeteivel. Fontos e szervezetek megismerése, biztatása, támogatása, fennmaradásuk érdekében. Az akadémiák főszervezője Romhányi András Budapestről és az illető ország valamelyik civil szervezetének vezetője, aki elvállalja a találkozás megszervezését. Jelen esetünkben Tomasic Deák Korina, a Hercegszöllősi Mihály Magyar Ifjúsági Szervezet elnöke. Ezen az akadémián részt vettek Csehország, Szerbia, Románia és Horvátország civil egyesületeinek képviselői, összesen 14-en. Nagyváradról ketten mentünk: dr. Fleisz János és Dukrét Géza.

Október 23-án, a magyarság nemzeti ünnepén, 17 órára érkeztünk, épp abban a pillanatban, amikor **Pélmonostor** város 1956-os emléktáblájánál megkezdődött a koszorúzási ünnepség. A megemlékezést Tomasic Korina vezette le. A mi társaságunk is elhelyezte a kegyelet koszorúját. A megemlékezést a Hotel Pátriában folytatták. Itt is Korina volt a narrátor. A beszédet egy nyolcvanéves tanárnő tartotta, majd a Korina vezette Triliom-együttes – amely négytagú (két énekes és két gitáros) –, az eseményhez méltó előadást tartott. Nagyon szép és felemelő, teljesen politikamentes volt az egész rendezvény.

Pélmonostor járásközpontban van a Magyar Egyesületek Szövetségének Sztáray Mihály Oktatási és kulturális Központja. A 2004-ben alakult szervezet, a népzenei oktatás és a határon átnyúló partneri kapcsolatok központja. Ugyancsak itt működik a Magyar Ifjúsági Szervezetek Szövetsége, amely az ifjúsági szervezetek munkáját koordinálja, valamint az 1997-ben alakult Pélmonostor Magyar Kultúregyesület, amely ápolja a város kulturális örökségeit.

Az ünnepség után szállásunkra mentünk, **Karancs** etnofaluba, a faluturizmus egyik központjába. Karancs a járás második legnagyobb települése, csupán néhány kilométerre fekszik a járásközponttól. 1357-ben említik először. Híres a hagyományos konyhájáról, vendégszeretetéről. Zömében magyarok lakják, van református, római katolikus és ortodox temploma.

Másnap, első utunk **Hercegszöllősre** vezetett, amely szintén járásközpont. A 2011-es népszámlálás alapján a Hercegszöllősi járás területén 4560 lakó élt, kilenc településen: Hercegszöllős, Kő, Karancs, Sepse, Csúza, Vörösmart, Jászenovác, Mirkovác, Szokolovác – többsége magyar. Az 1991–1998 közötti Honvédő Háború – ahogy itt nevezik – idején, főleg a magyar lakosság lélekszáma nagyon lecsökkent. A szerb támadások elől menekültek el, legtöbben Magyarországra, ahol sokan ottmaradtak, főleg a fiatalság. De a magyarság száma ma is drasztikusan csökken. Nagyon alacsony a szaporulat a nehéz életkörülmények, a munkanélküliség miatt. De csökken a vegyes házasságok miatt is, ahol a gyermekek zöme már horvátnyelvű iskolákba mennek.

Itt minden településen erős művelődési egyesületek működnek. Úgy néz ki, hogy ezek nagyobb megtartó erőnek bizonyulnak, mint az egyház. A templomba kevesen járnak, de az egyesületek nagy tömegeket mozgatnak meg, főleg a gyermekeket. Mindenütt van énekkar, tánccsoport minden korosztálynak.

De fontos megemlíteni, hogy a Drávaszög mediterrán jellegű klímája, a talajviszonyok, kifejezetten kedveznek a szőlőtermesztésnek. Az itt elhelyezkedő falvak kitűnő borok szülőhelyévé váltak az elmúlt évszázadok folyamán. Ez Hercegszöllős legjelentősebb bevétele is. Itt találjuk az egyik legnagyobb borfeldolgozó üzemet, a Belje-pincészetet. Itt fejti ki tevékenységét a Hercegszöllősi Mihály Magyar Ifjúsági Szervezet. Triliom nevű együttese emeli a magyar nemzeti ünnepek színvonalát, főleg népdalokkal, balladákkal. Meglátogattuk az Árpád-kori református templomot, amelyet épp most restaurálnak.

Nagybodolyán megnéztük a tájházat. A Nagybodolyai Hagyományőrző Egyesület azzal a céllal jött létre 2001-ben, hogy ápolja a település magyar hagyományait, szokásait. A tájházat 2011-ben nyitották meg. Szinte az egész falu sajátjának tekinti, hiszen kevés olyan család van Nagybodolyán, akit nem képvisel egy-egy tárgy ebben a tájházban.

Sepse színtiszta magyar református falu, ahol megtekintettük az első világháború hőseinek állított turulmadaras emlékművet. Egy időben eltűnt a turulmadár, de a honvédő háború után újat helyeztek el rajta, amely zárt szárnyú, kifejezve azt a szándékukat, hogy ők innen nem mennek el soha. Utólag felírták a második világháborúban elesettek névsorát is. A sepsei Petőfi Sándor Magyar Kultúregyesület 1950-ben alakult. A honvédő háború után a nulláról indult. A kultúrotthon felújítása után egy nyári színpadot is építettek. 2010-ben a huszonéves tagok létrehozták a Hagyománykutató Egyletet. E kicsiny faluban működik még a Petőfi Sándor Ifjúsági Szervezet.

Következő állomásunk **Csúza** volt. Első írásos említése 1252-ben Chuza néven. Ma kb. 600 lakosa van. Megnéztük a városháza egyik termében látható Kossuth-domborművet, majd a református templomot. Meglátogattuk a polgármester pincészetét, ahol finom borokat kóstolgattunk.

Kiskőszegen a Kiskőszeg Magyar Kultúregyesület vezetősége fogadott minket. Radics Mária elnöknő ismertette tevékenységeiket (énekkar, tánccsoport), s bemutatta székhelyükön, egy régi fényképekből álló kiállítást.

Vörösmart, a térség egyik legnagyobb települése. 1246-ban Verusmarth néven bukkan fel. Már a 16. században a Drávaszög legjelentősebb és legforgalmasabb helységei közé tartozott. A városnak jelentős a dunai vámjövedelme. A törökök zaklatása elöl a lakosság nagy része elmenekült. A 19. század elején gazdag magyar faluként tartják számon. Jelentős szőlőtermesztése volt, mely szerepe máig sem csökkent. 1841-ben nyilvánították várossá. 1961 körül 2000 a lélekszám, 2001-ben már csak 974. Nyolcosztályos központi iskolája van, hozzá tartozik Csúza és Újbezdán iskolája is.

A település a baranyai reformátusok életében fontos szerepet játszott – az egyházkerület püspöki székhelye volt. Mai templomuk 1866-ban épült, az előző helyére, a református szurdok elején. A plébániatemplom 1752-ben épült a katolikus szurdok elején. A szurdok nem más, mint egy pincesor. A hegyről lejövő út mindkét oldalán pincék sorakoznak, a hegyoldalba vájva.

Vörösmarton Bisztricán Hajnalka polgármesterasszony fogadott minket. Bemutatta az általa létesített Baranyai Júlia Bormúzeumot és az Ökoturisztikai központot, a Magyar házban. Ezután végig vitt minket a borútakon, s borkóstolót szervezett saját pincéjében. Este Varga György református lelkész pincéjében vacsoráztunk.

Szombaton **Újbezdánba** vezetett utunk. Itt az Újbezdáni Ifjúsági Hagyományőrző Egyesület vezetői bemutatták tájházukat és a Magyar Házat, ahol régi fényképekből kiállítást készítettek. Működik két tánccsoport, tobzos zenekar és énekkar. A kétszáz lakossal rendelkező falunak nyolcosztályos iskolája van, 28 gyermekkel.

Utunk elhagyta a Drávaszöget és beléptünk Szlavóniába. Itt kegyetlen volt a honvédő háború. Aki nem menekült el, a szerbek kivégezték, a házakat rommá lőtték, felgyújtották. Még ma is

Az Akadémia résztvevői

látszanak a romok, benőtte őket a növényzet. Szentlászló falun csak átmentünk. Az egész falut újjáépítették. Itt erősebb lett a beolvadás.

Következő állomásunk **Kórógy** volt. Az első írásos forrás 1269-ből származik. Egy középkori, szlavóniai nemesi család nevét viseli. A Kórógy család a 16. században pusztult ki, az oszmán háborúban. Váruk azóta üresen áll, de számos legenda fűződik hozzá. A 16. században áttérnek a református hitre. 1778-ban új kőtemplomot építenek a régi fatemplom helyett. 1869-ben a lakosság eléri az 1277 főt, ekkor épül fel az új, ma is álló templom, melyet 1873-ban fejeznek be. 1910-ben 1067 lakosa volt, ebből 1048 magyar. Mivel két szerb falu között fekszik, az 1991-ben kezdődött háború szinte elpusztította. Szeptember 29-én, Mihály-napján belelőttek a templomba. Ekkor elmenekült a lakosság. 1998-ban 90 százaléka visszajött – az állam segített felépíteni a házakat. Jelenleg 650–700 lelket számlálnak. Ma is a Vukovár–Szerém megyei magyarságnak Kórógy a legerősebb védőbástyája. Szlavóniában egyedül itt sikerült megőrizni a magyar tannyelvű központi nyolcosztályos iskolát. Itt meglátogattuk az új, modern, szép és világos iskolát, ahol jelenleg hat osztályban 18 tanuló tanul. A faluban működik az Ady Endre Magyar Művelődési Egyesület, valamint a Zrinyi Ilona Hagyományőrző Egyesület. Ez is mutatja a művelődési egyesületek összetartó erejét. Háromszáz reformátust tartanak számon, de csak 25–30 jár templomba.

Utunk **Eszék–Rétfaluba** vezetett. Itt a Népkör Magyar Kultúregyesület vendégei voltunk, amely az egyik legnagyobb művelődési szervezet. Az egyesület 1946-ban alakult Eszéken. 1955-től a hozzátartozó Rétfaluban működik. Jelentős a vegyes kar, amely 1986-ban alakult. 1998-tól a Népkör szervezi a Magyar Nap Eszéken elnevezésű rendezvényt, ahol Szlavónia és Baranya magyarsága mutatja be kultúráját – népművészetét, népviseleteit. Minden héten játszóházat tartanak, két korosztályos csoportnak. Itt, a székházban ebédeltünk, ahol könyv-, dokumentum- és fotókiállítás volt látható.

Késő délután városlátogatást szerveztünk Eszéken. Eszék a harmadik legnagyobb város Horvátországban. Lakossága kb. 100 ezer, amelyből mintegy 900 a magyar anyanyelvű. Részletesen az óvárost jártuk be, s megnéztük a Dráva-partját.

Estére visszamentünk Hercegszöllősre, ahol Magyar Folklórestet szerveztek a kultúrotthonban, melynek házigazdája a mi Deák Korinánk volt. Este a szállásunkon kiértékelő beszélgetést tartottunk. Mindenki elmondta benyomásait és értékelte a három napot. Mély benyomást hagyott az a szívósság, ahogy itt élnek nehéz körülmények között. A településeken működő művelődési egyesületeknek erős összetartó szerepük van. Mindenütt igyekeznek a fiatalokat és a gyermekeket foglalkoztatni, játszóházakat szervezve. Sajnos a magyarság létszámának csökkenését nem tudják megállítani. Nem találják a kivezető utat. Az egyházak nagyobb segítséget kellene nyújtsanak ebben.

A 2015-ÖS ÉV ESEMÉNYNAPTÁRA

2015. január 23.	**Magyar Kultúra Napja – könyvbemutató**	**Nagyvárad**
2015. március 15.	**Koszorúzással egybekötött megemlékezések**	**Minden megyében**
2015. március 21.	**Partiumi Honismereti Találkozó**	**Nagyvárad**
2015. március 27–29.	**VI. Nemzetközi Konferencia Isaszeg**	**– közös program Isaszeg**
2015. május 3–10.	**Varadinum ünnepségek – könyvbemutató**	**Nagyvárad**
2015. július 14–18.	**Kirándulás: Szász erődtemplomok**	
2015. szept. 4–6.	**XXI. Partiumi Honismereti Konferencia**	**Bors**
2015. október 6.	**Megemlékezések, koszorúzások az aradi vértanuk tiszteletére**	**Minden megyében**

A 2015-es év kutatási programja:

1. **Egy évszázada tört ki a Nagy Háború (emlékek).**
2. **Nagy személyiségeink emlékezete.**
3. **Pusztuló műemlékeink.**

Dukrét Géza elnök

LEGUTÓBB MEGJELENT KÖTETEINK

A Partiumi füzetek sorozatában:

78. Péter I. Zoltán:
A nagyváradi vár építészettörténete
A román kori vár.
A gótika korában.
Építkezések a reneszánsz jegyében.
A török kori vár.
Barokk kori építkezések a várban.

79. Fazekas Lóránd:
Ódon sírkertek ösvényein
A síremlékállítás rövid története.
Az örök csend kisbábonyi otthonában.
Címeres sírhelyek Szatmár megyében.
Ódon sírkertek ösvényein.

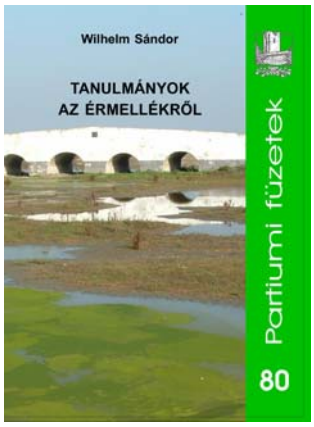

80. Wilhelm Sándor:
Tanulmányok az Érmellékről
Volt egyszer egy Érmellék.
Hagyományos halászat.
Népi vadászat és vadfogás.
Székelyhídi kovácsok.
Öreg halászok emlékezete.

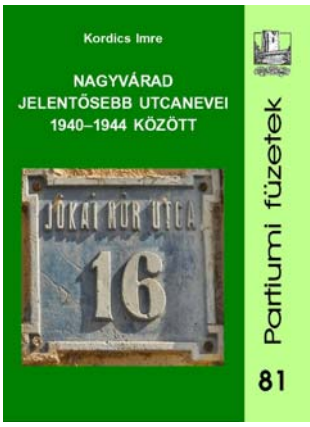

81. Kordics Imre:
Nagyvárad jelentősebb utcanevei 1940–1944 között
Nagyvárad magyar utcanevei.
Utcanévcserék az 1940–1944-es változások tükrében.
A lakók és az utca kapcsolata.
Elorzott emlékek.
Porladó figurális domborművek.

Sorozaton kívül:

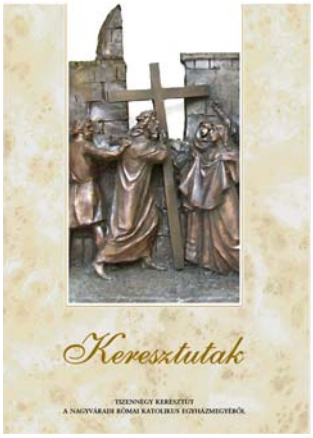

Fodor József, Dukrét Géza: ***Keresztutak.***
A keresztút története.
Nagyvárad. Biharpüspöki.
Almásfegyvernek. Biharszentjános.
Kárásztelek. Margitta. Szalacs.
Székelyhíd. Szilágysomlyó.

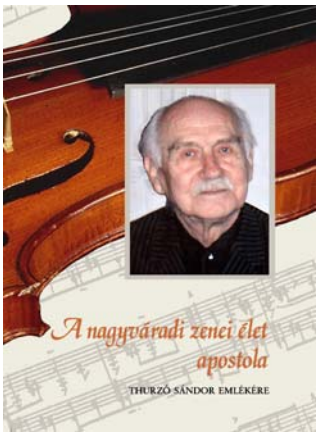

A nagyváradi zenei élet apostola. Thurzó Sándor emlékére.
Megjelent írásai.
A sajtó tükrében.
Lapokban megjelent írások.
Levelezés. Kitüntetések.
Nekrológok. Visszaemlékezések.

PARTIUM Honismereti lap, Nagyvárad

Felelős szerkesztő: Dukrét Géza

Szerkesztőbizottság: Péter I. Zoltán – Nagyvárad, Bara István, Fazekas Lóránd – Szatmárnémeti, Ujj János – Arad, Jancsó Árpád – Temesvár, Kovács Rozália – Érmihályfalva.

Szöveggondozás: Mihálka Magdolna

Szerkesztőség: 410404 Nagyvárad, Bernard Shaw nr. 36, bl. C8, Tel.: 0259-266.191, E-mail: dukretgeza@yahoo.com, www.pbmet.ro

Készült a nagyváradi Litera Print nyomdában.